

R-10-56

Från ödesfråga till övrig fråga

En studie av den politiska debatten om kärnavfallet i Sverige 1976–2009

Lars Nord, Elisabeth Stúr
Mittuniversitetet

November 2010

Svensk Kärnbränslehantering AB

Swedish Nuclear Fuel
and Waste Management Co

Box 250, SE-101 24 Stockholm
Phone +46 8 459 84 00

ISSN 1402-3091

SKB R-10-56

Från ödesfråga till övrig fråga

En studie av den politiska debatten om kärnavfallet i Sverige 1976–2009

Lars Nord, Elisabeth Stúr
Mittuniversitetet

November 2010

Denna rapport har gjorts på uppdrag av SKB. Slutsatser och framförda åsikter i rapporten är författarnas egna. SKB kan dra andra slutsatser, baserade på flera litteraturkällor och/eller expertsynpunkter.

En pdf-version av rapporten kan laddas ner från www.skb.se.

Förord

Svensk Kärnbränslehantering AB, SKB, har till uppgift att slutligt omhänderta använt kärnbränsle från de svenska kärnkraftverken så att människors hälsa och miljö skyddas på kort och lång sikt. I slutet av 1970-talet påbörjades ett omfattande arbete i syfte att utveckla en metod och finna en lämplig plats för ett slutförvar. Lokaliseringsarbetet och platsundersökningarna i Östhammars och Oskarshamns kommuner är avslutade. I maj 2009 valde SKB Forsmark som den plats vi kommer att ansöka om tillstånd att få uppföra och driva ett slutförvar för använt kärnbränsle. SKB går nu in i ett nytt skede av sin verksamhet. Ansökningarna kommer att lämnas i början av år 2011. Projektet som helhet beräknas vara avslutat under andra hälften av detta århundrade.

Uppgiften att omhänderta det använda kärnbränslet är komplex och ställer höga krav på teknisk och naturvetenskaplig kompetens. Efterhand har insikten växt fram att det använda kärnbränslets omhändertagande, även är en viktig samhällsangelägenhet. Det använda kärnbränslet ska förvaras betryggande under mycket lång tid. Det väcker många skilda typer av frågor som berör en vid krets av människor, från den enskilda medborgaren i kommunen till beslutsfattare på olika nivåer. Hur kan området kring förvarsplatsen, lokalt och i regionen, komma att påverkas ekonomiskt, befolkningsmässigt och kulturellt? Hur sker samordningen och avvägningen mellan miljöhänsyn, riskhantering och samhällseffekter?

Vilka attityder till kärnavfallet har medborgarna, i platsundersökningskommunerna och i Sverige i stort? Hur resonerar människor kring hur hembygd och framtid kan komma att påverkas av ett slutförvar under långa tidsrymder? Hur ser ungdomar på frågor om demokrati, miljö, vetenskap och teknologi?

Vilka överväganden ligger bakom Sveriges och andra länders val av strategier för hantering av använt kärnbränsle? Hur förhåller sig den nationella lagstiftningen till EU:s regelsystem? Vilka omvärldsförändringar – på kort och lång sikt – ekonomiska, politiska eller tekniska kan påverka svenska beslut om kärnavfallshanteringen.

Andra frågor som ställs är hur den mediala opinionen och den politiska debatten om kärnavfallet har förändrats sedan 1950-talet. Ser debatten olika ut på det nationella planet jämfört med i platsundersökningskommunerna? Vilka etiska och filosofiska perspektiv lyfts fram och av vem?

Ovanstående är exempel på frågeställningar som behöver belysas från samhällsvetenskapliga, beteendevetenskapliga och humanistiska perspektiv. År 2002 började SKB forma sitt program för samhällsforskning med syfte att:

- Bredda perspektivet på kärnbränsleprogrammets samhällsaspekter. Därmed underlättas möjligheterna att utvärdera och bedöma programmet i ett större sammanhang.
- Ge djupare kunskap och bättre underlag för plats- och projektanknutna utredningar och analyser. Därmed utnyttjas kunskap och resultat från samhällsforskningen till att höja kvalitén på beslutsunderlagen.
- Bidra med underlag och analyser till forskning som rör samhällsaspekter av stora industri- och infrastrukturprojekt. Därmed kan kärnbränsleprogrammets erfarenheter tas tillvara för andra likartade projekt.

Fyra områden utkristalliserades som särskilt relevanta:

- Socioekonomisk påverkan – Samhällsekonomiska effekter.
- Beslutsprocesser – Governance.
- Opinion och attityder – Psykosociala effekter.
- Omvärldsförändringar.

Under våren 2004 tillsattes en beredningsgrupp bestående av forskare och representanter från SKB. De forskare som ingår i gruppen är professor Boel Berner, Linköpings Universitet, professor Britt-Marie Drottz Sjöberg, Norges Teknisk-Naturvetenskaplige Universitet i Trondheim och

professor Einar Holm, Umeå Universitet. Till Beredningsgruppens huvudsakliga uppgifter hör att bedöma ansökningar samt att regelbundet granska arbetets vetenskapliga kvalitet och relevans. Därutöver granskas SKB:s samhällsforskning bland annat av Strålsäkerhetsmyndigheten (SSM) Kärnavfallsrådet inom ramen för SKB:s forskningsprogram (Fud).

En första utlysning av forskningsmedel till svenska universitet gjordes år 2004 och därefter har ytterligare fem utlysningar gjorts. Huvudinriktningen för de forskningsområden som SKB finansierar är mot tillämpad forskning där forskarna ges stort utrymme att själva precisera de frågeställningar som är av vetenskapligt intresse. För närvarande är sjutton forskningsprojekt avslutade och ett pågår. Alla projekt slutrapporteras inom ramen för SKB:s R-rapportserie där föreliggande rapport är en del. Det material som presenteras i rapporterna är forskarnas egna texter. Författarna är ansvariga för innehåll, upplägg och slutsatser. Rapporterna är tillgängliga via SKB:s webbplats, www.skb.se.

Svensk Kärnbränslehantering AB

Kristina Vikström
Ansvarig för samhällsforskningsprogrammet

Sammanfattning

Det övergripande syftet med projektet är att undersöka hur förutsättningarna för de politiska beslutsprocesserna i frågan om slutförvaringen av det svenska kärnavfallet påverkats av förändringar i opinionsklimat och omvärldshändelser. I centrum för studien står därför frågor om hur den nationella politiska debatten före beslut samspelar med mediedebatten och den opinionsmässiga dynamik som uppstår när de båda debatterna relaterar till varandra. Särskilt intresse ägnas de argument och ståndpunkter som förekommer i politik och medier och hur de refererar till det rådande opinionsläget och till förhållanden i omvärlden av politisk, juridisk, ekonomisk, ekologisk eller teknologisk natur. En analys av debatternas arenor och aktörer bör ge värdefull kunskap om hur den politiska dagordningen eller agendan formats i olika skeenden.

Följande frågeställningar är centrala för studien:

- Vad karaktäriserar den parlamentariska och partipolitiska debatten i kärnavfallsfrågan och på vilket sätt har aktörer, ståndpunkter och argument förändrats över tid?
- Vad karaktäriserar mediernas opinionsbildning och nyhetsförmedling i kärnavfallsfrågan och på vilket sätt har aktörer, ståndpunkter och argument förändrats över tid?

I undersökningen analyseras debattförloppen vid fyra olika tillfällen, och i samband med fyra riksdagsval under perioden 1976–2009. I det material som analyseras ingår de fyra riksdagspartierna Centerpartiet, Folkpartiet, Moderaterna och Socialdemokraterna. Dessa fyra partier har valts för att de varit representerade i riksdagen under hela den undersökta perioden och därför är rimliga att jämföra. Undersökningen genomförs huvudsakligen genom en kvalitativ textanalys av offentligt tryck, partidokument och medieinnehåll. Den kvalitativa textanalysen kompletteras i viss utsträckning med annan befintlig skriftlig dokumentation som politiska memoarer och debattböcker.

Resultatet av undersökningen visar att kärnavfallsfrågan är i centrum för den inrikespolitiska debatten under 1970-talet, men förlorar sedan successivt i politisk betydelse under de följande decennierna. Vad som i början av den studerade perioden närmast kan beskrivas som en politisk ödesfråga är vid slutet av samma period på sin höjd en politikens övriga fråga, en restpost som ägnas ett mycket begränsat intresse och som i det närmaste avlägsnats ur den politiska sfären.

Kärnavfallsdebatten kan fungera som en god illustration av en politikfrågas livscykel och illustrera de omständigheter under vilka en fråga kan politiseras i ett skede, för att sedan marginaliseras och utdefinieras från den politiska dagordningen. Det blir sällan så tydligt som i analysen av kärnavfallsfrågans förändring i den svenska debatten. Det skrivs till exempel sex gånger så mycket i de ledande fyra dagstidningarna i detta ämne under valrörelsens tre sista veckor 1976 jämfört med valrörelsen år 1998. När det gäller antalet riksdagsmotioner om både kärnkraft och kärnavfall har de under riksdagsåret 2009/10 mer än halverats jämfört med tio år tidigare. Det rör sig alltså om en fråga som gradvis minskar i opinionsmässig betydelse, såväl när det politiska arbetet som när det gäller mediebevakningen.

Kärnavfallsfrågans ställning i den svenska politiska debatten kan generellt förklaras med ett opinionsmässigt samspel mellan politik och medier, där det i allmänhet är så att politikens aktörer gör rationella överväganden och intar ståndpunkter för att maximera det egna inflytandet och för att vinna väljare, hålla ihop det egna partiet eller öka möjligheterna för samarbete med andra partier. Sådana överväganden kan förklara varför kärnkraften och dess miljökonsekvenser blir en så stor fråga vid 1976 års val (då Centern ville politisera frågan), liksom varför den blir en så liten fråga vid 1998 års val (då egentligen alla politiska aktörer medverkat till att avpolitisera frågan). Det intressanta är hur mediebevakningen i samband med dessa val återspeglar de politiska positionerna och hur följsamt de mediologiska uttolkningarna av de politiska lägena formas.

Kärnavfallsfrågan präglas inte bara av partiernas vilja att politisera eller avpolitisera under olika tidsperioder, utan också av förekomsten av andra miljörelaterade frågor som konkurrerar om partiernas, mediernas och väljarnas uppmärksamhet. Debatten på 1980-talet om algblomning och säldöd och 2000-talets debatt om det globala klimathotet är sådana frågor som sannolikt påverkar avfallsfrågans ställning hos den politiska opinionsbildningens aktörer.

Den svenska politiska debatten om kärnavfallet är också olik de flesta andra politiska frågor. Den har ingen jämnstark ställning utan går ifrån en extrem till en annan, från 1970-talets oerhört centrala betydelse i debatten om politiken och regeringsalternativen till 2000-talets marginella roll som politisk debattfråga. Den första tidsperiodens gynnsamma omständigheter och ömsesidigt förstärkande opinionsbilder mellan politik och medier kan knappast utgöra en mer slående kontrast till något annat än den senare tidsperiodens ömsesidiga tystnad och avklingande betydelse. Opinionsspiralen som en gång drev upp kärnavfallsfrågan till den inrikespolitiska debattens centrum, kommer också med tiden att förvandlas till en nedåtgående spiral som slutligt förpassar kärnavfallsfrågan ut i den svenska politiska debattens absoluta periferi.

Summary

The overall purpose of this paper is to investigate how the premises for the political decision processes in the issue of final disposal of the Swedish nuclear waste are affected by changes in the public opinion climate and global events. The paper therefore focuses on questions concerning how the national political debate leading up to decisions interacts with the media debate, and the public opinion dynamic that arises when the two debates relate to each other. Particular interest is devoted to the arguments and standpoints that occur in politics and media and how they refer to the prevailing public opinion situation and to conditions in the surrounding world of a political, legal, economic, ecological and technological nature. An analysis of the arenas and actors involved in the debates ought to provide valuable knowledge regarding how the political agenda has been formed at different points in time.

The following questions are of central interest to the study:

- What characterizes the parliamentary and the party political debate in the nuclear waste issue, and in what way have actors, standpoints and arguments changed over time?
- What characterizes opinion formation and news reporting in the media in the nuclear waste issue and in what way have actors, standpoints and arguments changed over time?

The course of the debate at four different times and in connection with four parliamentary elections during the period 1976–2009 is analyzed in the study. The subject of the analysis includes the four parliamentary parties the Centre Party, the Liberal Party, the Moderates and the Social Democrats. These four parties have been chosen because they have been represented in the Swedish Parliament during the entire period studied and are therefore reasonable to compare. The study has mainly been conducted as a qualitative textual analysis of public print, party documents and media content. The qualitative text analysis is complemented to some extent by other existing written documentation such as political memoirs and debate books.

The results of the study show that the nuclear waste issue was at the centre of the domestic political debate during the 1970s, but then gradually lost ground in political importance during the following decades. What can most accurately be described as a make-or-break political issue at the start of the studied period was by the end of the same period at most a back-burner issue that was of limited interest and had virtually been removed from the political sphere.

The nuclear waste debate serves as a good illustration of the life cycle of a political issue and illustrates the circumstances under which an issue can be politicized at one stage only to be marginalized and struck from the political agenda at a later stage. This metamorphosis in importance is seldom as clear-cut as in the analysis of the change undergone by the nuclear waste issue in the Swedish public debate. For example, six times as much was written on this subject in the four leading daily newspapers during the last three weeks of the 1976 election campaign as during the 1998 election campaign. When it comes to the number of parliamentary motions pertaining to nuclear power and nuclear waste, there were less than half as many during the parliamentary year 2009/10 compared with ten years earlier. In other words, this is an issue that is gradually declining in opinion-related importance, both in politics and in media coverage.

The position of nuclear waste in the Swedish political debate can generally be explained by reference to an opinion-related interaction between politics and media, where in general political actors make rational judgements and take standpoints to maximize their own influence and to win voters, keep their party together or promote cooperation with other parties. Such judgements can explain why nuclear power and its environmental consequences were such a big issue in the 1976 election (when the Centre Party wanted to politicize the issue), as well as why it was such a small issue in the 1998 election (when all political actors contributed to depoliticizing the issue). The interesting point is how the media coverage during these elections reflects the political positions and how compliantly the media's interpretations of the political positions are formed.

The nuclear waste issue is characterized not only by the willingness of the parties to politicize or depoliticize during different periods, but also by the existence of other environment-related issues that compete for the attention of the parties, the media and the voters. The 1980s debate about algal

blooms and mass seal deaths and the last decade's debate about the global climate threat are issues that probably influence the stand taken by public opinion-makers on the waste issue.

The nuclear waste issue in Sweden is also unlike most other political issues in the degree to which its importance waxes and wanes, from being extremely important in the 1970s in the political debate and the formation of governments, to having a marginal role in the first decade of this century as an issue of political debate. The first period's favourable circumstances and mutually reinforcing stances between politics and media could hardly pose a more striking contrast than to the latter period's mutual silence and waning importance. The upward spiral of public opinion that once carried the nuclear waste issue to the pinnacle of domestic political debate, eventually turned into a downward spiral that ultimately relegated the issue to the outermost periphery of the Swedish political debate.

Innehåll

1	Inledning	11
2	Syfte och frågeställningar	13
3	Metod och material, avgränsningar	15
4	Teori	17
4.1	Opinioner, omvärldsförändringar och osäkerheter	17
4.2	Debattdemokrati och beslutsdemokrati	18
4.3	Teorier om politiska dagordningar	19
4.4	Tidigare svensk forskning	22
5	Kärnavfallsdebatten 1975–76	25
5.1	Den interna politiska arenan	25
5.2	Den parlamentariska arenan	30
5.3	Mediearenan	33
6	Kärnavfallsdebatten 1988	41
6.1	Den interna arenan	41
6.2	Den parlamentariska arenan	45
6.3	Mediearenan	46
7	Kärnavfallsdebatten 1998	53
7.1	Den interna arenan	53
7.2	Den parlamentariska arenan	56
7.3	Mediearenan	59
8	Kärnavfallsdebatten 2009	65
8.1	Den interna arenan och mediearenan	65
9	Kärnavfallsdebattens dynamik	77
9.1	1970-talet	77
9.2	1980-talet	81
9.3	1990-talet	84
9.4	2000-talet	85
10	Avslutande diskussion	87
11	Referenser	89

1 Inledning

Det var bara någon minut kvar av partiledarutfrågningen av folkpartiledaren Jan Björklund i Sveriges Television söndagen den 29 augusti 2010. De flesta aktuella ämnen hade klarats av och programledarna tittade lite stressat ner i sina manuskort. Några sekunder av oväntad tystnad följde, innan en av utfrågarna, Anna Hedenmo, förmodligen inspirerad av det senaste ämnet – kärnkraften – lyckades formulera en anknytande följdfråga:

Anna Hedenmo: ...Och avfallet då? Det ska förvaras i Forsmark på 500 meters djup i berget. Hur ser du på det?

Jan Björklund: Jaa....det kan jag fråga dig...Jag är politiker, jag är liksom inte expert på det där. Men vi kan ju fråga varandra hur vi ser på det. Men där måste ju till sist vetenskapsmän utforma det där, och det är ju en väldigt stor säkerhetsprövning om detta, som vi prövar genom miljödömsstol, och miljööverdömsstol, så jag utgår från att när konkreta beslut fattas då...

Hedenmo: Du litar på experterna?

Björklund: (paus)... Jaa, det måste vi göra ibland.

Exemplet från valrörelsen år 2010 belyser på flera sätt vilken roll kärnavfallsfrågan spelar i den svenska politiska debatten i dag. Ämnet har hamnat väldigt långt ner på den politiska dagordningen och varken partier eller medier förefaller särskilt intresserade av att lyfta fram frågan mer. För medierna är den knappast intressant ens som utfyllnad i en politisk utfrågning, och när ledande politiker ändå får en chans att uttala sig om ämnet så deklarerar de ingen egen uppfattning i frågan utan hänvisar bara till forskare och jurister. Tydligare kan en samhällsfrågas försvinnande från den politiska dagordningen knappast illustreras.

Om debatten gällde en vanlig perifer och teknisk säkerhetsdetalj vore det inte heller särskilt anmärkningsvärt med detta svala intresse från medier och partier. Desto mer intressant är det emellertid mot bakgrund av den roll kärnavfallsfrågan historiskt har spelat i svensk politik. Det ljumma intresset i dag kontrasterar där starkt mot tidigare perioder, där kärnavfallsfrågan inte bara var mer politiserad, utan även kan sägas ha stått i centrum för valrörelsedebatten. Mot den bakgrunden är det särskilt intressant att granska hur den politiska dagordningen byggts upp och utvecklats från 1970-talet och fram till nu. Svensk samtidspolitik torde ha svårt att uppvisa andra områden där engagemanget och intensiteten förändrats så kraftigt som när det gäller kärnavfallsfrågan. Partiledarutfrågningen av Jan Björklund år 2010 kan här ses som en motpol till partiledarutspelen av Thorbjörn Fälldin år 1973.

Den politiska debatten om det svenska kärnavfallet kan, med en viss förenkling, sägas ha börjat i Ulricehamn den 13 maj 1973 för att sedan avslutas i Östhammar i Uppland den 3 juni 2009. Under de närmare fyra decennier som sträcker sig mellan dessa båda tidpunkter ryms ett stort mått av dramatiska omvärldshändelser, intensiva inrikespolitiska debatter, kraftfulla opinionsyttringar och kontroversiella demokratiska beslut.

Det ögonblick då kärnavfallsfrågan politiseras i Sveriges kan dateras till den 13 maj 1973 då Centerns partiledare Thorbjörn Fälldin på en resa i Västsverige för första gången kraftfullt ifrågasatte den svenska kärnkraftsutbyggnaden och pekade på de risker han ansåg var förknippade med denna:

Det moderna industrisamhällets ständigt ökande energibehov har inneburit att nya energikällor måste tas i bruk. Kärnkraften har därvidlag kommit att stå i förgrunden. Avfallet från reaktorerna är höggradigt radioaktivt och måste därför förvaras och övervakas under århundraden. Har vi rätt att ställa ett sådant krav på våra barn och barnbarn? /Bergquist 1985, s 126/.

Med den antikärnkraftslinje som Centern intog från och med valrörelsen år 1973 bröts det politiska samförståndet i vårt land om energipolitiken. Där tidigare närings- och samhällsekonomiska motiv och perspektiv helt dominerat, började nu miljö- och säkerhetsmässiga konsekvenser av kärnkraften att diskuteras allt intensivare. I den debatten blev snabbt frågan om förvaringen av det radioaktiva avfallet från de svenska kärnkraftverken central. Politiskt blev denna fråga föremål för många olika turer där uppmärksammande händelser som kärnkraftsolyckan i Harrisburg år 1979 och reaktorhaveriet i Tjernobyl år 1986 föranledde nya politiska strategier, ståndpunkter och vägval /Lewin 1984, kap 8/.

Den 3 juni 2009 meddelade Svensk Kärnbränslehantering AB, SKB, att man kommer att ansöka hos regeringen om att slutligt få förvara det svenska använda kärnbränslet i Forsmark i Östhammars kommun. Beskedet lämnades på en presskonferens och återgavs i de flesta stora nationella medier som en kortare nyhet om att frågan om placeringen av avfallet nu var avgjord. Någon stor politisk strid stod knappast längre i frågan.

Tidigare under våren 2009 hade alliansregeringen nått en uppgörelse om en ny kärnkraftsutredning som bland skulle se över hur lagstiftningen mot nya kärnkraftsreaktorer och om kärnkraftens avveckling skulle kunna avskaffas. Våren 2010 kom propositionen i ärendet på riksdagens bord. Klimathotet var nu ett avgörande argument till den politiska omsvängningen kring den koldioxidrena kärnkraften. Nyckelpartiet i uppgörelsen var åter Centerpartiet, vars ordförande Maud Olofsson använde samma uttryck som Fälldin 36 år tidigare för att försvara partiets ställningstagande: ”jag gör det för barnen och barnbarnens skull” /Härdmark 2009/.

Den här rapporten handlar om den politiska debatten om kärnavfallet i Sverige under de senaste 35 åren. Det är en också berättelse om hur en politisk fråga politiseras och gradvis avpolitiseras. Den beskriver hur den politiska debatten formas av en rad olika faktorer. Där finns omvärldsfaktorer i form av dramatiska enskilda händelser och omvärderingar av globala risker och hot. Där finns nationella politiska avväganden som formats av de politiska partierna i syfte att vinna största möjliga antalet väljare, parlamentariskt inflytande eller hålla ihop anhängarna av det egna partiet. Där finns också, allt mer tydligt över tid, kampen om den politiska dagordningen och verklighetsbeskrivningen mellan de politiska organisationerna och politiskt allt mer självständiga medier /Nord 2001, Djerf-Pierre och Weibull 2001/.

För att förklara varför den svenska politiska debatten om kärnavfallet sett ut som den gjort är det sannolikt nödvändigt att beakta den samverkande betydelsen av alla dessa faktorer. Sant är att politiska partier och deras främsta företrädare mycket väl kan styras av ideologiska grundvärderingar. Samtidigt är det föga troligt att de politiska ståndpunkter som intas i en fråga enbart vilar på ideologisk grund och övertygelse eftersom det svenska politiska systemet kännetecknas av en allt svagare partiidentifikation och allt rörligare väljare /Oscarsson och Holmberg 2008/. I stället påverkas partiernas ståndpunkter också av händelser i omvärlden som direkt eller indirekt förändrar de politiska villkoren och av hänsyn till möjliga effekter på väljararenan, den parlamentariska arenan och den interna arenan. Slutligen finns skäl att uppmärksamma mediearenans betydelse, såväl som den viktigaste plattformen för partierna för att få uppmärksamhet som en självständig aktör vad avser politisk opinionsbildning med syfte att påverka både politiska makthavare och den allmänna opinionen /Nord och Strömbäck 2009/.

Det här är inte en rapport om kärnavfallsfrågans utveckling i Sverige över tid, ty sådana finns redan. Det är i stället en genomgång av villkoren för den politiska debatten vad avser det svenska kärnavfallet. Ansatsen är därför explanativ, snarare än deskriptiv. Händelseförloppet i sakfrågan är väl känt och huvudaktörernas ståndpunkter likaså. Vad olika partier och organisationer tycker är knappast överraskande och inte heller vad vissa medier intagit för hållning. Kartläggningen av enskilda delar av kärnavfallsdebatten är vid det här laget tämligen god. Vad som däremot saknas är en fördjupad analys av debattens villkor och dynamik. Centrala frågor i det sammanhang är till exempel hur olika aktörers argument och ståndpunkter relaterar till varandra och hur inflytandet från omvärlden får betydelse för den politiska opinionsbildningen i frågan. I fokus står därför frågor kring hur politiska partiers uppfattningar och argument får genomslag i medierna, hur mediernas rapportering åberopas i den politiska debatten och hur dessa olika arenor för den politiska opinionsbildningen relaterar till varandra.

I en sådan analys är det omöjligt att studera alla aspekter av en fråga, och alla skeenden som utspelas under en längre tid. I stället får ett urval av viktiga händelser göras i syfte att detaljgranska hur debatten formats vid dessa tillfällen. Genom att jämföra aktörernas argument och hur den politiska dagordningen växt fram på olika arenor, är det möjligt att diskutera de dynamiska opinionsbildningsprocesserna i denna fråga vid just dessa tillfällen. Dynamiken kan ha sett annorlunda ut i andra skeenden, men bör ändå ge en rimlig bild av hur opinioner bildas, förstärks och förändras över tid och varför detta sker.

2 Syfte och frågeställningar

Det övergripande syftet med projektet är att undersöka hur förutsättningarna för de politiska beslutsprocesserna i frågan om slutförvaringen av det svenska kärnavfallet påverkats av förändringar i opinionsklimat och omvärldshändelser. I centrum för studien står därför frågor om hur den nationella politiska debatten före beslut samspelar med mediedebatten och den opinionsmässiga dynamik som uppstår när de båda debatterna relaterar till varandra. Särskilt intresse ägnas de argument och ståndpunkter som förekommer i politik och medier och hur de refererar till det rådande opinionsläget och till förhållanden i omvärlden av politisk, juridisk, ekonomisk, ekologisk eller teknologisk natur. En analys av debatternas arenor och aktörer bör ge värdefull kunskap om hur den politiska dagordningen eller agendan formats i olika skeenden.

Följande frågeställningar är centrala för studien:

- Vad karaktäriserar den parlamentariska och partipolitiska debatten i kärnavfallsfrågan och på vilket sätt har aktörer, ståndpunkter och argument förändrats över tid?
- Vad karaktäriserar mediernas opinionsbildning och nyhetsförmedling i kärnavfallsfrågan och på vilket sätt har aktörer, ståndpunkter och argument förändrats över tid?
- På vilka sätt relaterar den politiska dagordningen och mediernas dagordning till varandra när det gäller frågan om det svenska kärnavfallet, och hur kan de mekanismer beskrivas som formar dynamiken mellan dessa dagordningar över tid?

3 Metod och material, avgränsningar

I undersökningen analyseras debattförloppen vid fyra olika tillfällen, i samband med fyra riksdagsval under perioden 1976–2009. De fyra val som ingår i studien är riksdagsvalen åren 1976, 1988, 1998 och 2010. I det sista valet studeras debatten fram till årsskiftet 2009/2010. Genom att studera dessa olika valrörelser kan utvecklingen vad gäller omvärldsfaktorer och opinion studeras över tid, under inflytande av en accelererande medieutveckling och under olika parlamentariska förhållanden.

Inför valet år 1976 är intensiteten i den politiska debatten hög. Centerpartiet har sedan förra valet år 1973 lyckats föra upp frågor kring kärnkraft och kärnavfall högt på den politiska dagordningen. De övriga partierna tvingas förhålla sig till detta och frågan är i hög grad politiserad och central för den allmänpolitiska debatten. Valet år 1976 är det klassiska kärnkraftsvalet då frågor kring kärnkraft, kärnavfall och kärnsäkerhet står allra högst på den politiska dagordningen och formar en viktig ny konfliktdimension i svensk politik.

Valet år 1988 är det riksdagsval då miljöfrågorna generellt får ett politiskt genombrott och präglar den nationella politiska debatten, samtidigt som folkomröstningsresultatet och Tjernobylikatastrofen fortfarande har aktualitet. Tio år senare, år 1998, har avvecklingsdiskursen ersatts av ett politiskt samförstånd med kompromisslösningar över blockgränserna där frågor kring kärnkraft och kärnavfall också politiskt förefaller ha desarmerats. År 2009 präglas av en allt mer intensifierad klimatdebatt som formar ett nytt politiskt paradigme där Centerpartiets hållning omprövas och öppningar presenteras för en utbyggnad av kärnkraften. Kärnavfallsfrågan har inte bara miljömässiga utan också säkerhetspolitiska dimensioner.

I det material som analyseras ingår de fyra riksdagspartierna Centerpartiet, Folkpartiet, Moderaterna och Socialdemokraterna. Dessa fyra partier har valts för att de varit representerade i riksdagen under hela den undersökta perioden och därför är rimliga att jämföra. De fyra partierna har också varit bärande för regeringsunderlaget och haft att förena och balansera parlamentariska, interna och opinionsmässiga avvägningar. Partier som tidvis varit helt utan parlamentarisk representation – som Miljöpartiet och Kristdemokraterna – är inte ointressanta i sakfrågan, men knappast jämförbara vad avser dagordningsbyggandets dynamik. Vänsterpartiet har uteslutits ur analysen av arbetsmässiga skäl.

Undersökningen genomförs huvudsakligen genom en kvalitativ textanalys av offentligt tryck, partidokument och medieinnehåll. Den kvalitativa textanalysen kompletteras i viss utsträckning med annan befintlig skriftlig dokumentation som politiska memoarer och debattböcker.

Den kvalitativa textanalysen baseras på en systematisk genomgång av den politiska debatten på tre olika arenor: i riksdagen i form av motioner, propositioner och debatter (parlamentarisk arena), på partikongresser i form av kongressmaterial och program (intern arena) och i medierna i form av dagspressens nyhetsartiklar och opinionsmaterial i form av ledare och debattartiklar.

Det interna partimaterialet undersöks genom befintligt kongresstryck. Det innebär att en kvalitativ textanalys görs av kongressmaterial som motioner, partistyrrelseutlåtanden, beslut, reservationer och rapporter. Det material som granskas för tre av partierna är från kongresserna åren 1975, 1987, 1997 och 2009, det vill säga ett år före det studerade valet. Skälet till detta urval är att tre av partierna – (FP), (M) och (S) – håller ordinarie kongress endast vart tredje år. Centern har stämma varje år och där granskas partistämman under valåren, det vill säga åren 1976, 1988, 1998 – samt det sista undersökningsåret 2009. Det material som ingår i urvalsramen är identifierat genom följande kriterier: Det handlar explicit om kärnavfall, det handlar om kärnkraften med uppenbar koppling till kärnavfallsfrågan, eller det handlar om miljö- och/eller energipolitik med fokus på kärnavfall eller kärnkraft med koppling till kärnavfallsfrågan.

Vad gäller protokollen från partimötena granskas olika delar. För det första jämförs partiledarnas inledningsanföranden. Sedan analyseras partimötena i sin helhet utifrån de befintliga protokollen. Slutligen granskas alla motioner och i de fall dessa faller inom urvalsramen analyseras de närmare: vad som är innehållet och budskapet samt diskussionerna kring motionerna – i form av genmälen från partistyrrelse och ombud.

Materialet från protokollen har hämtats från tillgängliga arkiv som Arbetarrörelsens Arkiv, Riksarkivet och Riksdagens bibliotek, samt vad gäller år 2009 från partiernas egna webbsidor.

Mediemässigt analyseras de fyra dagstidningarna Aftonbladet, Dagens Nyheter, Expressen och Svenska Dagbladet. Valet av dessa fyra tidningar kan motiveras av att de är de mest inflytelserika vad gäller debatt och opinionsbildning i Sverige. Där finns andra viktiga pressaktörer som Göteborgs-Posten (som är större än Svenska Dagbladet) och Metro (som når nya viktiga segment av befolkningen). Sammantaget spelar dessa medier dock en mindre roll när det gäller den politiska debatten. Viktiga etermedier som Sveriges Radios Ekoredaktion, Sveriges Televisions Aktuellt och Rapport samt TV4 Nyheterna ingår inte av arbetsmässiga skäl.

Mediematerialet omfattar allt nyhetsmaterial och opinionsmaterial som publiceras i huvudtidningarna (utom bilagor) under tre veckor före valen åren 1976, 1988 och 1998 samt under en vecka i samband med partiernas kongresser år 2009. Det material som ingår i urvalsramen är identifierat genom följande kriterier: Det handlar explicit om kärnavfall, det handlar om kärnkraften med uppenbar koppling till kärnavfallsfrågan eller det handlar om miljö- och/eller energipolitik med fokus på kärnavfall eller kärnkraft med koppling till kärnavfallsfrågan.

Även debattartiklar samt kommentarer och analyser om kärnavfallsfrågan och valet finns representerade. I 1976 års val finns också texter från första sidan – ”ettan” – eftersom de exempelvis i Dagens Nyheter och Svenska Dagbladet ofta presenterades som avslutade nyhetsartiklar för att sedan inte återkomma inne i tidningen. I de andra valen diskuteras inte första sidan då det inte längre förekom avslutade artiklar på ”ettan”.

Notiser finns inte med, dels därför att de inte var så många, dels för att de är för knapphändiga text- och innehållsmässigt för att kunna analyseras mer ingående. Inte heller finns övrigt material med från exempelvis bilagor, nöjessidor, sporten eller från den lokala valrapporteringen, i detta fall från Stockholmsområdet.

Riksdagsmaterialet granskas genom det offentliga trycket. Här görs en kvalitativ textanalys av riksdagsdebatter, motioner, propositioner, interpellationer och enkla frågor under de riksdagsår som föregått och följt varje studerat val, således 1975/76, 1976/77, 1987/88, 1988/89, 1997/98, 1998/99 och 2009. I varje period granskas riksdagstrycket från riksmötets öppnande fram till sommaruppehållet före valet. Det material som ingår i urvalsramen är identifierat genom följande kriterier: Det handlar explicit om kärnavfall, det handlar om kärnkraften med uppenbar koppling till kärnavfallsfrågan eller det handlar om miljö- och/eller energipolitik med fokus på kärnavfall eller kärnkraft med koppling till kärnavfallsfrågan.

Innan resultatet från dessa undersökningar redovisas följer ett teoretiskt avsnitt som diskuterar olika teorier för den politiska opinionsbildningens mekanismer och samspelet kring den politiska dagordningen mellan politiska aktörer, medier och medborgare.

4 Teori

4.1 Opinioner, omvärldsförändringar och osäkerheter

Debatten om slutförvaringen av kärnavfallet från de svenska kärnkraftverken är av flera skäl demokratiskt intressant att analysera. För det första rymmer hela kärnenergifrågan *ideologiska*, men också delvis blocköverskridande partipolitiska, konfliktmönster. Det blev tydligt inför den svenska folkomröstningen om kärnkraft år 1980 med Centern och Vänsterpartiet Kommunisterna för en avveckling och övriga partier förordande linjer med bibehållen kärnkraftsproduktion /Lewin 1984/. Denna folkomröstning kan tveklöst betraktas som kulmen på en av de mest uppmärksammade politiska frågorna i Sverige under efterkrigstiden, inte minst gäller det debatten i medierna /Asp 1986/.

De partipolitiska motsättningarna har därefter i viss mån förändrats av senare blocköverskridande överenskommelser om kärnkraftsavvecklingen, men samtidigt har nya politiska konflikter uppstått kring avvecklingstakten och folkomröstningens legitimitet. De senaste åren har den svenska opinionen gradvis förändrats i mer kärnkraftsvänlig riktning /Holmberg 2008/. Detta förändrade opinionsläge om framtidens energipolitik påverkar rimligen också debatten och ramarna för beslutsfattandet rörande slutförvaringen av det svenska kärnavfallet.

För det andra tangerar kärnavfallsfrågan grundläggande ställningstaganden mellan frågor som rör det *ekologiska* samhällets krav på miljöhänsyn och hållbar utveckling å ena sidan, och industrisamhällets krav på ekonomisk utveckling för att garantera välfärden å den andra sidan. Det är knappast någon överdrift att hävda att det var kärnkraftsdebatten som initierade en ny konfliktdimension i det svenska samhället, där industrisamhällets motsättningar mellan arbete och kapital kompletterades med en ekologisk dimension mellan tillväxt och miljö /Gilljam och Holmberg 1990/. Vilka frågor som svenska folket anser kommer högst på den politiska dagordningen har varierat de senaste decennierna, och påverkas förmodligen av omvärldsförändringar vad avser både ekonomi och miljö. I tider av lågkonjunktur tenderar arbetslösheten att vara den viktigaste frågan medan högkonjunkturer oftare ser helt andra frågor rangordnas högt, inte minst miljöfrågor /Hvitfelt och Nord 2000/. Följaktligen förändras sannolikt förutsättningarna för svenska politiska beslut i avfallsfrågan också av de ständigt aktuella målkonflikterna mellan tillväxt och miljö och av händelser och problembeskrivningar i vår omvärld. Terrorism, klimathot och finanskris är några sådana exempel på externa faktorer.

För det tredje rymmer frågan om den rent *geografiska* placeringen av slutförvaret för använt kärnbränsle också möjliga spänningar mellan centrala och lokala maktcentra och olika intressenter på dessa nivåer. Frågan om slutförvaret och den geografiska frivilliga placeringen av det återspeglar inte bara de tidigare nämnda konfliktmönstren, utan skapar också spänningar mellan centrum och periferi, mellan lokala och nationella perspektiv och mellan olika regioner och kommuner. Opinionsbildningen på de orter där en placering diskuterats har präglats av andra villkor än i riket i övrigt /Sjölander 2004/. Dels genom att avvägningarna i olika målkonflikter sett annorlunda ut, dels därför att intensiteten och engagemanget varit av en annan omfattning. När kärnavfallsfrågan fått tydligare lokala dimensioner har också de kontroversiella aspekterna av frågan kommit att accentueras ytterligare /Sjöberg 2006/.

Inom ramen för samtliga dessa tre ovan redovisade konfliktdimensioner – den ideologisk-politiska, den ekologisk-ekonomiska och den centrala-lokala – finns flera betydande osäkerhetsmoment som kan ha påverkat debatten kring kärnavfallets förvaring: Hur har det politiska beslutsfattandet och det politiska manövrutrymmet före beslut om slutförvaringen av kärnavfallet påverkats av förändringar i det rådande opinionsklimatet? Hur har det politiska beslutsfattandet i denna fråga påverkats av förändrade omvärldsfaktorer vad gäller synen på miljöhot, hållbar utveckling, teknikutveckling, rättsliga frågor och ekonomisk tillväxt? Och slutligen, hur har de möjliga förändringarna av opinionsklimat och omvärldsuppfattningar påverkat avvägningar mellan nationella och lokala perspektiv i kärnavfallsfrågan?

Avsikten med projektet är därför att belysa villkoren för det politiska beslutsfattandet i Sverige vad avser den slutliga förvaringen av använt kärnbränsle med hänsyn tagen till förändringar över tid vad avser opinionsklimat och omvärldshändelser. Till skillnad från studier av allmän opinionsutveckling

och den direkta påverkan på den allmänna opinionen från partier och medier, är syftet i den här studien att analysera hur den politiska dagordningen i en fråga byggs upp i en mer dynamisk interaktion mellan politiska partier, intresseorganisationer, myndigheter, näringsliv, experter och medier. De kan alla antas vara aktörer med egna intressen och rationella motiv, men också mottagliga för förändringar i opinionsklimat och omvärld. Resultatet av detta forfarande av en politisk dagordning kan också antas utgöra en grund för vilka beslut som varit möjliga att fatta i frågan. Mediernas roll i denna dagordningsbyggande process tillhör knappast de mest studerade områdena inom vare sig statvetenskap eller medievetenskap, men har de allra senaste åren rönt ett allt större intresse. Samspelet mellan politik och medier i beslutfattandet är också ett tema för ny internationell antologi i detta ämne:

The rationality of decision-making is limited not only by the information available, but also by the interpretative context in which it is embedded /Koch-Baumgarten och Voltmer 2010, s 7/.

Frågan om hur maktfördelningen mellan politiska aktörer och medieaktörer ser ut i dessa processer är inte självklar och lätt att analysera. En rimlig utgångspunkt för den vidare diskussion som förs i nästa avsnitt är emellertid att de politiska beslutsprocesserna luckrats upp och att en medialisering av det offentliga rummet ägt rum i de flesta samtida demokratier.

4.2 Debattdemokrati och beslutsdemokrati

De redovisade konfliktdimensionerna och osäkerheten gör uppbyggnaden av en politisk dagordning i kärnavfallsfrågan intressant ur flera olika perspektiv. Först opinionsmässigt på grund av flera parallella konfliktdimensioner, där åsikter från olika aktörer bryts efter olika mönster och i samspel med förändrade förutsättningar i det omgivande samhället, men också beslutsmässigt eftersom de demokratiska processerna för opinionsbildning och beslutsfattande är nära sammanflätade i den moderna demokratin. En teoretisk utgångspunkt för denna studie är därför att beslutsfattande i aktuella politiska frågor påverkas av denna uppluckring mellan beslutsprocessens olika delar, och att den politiska dagordningen i en fråga byggs upp av olika samhälleliga aktörer och intresser i detta gränsländ mellan opinionsbildning och beslut.

Politiska beslutsprocesser brukar av tradition framställas tämligen schematiskt i statsvetenskapliga läroböcker och som en tämligen rationell och rätlinjig process från intresseartikulering hos partier och organisationer fram till beslut i riksdagen. Möjligen med starka korporativistiska inslag där samhällsintressen och politik finns närmare sammanflätade än i den idealistiska modellen. Den moderna svenska beslutsprocessen rymmer emellertid många fler aktörer och mer komplexa samband mellan dem. Särskilt brukar framhållas den framträdande roll som numera spelas av näringslivet, lokala intressen och framförallt av medierna, vilka ofta inte ens fanns redovisade i de mer idealistiska beslutsmodellerna /Pettersson 1993/.

En tänkbar förklaring till denna utveckling av samtida demokrater är att politiken till betydande delar har kommit att medialiseras. Därmed avses att de politiska processerna successivt anpassas till mediedramaturgens villkor; politiska positioner formas inte sällan efter utspel i medierna och politikens arbetsformer anpassas till medielogikens villkor i syfte att nå största möjliga genomslag opinionsmässigt /Mazzoleni och Schultz 1999/. Allmänna förändringar av mediasystemet i termer av teknologisering, avreglering och publikorientering har både lett till en omfattande mediekonsumtion (cirka sex timmar per dag i snitt) och till att medier i dag utgör den främsta källan till information om kunskap om samhället hos flertalet medborgare. Av det skälet går det inte att bortse från mediernas roll när det gäller att medverka till att utforma den politiska dagordningen /Meyer och Hinchman 2002, Nord och Strömbäck 2009/.

De möjliga effekterna av politikens medialisering blir sannolikt också större av det faktum att traditionella politiska förankringsprocesser underminerats av ett försvagat partiväsende vad avser medlemsrekrytering, partiidentifikation och politiskt förtroende /Dalton och Wattenberg 2000, Holmberg och Weibull 2010/. Parallellt med denna uttunning av det partipolitiska systemet framträder en ökad betydelse för mediasystemet. Utvecklingen av relationen mellan dessa båda samhälleliga maktcentra är emellertid inte entydig, vilket visas av det följande resonemanget kring dagordningars uppkomst. Det är dock en rimlig utgångspunkt att hävda att mediernas inflytande över den politiska

dagordningens formande har ökat. Ibland har också hävdats att mediernas nya inflytande över politiken utgör den största maktförskjutningen överhuvudtaget i det svenska samhället /Esaïsson och Håkansson 2002/.

Sammanfattningsvis präglas därför moderna demokratiska beslutsprocesser av att opinionsbildningen inte bara är en isolerad samhällelig fas före politiska beslut, utan i högre grad än tidigare också är sammanflätad med beslutsfattandet. Den korporativa modellen förändras då medierna kräver större insyn och fler partsintressen kräver ökat deltagande /Petersson 1993/. Det politiska beslutsutrymmet påverkas av det aktuella opinionsklimatet som det uppfattas av olika aktörer, och inte minst formas av medierna /Koch-Baumgarten och Voltmer 2010/. Det är också av central betydelse för den politiska dagordningen vilka bedömningar som dessa aktörer gör av händelseutvecklingen i sakfrågan och av omvärldsutvecklingen.

Inom medie- och kommunikationsvetenskapen finns traditionellt flera olika sätt att betrakta dessa konstruktioner av politiska dagordningar. I nästa avsnitt presenteras därför några av de mest centrala teorierna på detta område.

4.3 Teorier om politiska dagordningar

Den sannolikt mest utvecklade – och utforskade – teorin om mediernas makt är dagordningsteorin som bygger på antagandet att medierna är självständiga institutioner med makt att påverka den politiska dagordningen genom att medborgarnas uppfattning om vad som är viktiga frågor formas av mediernas exponering av dessa frågor /McCombs 2006/. Populärt uttryckt, förutsätter inte dagordningsteorin en makt över människors tankar, men en makt över vad människor tänker något om. I detta perspektiv är medierna att betrakta som ”primary validators” av samhällliga frågor /Gansom 1999/. De första empiriska beläggen för denna dagordningsfunktion konstaterades i en studie kring det amerikanska presidentvalet 1968 /McCombs och Shaw 1972/.

Dagordningsforskningen har sedan dess berikats med ett mycket stort antal studier i olika länder, på olika politiska nivåer och av olika politiska frågor. I stort har mediernas inflytande över medborgarnas politiska dagordning bekräftats, även om andra faktorer som graden av människors egna kunskaper och erfarenheter av den aktuella frågan – liksom förtroendet för olika medier – också kan vara av betydelse för vad som anses viktigt. På senare år har dagordningsforskningen dessutom orienterats allt mer mot *hur* medierna rapporterar kring en händelse, en person eller en sakfråga och hur detta präglar den allmänna opinionen, så kallad *framing*-teori, eller dagordningsforskningens ”andra nivå” /Weaver et al. 2004/.

En särskild, om än mindre omfattande, del av forskningen kring politiska dagordningar har också kommit att inriktas mot vad som formar mediernas dagordning, och hur denna påverkas av till exempel källor, PR och andra påverkansförsök från myndigheter, organisationer och företag. Denna forskning kallas i allmänhet för *agenda building research*, eller med ett annat ord för *media agenda setting* /Rogers och Dearing 1988, Weaver et al. 2004/. Utöver yttre påverkan från krafter utanför mediesystemet brukar forskningsinriktningen också beakta påverkan på medier från andra inflytelserika medier, så kallad *intermedia agenda setting*.

”Agenda building” kan i korthet definieras som ”den process i vilken krav från olika grupper i samhället får uppmärksamhet från politiska beslutsfattare och medier”. Sådana krav kan formuleras från olika medborgargrupper, partier och organisationer i enlighet med den representativa demokratis ideal, men också från välorganiserade sårntressen, lobbyister, företag och medier. Dagordningsbyggande studier kan därmed ses som ett viktigt komplement till dagordningssättande studier, eftersom det komplexa samspelet mellan medier och makthavare beaktas /Takeshita 1997/.

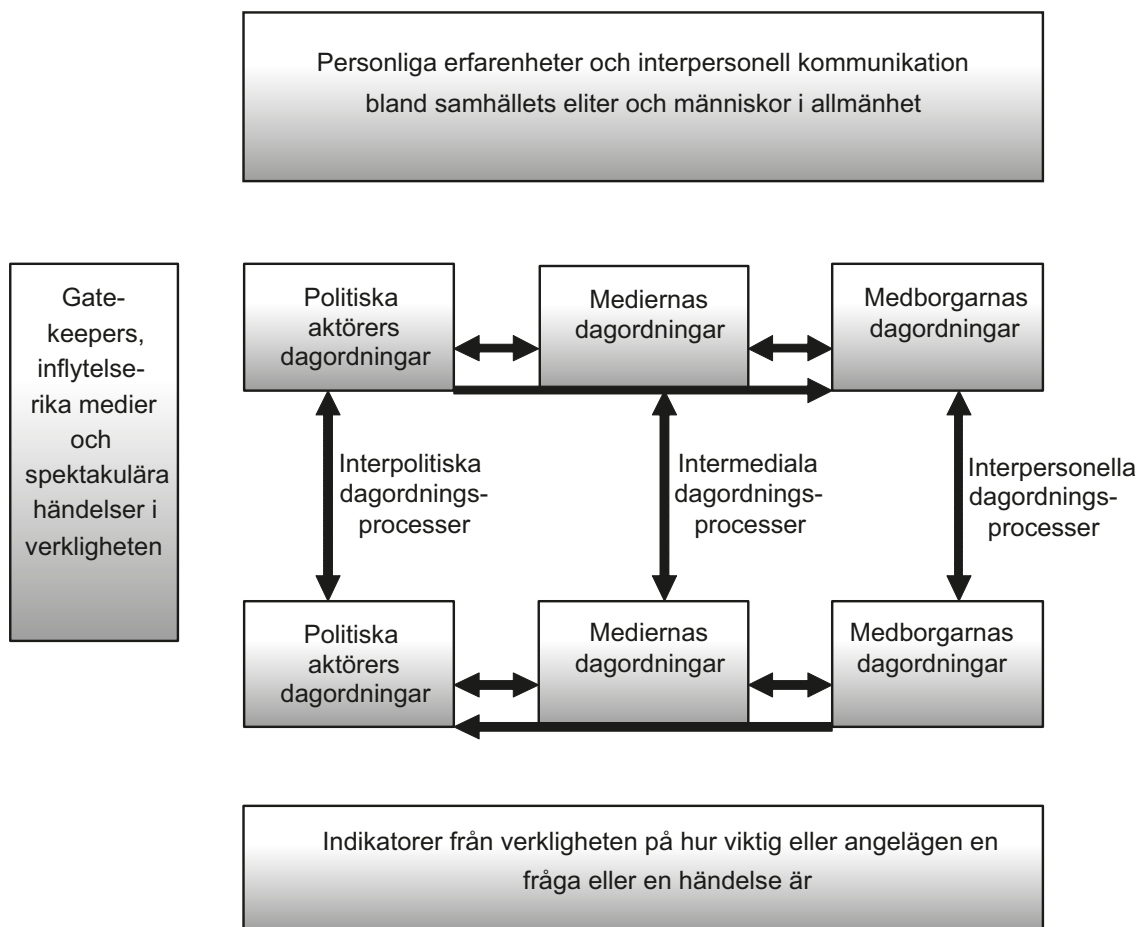
Medan traditionell dagordningssättande forskning huvudsakligen utgått från hur medierna kommunicerar händelser och sakfrågor till publiken, utgår den dagordningsbyggande forskningen mer från den process varvid politiska beslut påverkas av medier, medborgare och andra krafter i samhället. Dagordningssättande studier analyserar hur mediedagordningen påverkar allmänhetens dagordning, medan dagordningsbyggande studier granskar hur den politiska dagordningen formas /Rogers och Dearing 1988/. Dagordningssättande studier har fokus på medborgerlig opinion, medan

dagordningsbyggande studier inriktas mot politiskt och medialt innehåll kring en viss fråga, och inte minst hur interaktionen ser ut mellan dessa innehåll. Varifrån kommer synpunkter, argument och ställningstagande, och hur förhåller sig olika aktörer till detta material?

En översikt av hur politikens dagordningar kan byggas utgår från tre generaliseringar från empiriska studier: För det första påverkas politikdagordningen av medborgarnas dagordning (som delvis formats av medierna), för det andra har mediedagordningen i sig ett direkt inflytande över den politiska dagordningen och i vissa fall de politiska besluten, och för det tredje kan den politiska dagordningen ibland ha ett direkt inflytande över mediedagordningen (Ibid). I sin mest omfattande framställning öppnar alltså dagordningsforskningen för studier av en rad dynamiska interaktioner och ömsesidigt verkande försök till påverkan i politiska beslutsprocesser, se figur 4-1.

Traditionen inom dagordningsbyggande forskning skiljer sig därtill från den dagordningsättande inriktningen genom att den är mer kritisk till utgångspunkten att medierna har en aktiv roll i att forma politiska dagordningar. I stället är utgångspunkten att medierna – i vart fall i betydande utsträckning – speglar dagordningar som formas av andra inflytelserika aktörer och institutioner i samhället. Det hindrar inte att mediernas dagordning kan ha visst inflytande över den politiska dagordningen, och att medieagendan påverkar policyagendan och makthavarnas beslutsfattande och upplevda manöverutrymme.

Mediernas makt över dagordningen kan också på goda grunder antas vara villkorad. Bilden av medierna som helt oberoende samhällsinstitutioner kan ifrågasättas. Flera studier av nyhetsförmedlingen visar att inflytelserika samhällsaktörer och beslutsfattare har goda möjligheter att påverka medierna vad gäller urval och perspektiv i nyheterna. Eliter har oftast bättre möjligheter än andra

Figur 4-1. Olika dagordningar och dagordningsprocesser. Källa: /Strömbäck 2009/.

grupper i samhället att få ett medialt genomslag för sina värderingar och ståndpunkter. Mediernas roll är i detta perspektiv mindre att "sätta" den politiska dagordningen utan att bekräfta den. Den så kallade *indexing*-teorin förutsäger att medierna tar upp en fråga till debatt med hänsyn till hur den politiska eliten debatterar frågan och är enig eller splittrad /Bennett 1990/.

De olika perspektiven på mediernas makt väcker frågor om hur den politiska dagordningen formas. Är det medierna som för upp frågor på dagordningen som sedan blir centrala på den politiska arenan eller är mediernas roll huvudsakligen att spegla och följa den debatt som finns på den politiska arenan? Frågan är väsentlig för att förstå hur politiska dagordningar byggs upp och förutsätter ett perspektiv på mediernas makt i samhället.

Eftersom nyheter i allmänhet är beroende av inflytelserika och auktoritativa källor är det rimligt att anta att medierna i allmänhet mer fungerar som speglare av perspektiv från samhällets makteliter än som självständiga nyhets- och opinionsledare. De blir då inte så mycket av *primary validators* som först för upp frågor på dagordningen, utan snarare *secondary validators* vilka främst rapporterar om, och sprider vidare, frågor som initierats på andra samhälleliga arenor.

Samtidigt är det viktigt att komma ihåg att dessa processer inte helt är linjära. Nyheter kan mycket väl formas i olika återkopplingsmönster (*feedback loops*) där till exempel ett visst medieinnehåll används och utnyttjas av andra samhällsaktörer för att stärka det egna budskapet och generera ytterligare uppmärksamhet i medierna. Sådana "feedback loops" var till exempel tydliga i en studie som jämförde nyheter om global uppvärmning i USA och kongressdebatten i denna fråga /Trumbo 1995/. Liknande resultat visades en nyare undersökning av samma fråga. Där fanns en interaktion mellan mediearenan och policyarenan, medan mediernas drivande roll i denna process inte kunde beläggas /Corbett et al. 2008/.

Några forskare anser också att både dagordningsteorin och *indexing*-teorin bygger på alltför stora förenklingar och enkelriktade samband när det gäller den politiska opinionsbildningsprocessen och vem som har avgörande inflytande över denna /Jones och Wolfe 2010/. I stället förespråkas ett ökat intresse för alla aktörers informationsbearbetning i en mer komplex process:

In the information-processing framework, we suggest that information about the importance and salience of issues are transmitted as signals, which can be amplified or attenuated by the interaction of media coverage and public opinion in a complex environment with multiple streams of information. The media can reweight the strength of these signals. The stronger the signal, the clearer and more urgent the message, the more likely the government will respond, and the larger the response (Ibid, s 38).

Tidigare studier av opinionsbildningsprocesser i miljöfrågor, som klimatförändringar, visar också att forskare i inledande skeden ofta spelar en viktig roll som källor i nyhetsrapporteringen. Men i senare faser övertas nyckelrollen vanligen av företrädare för politik och näringsliv /Trumbo 1995/.

Det finns också en del forskning kring hur mediebevakningen av miljöfrågor påverkar den allmänna opinionen i dessa frågor. Resultatet pekar mot dagordningseffekter där allmänheten uppfattar frågor som medierna bevakar intensivt som viktiga. Däremot har inte mediebevakningen generellt föranlett några förändringar av allmänhetens uppfattningar, utan snarare stärkt befintliga opinioner /Corbett et al. 2008/.

I de opinionsprocesser som fortgår kontinuerligt och dessutom griper in i de politiska beslutsprocesserna förekommer därför en kamp om den politiska dagordningen mellan olika samhälleliga institutioner och intressen. Formandet av dagordningar, problemformuleringar och sakfrågeprioriteringar pågår ständigt i ett samspel, inte minst mellan det politiska systemet och mediasystemet, och detta opinionsmässiga samspel påverkas samtidigt av omvärldsförändringarna – "objective conditions" /Jones och Wolfe 2010/. Inom denna teoretiska ram kan också den politiska opinionsbildningen i kärnavfallsfrågan studeras utifrån de nedslag som görs i projektet.

Några tidigare studier av kärnavfallsfrågan i Sverige utifrån detta perspektiv finns inte. Däremot är den svenska forskningen kring politisk kommunikation rik på resultat vad avser generella opinionsbildningsmekanismer. Det finns också tidigare studier gjorde som antingen fokuserar på opinionsutvecklingen eller mediedebatten. I nästa avsnitt diskuteras en del av denna tidigare forskning.

4.4 Tidigare svensk forskning

Det finns inom svensk samhällsvetenskaplig forskning gott om både opinionsstudier och innehållsanalyser av medier, inte minst i samband med valrörelser eller dramatiska händelser. Samtidigt har inte dynamiken mellan medier och opinion lika ofta varit i fokus, och renodlade dagordningsstudier är därför sällsynta. Förhållandet gäller i ännu högre grad detaljerade studier av hur politiska dagordningar har byggts upp. Några undantag är en avhandling i statsvetenskap som relaterar löntagarfondfrågans viktighet hos allmänheten till partiets och mediernas hantering av frågan /Gilljam 1988/, och en avhandling i journalistik som studerar lokala nyhetsmediers inflytande över medborgarnas dagordning när det gäller kommunpolitik /Johansson 1998/. Båda dessa avhandlingar har dock huvudsakligt fokus på den traditionella dagordningsställande processen.

Den mest intressanta studien med dagordningsfokus i i detta sammanhang är dock förmodligen Kent Asps avhandling kring opinionsbildningen i kärnkraftsfrågan inför folkomröstningen 1980. Författaren diskuterar denna forskningsinriktning tämligen utförligt och bekräftar dess betydelse för medieforskningen i stort. Han varnar dock för förenklade analyser byggda på ensidiga samband och pläderar för noggrann kontroll för inverkan från andra faktorer när det till exempel gäller mediernas självständiga effekt på publikens sakfrågeprioriteringar /Asp 1986/.

När det mer specifikt gäller den tidigare forskningen kring opinionsutvecklingen i frågan av slutförvaringen av använt kärnbränsle i Sverige kan noteras att den till del har koncentrerats till studier av den allmänna opinionens inställning.

Opinionsstudier kring kärnkraften och kärnavfallet har under lång tid genomförts av SOM-institutet i Göteborg. Tidserierna från 1986 fram till i dag visar på ett ökat allmänt stöd för användning av kärnkraft, men också att bedömningen av klimatförändringarna inte lett till en omsvängning i opinionen bland miljövännerna. När det gäller kärnavfallet och frågan om det ska förvaras åtkomligt eller oåtkomligt har inte någon genuin folkopinion kunnat konstateras i de undersökningar som gjorts 1987–2006 /Holmberg 2008/.

En studie av svensk opinion i avfallsfrågan har jämfört attityderna bland invånarna i de två ”kandidatkommunerna” för slutförvaret, Oskarshamn och Östhammar, med en kontrollkommun av motsvarande storlek (Finspång) och riket i stort. Studien visade att risken med slutförvaring i den egna kommunen generellt bedömdes som liten i de två kommuner där en sådan förvaring diskuterats. I dessa kommuner var också engagemanget och de självbedömda kunskaperna i frågan som störst. En viktig förklaring till den lokala opinionen var vidare den nytta en slutförvarianläggning bedömdes ha för den egna kommunen /Sjöberg 2006/.

Mer ovanliga är svenska studier av mediebevakningen av avfallsfrågan. Ett undantag är en studie som granskat 1 200 artiklar och inlägg i såväl riksmidier som lokala medier under fem år, 2001–2005. Studien, som bygger på kvalitativa textanalyser och kvantitativa innehållsanalyser, visade att det svenska kärnavfallsprogrammet närmast var att betrakta som en icke-fråga på det nationella planet, som prioriterades lågt av redaktionerna och sällan blev stora nyheter. Generellt ökade dock rapporteringen i medierna successivt från år 2003 och framåt. Lokala medier i platsundersökningskommunerna bevakade frågan i större omfattning. Studien fann vidare få exempel på undersökande journalistik i bevakningen. Några förklaringar till det svaga medieintresset som diskuterades i studien var avsaknaden av konflikt i frågan, avståndet till huvudstaden och till det avgörande beslutstillfället. Det kan också noteras att denna studie redovisade aktörer på ledar-, debatt- och insändarsidor i åtta tidningar, varvid konstaterades att politiker, medborgare, ledarskribenter och företrädare för miljörelsen dominerar /Sjölander 2007/.

I några andra innehållsanalytiska mediestudier bekräftas att energi- och miljöfrågor inte tillhör de mest uppmärksammade i nationella svenska medier. I en avhandling om svensk miljöjournalistik under perioden 1961–1994 konstaterades att inlägg relaterade till kärnkraft och kärnavfall generellt utgjorde ungefär en tiondel av allt miljörelaterat redaktionellt material i det ledande nyhetsprogrammet Rapport /Djerf-Pierre 1996/. En senare studie av allt nyhetsmaterial i TV för perioden 1990–2004 visade att energi och miljö under den perioden omfattade 2–3 procent av alla nyhetsinlägg /Jönsson och Strömbäck 2007/.

En uttömmande genomgång av kärnavfallsfrågan i det offentliga samtalet i Sverige sedan 1950-talet har också genomförts. I denna rapport beskrivs utifrån ett politiskt idéhistoriskt perspektiv hur värderingsmönster och argument förändrats över tid. Granskningen genomförs främst genom en analys av innehållet i dagstidningar och fackpress. Författarens konklusion är att frågor om vad som är rätt, sant och eftersträvansvärt i fråga om kärnavfallet i hög varit under ständig förhandling och förändring, och förmodligen kommer att vara det också under intryck av framtida omorienteringar. Rapporten utgår inte från det politiska källmaterialet och behandlar inte heller explicit samspelet mellan medier och politik, även om den till stora delar utgår från dagspresspublicerat material /Anshelm 2006/.

Ett särskilt fokus på etiska värderingskonflikter i kärnavfallsfrågan finns i en rapport som analyserar argument från fyra olika aktörsgrupper: processdrivare, observatörer, processkritiker och kärnkraftsmotståndare. Studien visar att dessa aktörsgrupper delar flera viktiga etiska värderingar, men att det finns skillnader i fråga om hur tungt dessa etiska värderingar väger i relation till mer funktionella värderingar kring tid och ekonomi. Rapportens material är bland annat hämtat ur dagspressen och baserad på deltagarna i samråden under perioden 2002–2006 /Frostenson 2008/.

Forskning kring politiska och kommunikativa aspekter av kärnavfallsfrågan har bidragit till att belysa viktiga delar av debatten kring denna fråga i Sverige. Samtidigt återstår viktiga frågor kring varför denna debatt utvecklats på det sätt som skett och vilken roll som spelats av centrala aktörer. I de närmast följande kapitlen analyseras debatten vid olika tidpunkter, med början vid perioden 1975/76.

5 Kärnavfallsdebatten 1975–76

5.1 Den interna politiska arenan

Inför valet 1976 – Centern tar strid mot kärnkraften

Energifrågan är den största och allvarligaste frågan nu. Ingen kan bestrida att kärnkraften medför större och allvarligare risker än andra energiformer. Dessa risker är inte bemästrade. Men ändå fortsätter den Socialdemokratiska regeringen rakt in i kärnkraftssamhället. Det är en oförsvarlig politik. Centern kan inte godta denna politik. När vi inte kan bemästra kärnkraftens risker, så kan vi inte använda kärnkraften. Detta måste vara självklart (Fälldin, Protokoll från Centerns riksstämman i Ystad, 20–23 juni 1976, s 9).

Kärnkraften och riskerna med kärnavfallet upptog en central plats i Thorbjörn Fälldins inledningsanförande till Centerns sista riksstämman före valet år 1976. Partiet hade samlats i Ystad i juni ganska precis tre månader före valdagen.

I sitt tal poängterade Fälldin att kärnkraften borde bli valets ”största och allvarligaste” fråga. Han berörde den i perspektiv av den då pågående debatten om hur Sveriges framtida energibehov bäst skulle tillgodoses. Efter oljekrisen i början av 1970-talet hade energifrågan kommit att bli en av de stora politiska frågorna på partiernas valprogram inför valet år 1976 /Lohmann 1976, Anshelm 1995/.

Men alla hade inte samma ingång till debatten. Centern var ganska ensamt om att lyfta fram kärnkraften genom att peka på riskerna med kärnavfallshanteringen och också visa på en alternativ energipolitik. Bland de fem riksdagspartierna var även Vänsterpartiet Kommunisterna motståndare till en utbyggnad av kärnkraften, men Centern, med Thorbjörn Fälldin i spetsen, framstod tidigt som ledande för en klart uttalat antikärnkrafts politik i den svenska energidebatten. Redan året innan på Centerns riksstämman i Sundsvall förutspådde Fälldin att valet 1976 skulle komma att handla om kärnkraften. På den stämman klargjorde han att han personligen skulle se till att driva frågan i det kommande valet (Protokoll från Centerns riksstämman 1975).

På kongresser, stämmor och landsmöten före valet kom kärnkraftsfrågan och avfallet upp. Men det stod ganska snart klart att problematiseringen av frågan skilde sig åt partierna emellan. Det framgick inte minst i de anföranden som hölls, de diskussioner som uppstod och i de motioner som lades fram och sedan antogs på mötena. Det gick att tala om grader i hur man inom partierna förhöll sig till kärnkraften och avfallsfrågan där Centern var tydligast i sitt uttalade motstånd medan socialdemokraterna ville fortsätta en utbyggnad. I frågan stod de två partierna i stark konflikt med varandra.

Kärnkraften var en stor och splittrande fråga. I flera omgångar skärptes motsättningarna, främst mellan S och C. Stridsämnen i debatten var bl a full sysselsättning och en eventuell borgerlig regerings möjligheter att komma överens. S hävdade att C, genom att vara negativ till kärnkraften, äventyrade sysselsättningen. C replikerade att kärnenergi i sig var ett hot mot sysselsättningen och att alternativ energi var viktigare /När var hur 1976, s 144/.

Sammanfattningsvis går det att ringa in några huvudområden inom vilka kärnkraften och avfallsfrågan diskuterades på partiernas möten:

1. Kärnkraft eller inte.
2. Farorna och hoten med kärnavfallet.
3. Energipolitik och sysselsättning.
4. Folkomröstning eller inte.

Fyra möten – fyra dagordningar kring kärnkraften och kärnavfallet

Hösten 1975, när Socialdemokraterna, Folkpartiet och Moderaterna höll sina sista samlade nationella kongresser inför valet år 1976, var fortfarande den allvarliga energikrisen som drabbat Sverige och världen i början av 1970-talet i färskt minne. I inledningstalen återkom partiledarna till energikrisen när de bland annat tog upp svensk energipolitik och frågan hur svensk energiförsörjning skulle komma att se ut i framtiden.

Olof Palme beskrev målande hur kritisk situationen hade varit när han jämförde det ekonomiska och politiska läget under oljekrisen med depressionsåren på 1930-talet.

... västerlandet upplevde den värsta ekonomiska krisen sedan 30-talet, då energikrisen slog hårt mot världsekonomin och mot enskilda länder och då i land efter land parlamenten drabbades av politisk kris med splittring, hårda konfrontationer och bristande handlingsförmåga som följd (Palme, Protokoll från S-partikongressen 1975, s 8).

Stora delar av hans tal handlade annars om läget på arbetsmarknaden och inom industrin, både från ett nationellt och regionalpolitiskt perspektiv. Han berörde inte mycket energipolitiska frågor och kärnkraften tog han inte alls upp. I stället gick han allmänt in på miljöfrågor, olika miljöhot och hur man från Socialdemokratiskt håll arbetat ”offensivt” med att lösa miljöproblemen: ”Vi beslöt att möta de nya hoten offensivt – utnyttja tekniken för att värna om miljön, stifta nya lagar, sätta in väldiga ekonomiska resurser för att förbättra miljön” (Ibid, s 11).

Socialdemokraternas partikongress innebar ingen öppen kritik av partiets energipolitik. Ändå anade partiledningen att frågan hade en potential att splittra partiet, och i ett internt rådslag året innan hade en femtedel av de tillfrågade partimedlemmarna uppgett att de var emot fortsatt kärnkraftsutbyggnad. Före statsministern Ingvar Carlsson minns i en memoarbok stämningen efter kongressen:

Om en partiledning har en enig kongress bakom sig känner den sig i allmänhet trygg. Men i eftersnacket till kongressen oroades Olof Palme och jag över att det jäste i folkdjupet i kärnkraftsfrågan. Vi undrade när ett utbrott skulle komma /Carlsson 1999, s 172/.

Några dagar senare höll moderaterna sin partistämna och partiledaren Gösta Bohman inledningstalade. Större delen av sitt tal ägnade han åt att diskutera Moderaternas ideologiska syn på samhället, mestadels ställd mot Socialdemokratisk ideologi och politik. Kontentan i talet var vikten av ett maktskifte i det kommande valet ur ett ideologiskt perspektiv. Bohmans tal rörde sig mycket lite kring specifika sakfrågor och kärnkraftsfrågan fick inte något utrymme alls i talet.

Inte heller på Folkpartiets landsmöte en knapp månad senare kom kärnkraftsfrågan upp i inledningstalen. Per Ahlmark, nyvald partiledare efter Gunnar Helén, tog, liksom Palme, upp energipolitiska frågor, men utan att direkt gå in på kärnkraften (Protokoll från Folkpartiets landsmöte 1975).

Vid förra landsmötet (1972) hade Folkpartiet lagt fram riktlinjer för bland annat en bättre ”miljö- och resurshushållning” där det främst handlade om att ta fram förslag till en ny energipolitik. I det sammanhanget dök kärnkraften upp och också diskussioner kring kärnavfallet som några av de viktigare punkterna. På landsmötet år 1975 behandlades dessa förslag som partistyrelsen hade fått i uppdrag att arbeta med under året som gått.

En åtgärd var att sätta samman en arbetsgrupp för att arbeta fram en ”liberal energipolitik”. Under rubriken ”Miljö, jordbruk m m” i mötesprogrammet fanns en kort sammanfattning av vad denna arbetsgrupp bland annat skulle titta närmare på; ”... att ta ställning till behandlingen av avfall vid befintliga och nu beslutade kärnkraftsverk liksom kylvattenutsläpp och kraftledningsgator” (Protokoll från Folkpartiets landsmöte 1975, s 7). Det fanns dock inga beskrivningar av avfallshanteringens risker eller faror, i stället handlade det mer om hur hanteringen tekniskt skulle lösas. I en jämförelse med Centern och Thorbjörn Fälldin, som i sitt inledningstal ägnade sig åt att beskriva farorna med kärnkraften och avfallet, så valde de andra partiledarna att inte tala om riskerna utan om kärnkraften som en tillgång energipolitiskt, där avfallshanteringen var en del i sammanhanget som tekniskt skulle lösas i framtiden.

Utifrån partiledarnas inledningsanföranden och programinnehållet för partimötena före valet framgick det tydligt att synen på kärnavfallet var vitt skilda partierna emellan, med Centern (och Vänsterpartiet Kommunisterna) som uttalat kritiska å ena sidan, och Socialdemokraterna, Folkpartiet och Moderaterna å andra sidan klart positiva till denna energiform. Det var uppenbart att det fanns två politiska läger i frågan. Även om energipolitiska frågor, däribland kärnkraften och kärnavfallet, var viktiga för samtliga partier och fanns med på allas mötesprogram så var det Centern, med Thorbjörn Fälldin i spetsen, som var det parti som tydligaste profilerade sig på denna fråga.

På Centerns riksstämman år 1976 behandlades frågan mer explicit, eftersom Fälldin var så tydlig och drivande i frågan. Hos Centern var det inte energifrågan som sådan som var i fokus, utan själva

riskerna och faran med kärnavfallet. Man tog också tydligt avstånd från kärnkraften på grund av riskerna med avfallet.

Teknikoptimism och riskkalkylering

Inlägg och motioner om kärnkraften och kärnavfallet som kom upp på partiernas samlade möten fanns i mötesprogrammet ofta tillsammans med motioner om energi- och miljöfrågor som hos Folkpartiet där de hamnade under rubriken: ”Arbetslivet, ekonomi, näringsliv, energi, miljö och trafik”.

Folkpartisten Ulo Ignats motionerade på landsmötet 1975 tillsammans med tre andra folkpartister om ”energiförbrukningens faror” där de inledde med att ställa frågan ”Är kärnkraften farlig?” En frågeställning de längre fram i texten avfärdade som meningslös. I stället borde frågan, enligt författarna, omformuleras till: ”Är kärnkraften farligare än andra tillgängliga former?” (Folkpartiets landsmöte 1975, motion C 41 s 73).

I sin motion jämförde de kärnkraften med andra energikällor som vattenkraft, olja och kol. Med vattenkraften konstaterade de att den ”i det närmaste var maximalt utbyggd” och därför inget långsiktigt alternativ. I jämförelsen med olja och kol var kärnkraften mycket miljövänligare, menade de, och riskerna med kärnkraften bedömde de som små. De refererade till olika forskarrapporter om hur farligt kol och olja var ur miljöhänseende. De delade upp kärnkraftens risker i ett kort- och långsiktigt perspektiv.

Kärnavfallets kortsiktiga risker är utomordentligt små. Hittills har ingen människa dött på grund av normal civil reaktordrift med kärnkraft. Riskerna för radioaktivt utsläpp måste därför bedömas som mycket liten, enligt alla sakstudier som gjorts och som inte enbart grundat sig på gissningar. Gunnar Hambreus, ordförande i Ingenjörssakademien, räknar med högst några hundra dödsoffer och nedläggningsutredningen nämner något om tiotal dödsfall som troliga under svenska förhållanden. Siffrorna gäller maximalt ogynnsamma förhållanden. Vid normal drift ligger risken under mätbarhetsgränsen (Folkpartiets landsmöte 1975, motion C 41 s 74).

Till det långsiktiga perspektivet hörde avfallshanteringen, den ”allvarligaste långsiktiga risken”, konstaterade de. Men det fanns lösningar på problemet, menade de, och pekade på exempel på ny teknik.

Professor Thorbjörn Westermark vid Tekniska högskolan i Stockholm har utvecklat en metod för avfallsförvaring som varken kräver bevakning eller social stabilitet. Avfallet gjuts därvid in i en stor ”glaskula” eller något annat svårösligt ämne, placeras därefter i en stålcylander en kilometer ner i berggrunden och hålet gjuts igen med cement ända upp till markytan (Ibid).

Motionsförfattarna kom fram till att ”kärnkraften är att föredra”, och de var kritiska till dem som uttryckte en oro och som ville vänta tills säkerheten kring kärnavfallet var större. Riskerna med kol och oljan var betydligt större, menade de: ”Ja, kärnkraften medför faror. Men allt tyder på att kol och oljeförbrukningen är ännu mera riskfylld” (Ibid).

Motionen avslutades med ett yrkande där landsmötet uppmanades att göra ett uttalande: ”att större uppmärksamhet skulle ägnas åt farorna med olje- och kolförbrukningen”. I motionen försvarade författarna kärnkraften genom att ställa den mot framförallt olje- och kolförbrukningen. Det fanns flera referenser till rapporter, ny teknik och forskning. De använde siffror när de jämförde utsläpp från de olika energikällorna och namngivna forskare fick gå i god för att den nya tekniken fungerade. Det var forskning och teknik som fick tala för kärnkraften, inte känslor och attityder samtidigt som motionsförfattarna inställning var tydlig. De förordade starkt kärnkraften. De lyckades också vända fokus från kärnkraften och kärnavfallet till att handla om problemen med olje- och kolförbrukningen genom att låta motionen avslutas med ett yrkande kring farorna med olja och kol i stället för att ta upp kärnavfallet.

Mer känslolösa, och mindre tekniska, var de motioner om kärnkraften som kom upp på Moderaterna Samlingspartiets partistämman år 1975. Algot Mattsson, förbundsordförande för Moderaterna i Göteborg, pekade på att ”många människor känner stor oro, framförallt när det gäller frågan om avfallshanteringen, som enligt deras uppfattning ännu inte funnit en tillfredsställande lösning” (Moderaterna, stämmohandlingar 1975, del II: 107, s 501).

Han själv följde partilinjens i energifrågan vad gällde kärnkraften: ”Något verkligt alternativ till en måttlig utbyggnad av kärnkraften föreligger inte för närvarande”. Men han såg det som viktigt att man inom forskningen koncentrerade sig på att hitta lösningar på avfallshanteringen, och att det fick högsta prioritet. Han ville också att folk som oroade sig skulle få god information om ny teknik. Han yrkade på ”att forskning rörande det radioaktiva avfallets problem och upplysningsverksamhet i samband därmed intensifieras” (Ibid).

Partistyrelsen valde i sitt utlåtande över motionen att hålla med, samtidigt som den menade att svenskt forskningsarbete kring kärnavfallet redan hade utökats och att man från partiets sida ansåg att ”att det knappast fanns kapacitet för några nämnvärt större svenska insatser utöver den ökning som redan hade vidtagits”. Partistyrelsen ansåg därmed att motionen var besvarad (Ibid).

Uttryck för en helt annan linje gav moderaten Sven Evert Nilsson, också från Göteborg. I sin motion talade han om ”en ohämmad ökning av energiförbrukningen” som skulle få långtgående konsekvenser. Det var framförallt utvecklingen av kärnkraften han oroade sig för, vad den skulle komma att innebära för miljön och människor. Han räknade upp ett par åtgärder som han ville att alla politiska instanser i partiet skulle verka för:

Att stoppa kärnkraften (även de nu igångvarande kärnkraftverken).

Att kraftigt nedbringa energiförbrukningen.

Att verka för ett resursbevarande samhälle.

Att verka för en ökad satsning på energikällor som vatten (en ökad satsning på vattenkraft innebär inte att nu orörda älvar skall exploateras), vind, sol, ved, torv, avfall, kol, m m.

Att forskningsresurser till fissions- och fusionsenergin överförs till ovan uppräknade alternativa energikällor, och att en ökad forskning på energibesparingsåtgärder kommer till stånd (Moderaterna, stämmohandlingar 1975, del II: 108, s 502).

I förbundsstyrelsens yttrande föreslog man stämman att motionen inte skulle ”föranleda någon åtgärd”. Styrelsen hänvisade till att frågan nyligen varit uppe och föremål för ett omfattande remissarbete och behandling i riksdagsgruppen, och förbundsstämman beslöt att bifalla förbundsstyrelsens förslag. Ett genomgående tema i de motioner som handlade om kärnkraften och kärnavfallet var säkerheten.

På Socialdemokraternas partikongress år 1975 höll föredraganden Rune B Johansson ett längre anförande där han lade fram partistyrelsens utlåtande på ett antal motioner inom bland annat energipolitiken. Under en gemensam rubrik, ”Näringspolitik, dess förutsättningar och tillämpning” togs kärnkraftsfrågorna upp, och Johansson ägnade en stor del av sin genomgång åt frågan, dess betydelse för den framtida energiförsörjningen men också riskerna kring hanteringen av avfallet.

Atomenergiområdet har sina risker, ingen bestrider det, men just omständigheten att man från början tagit så allvarligt på riskproblemet ger större garantier för att man med all den kunskap som kan uppbringas har sökt att förhindra olyckor, och hittills lyckats. Ingen motsäger att detta är möjligt också i framtiden. Vår uppgift blir att sprida ökad kännedom om kärnkraften och hur man behärskar såväl riskproblemen som avfallshanteringen fram till den slutliga förvaringen utan negativa konsekvenser för biosfären eller omgivningen (Johansson, Protokoll från S-partikongress 1975, del 3, s 1000).

Även Rune B Johansson ställde kärnkraften mot olja, kol och vattenkraft, en jämförelse vilken enligt honom utföll till kärnkraftens fördel. I jämförelse var utsläppen från olje- och kolkraftverk ofantligt mycket större enligt de siffror Johansson hänvisade till. Han använde tekniska data för att förklara hur säkerheten kring avfallshanteringen skulle komma att förbättras. Ett annat tema var hotet mot arbetstillfällena om utbyggnaden av kärnkraftverken stoppades. Också här lade Johansson fram siffror där han talade om minskning av sysselsättning på sikt med över 100 000 personer om man lade ner alla kärnkraftverk (Ibid).

Rune B Johansson som också hade kommenterat flera olika motioner i sin föredragning fick genmäle av några kongressledamöter om just energifrågan och kärnkraften. Det var främst kongressombudet Lars Andersson från Eskilstuna som svarade genom att citera partiledaren Olof Palme och hans hållning i energifrågan. Implicit gav det också uttryck för Socialdemokraternas positiva inställning till kärnkraften för samhällsutvecklingen:

Energi är ett medel för att uppnå den samhällsutveckling vi önskar. Energi är något som ska göra det lättare att förverkliga våra sociala mål. För att behärska sin egen framtid måste människorna behärska den tekniska utvecklingen och inrikta den på sådant som kan skydda och förbättra samhällsmiljön och förbättra välfärden (Ibid, s 1016).

Här återkom temat på tilltron till hur framtida förbättrad teknik skulle öka säkerheten i användningen av kärnkraft och i kärnavfallshanteringen. Det som i stället oroade Lars Andersson var privatiseringen av kärnkraftverken, att man tillät privat deläggande. Han yrkade därför på att "samhället övertar ägandet av såväl energiproduktion som energidistribution", för att som han såg det kunna trygga försörjningsbehoven och också med hänsyn till miljön (Ibid, s 1018).

Det blev mer personligt och känsloladdat när man på dagordningen kom fram till punkt 55b – under rubriken "Miljövård". Svante Lundkvist var den föredragande av motioner som rörde miljövård, bland annat förslag för ett nytt partiprogram där ett kommunalt principprogram vad gällde miljövård ingick. Vid den förra partikongressen år 1972 hade Socialdemokraterna antagit ett nytt miljöpolitiskt handlingsprogram och nu var det dags att sammanfatta.

Efter en allmän inledning om Socialdemokraternas miljöpolitik summerade Lundkvist utvecklingen: "Miljöfrågorna är en viktig sida i debatten om vår energiförsörjning. Det innebär inte att vi skapar en bättre miljö genom att avstå från energi. Men det innebär att våra möjligheter att förbättra miljön i hög grad beror på vilka energikällor vi väljer". Återigen var det miljöaspekterna med kärnkraften i förhållande till andra energikällor som lyftes fram, och Lundkvist fortsatte med att ställa Socialdemokraternas energi- och miljöpolitik mot Centerns.

När centern i sitt ensidiga fördömande av kärnkraften utmålar dess risker talar man sällan om de risker ur miljösynpunkt som t ex ökad förbränning av kol och olja skulle medföra. Visserligen har centern i sin sk energibalans inte inrymt mer kol och olja än regeringen. Men det enda realistiska alternativet till kärnkraften är att använda mer olja och kol. Avstår centern från kärnkraften måste de tillgripa den metoden i stället om de inte vill skapa energibrist. Till vilket pris för människornas hälsa och miljö? (Lundkvist, Protokoll från S-partikongress 1975, del 3, s 1222).

Hos Socialdemokraterna blev kärnkraften det enda rimliga ur miljöaspekt, det var i stället Centern som genom sitt motstånd skulle bidra till ökad miljöförstörrelse. Här presenterade Svante Lundkvist en hotbild utifrån Centerns energi- och miljöpolitik skulle bli verklighet. Han använde siffror när han argumenterade mot en nedläggning av kärnkraften:

Om vi ersätter de 13 kärnkraftverken som vi i dag talar om med olje- och koleldade kraftverk så får vi alltså ungefär 13 gånger de utsläppsmängder som jag här har redovisat. ...

Det är lätt att inse vad detta skulle komma att betyda för hushållningen med knappa naturresurser och vilka förödande konsekvenser det skulle få för miljön och människors hälsa (Ibid, s 1223).

Några direkta lösningar på problematiken gav inte Svante Lundkvist, utom att han såg med tillförsikt på att ny teknik skulle komma att göra avfallshanteringen säkrare.

Hos Centern var dock utgångspunkten en helt annan. Inom partiet hade man tagit klart ställning mot kärnkraften och de motioner som fanns på dagordningen på riksstämman i juni före valet handlade inte så mycket om problematiken kring kärnavfallet utan mera om hur en energipolitik skulle se ut om kraftverken lades ner. Av alla partiledare var det bara Thorbjörn Fälldin som i sitt inledningsanförande tog upp risker med en fortsatt energiförsörjning från kärnkraft och osäkerheten kring kärnavfallshandling. Också han ställde kärnkraft mot andra energikällor och hänvisade till vetenskapen när han gick till attack mot främst socialdemokraternas och Olof Palmes energipolitik: "Nu säger herr Palme allt oftare att oljan som energikälla är ännu farligare än kärnkraften. Det är en efterkonstruktion. Det finns heller inte vetenskapligt stöd för detta påstående" (Fälldin, C-protokoll 1976, s 9).

Fälldin fortsatte i sitt tal med att varna för ett ökat beroende av utlandet i och med en storsatsning på kärnkraften och övergick sedan till att tala om Centerns alternativa energipolitik, en bättre energihushållning överlag i det svenska samhället. Han vände sig sedan direkt till de andra partiledarna med en fråga som mer var en uppmaning om de var beredda att i stället satsa pengarna från kärnkraftsprogrammet på ett energihushållningsprogram.

Jag vill till Folkpartiets ordförande herr Ahlmark, till Moderaternas ordförande herr Bohman, och till Socialdemokraternas herr Palme ställa följande fråga: Är ni beredda att som alternativ till den i dubbel mening riskabla och farliga mångmiljardrullningen för kärnkraft snarast överväga en satsning av motsvarande resurser på ett kraftfullt energihushållningsprogram? (Fälldin, C-protokoll 1976, s 10).

Efter Thorbjörn Fälldins inledningstal fortsatte en politisk debatt där kärnkraften var en av huvudpunkterna. Förbundsordförandena i Centerns kvinnoförbund och Centerns ungdomsförbund överlämnade budkavlen ”stoppa kärnkraften”. Sedan våren 1976 pågick en namninsamling mot kärnkraften och stämman beslutade sig efter rekommendation av partiordföranden att ställa sig bakom budkavlen och uppmana centermedlemmar att fortsätta att stödja kampanjen (Ibid, s 13).

Centerpartisten Kurt Andersson från Mariestad gjorde ett lite ovanligare inlägg i debatten genom att framföra ”Kärnkraftsvals” som han och några andra hade skrivit.

Avfallet heter plutonium.
Om du är tillräckligt svag och dum
kan din kommun bli en avfallsplats
för plutos gifter – så ta din Mats
ut ur den skola där Palmes vals
spelas och läres och anbefalls.
Avfallets gift det består
tio och tusentals år.

Men än har du chansen
att rädda balansen
i denna värld som vi fått att leva i.
Snurra ej i Palmes kärnkraftsvals!
Du blir yr och kan ej tänka alls.
Alla hans experter,
sanningen inventerar
gör sitt bästa för att dölja vad som försiggår (Ibid, s 23).

Längre ner på stämmans dagordning kom en rad motioner upp där kärnkraften och kärnavfallet berördes. De var främst knutna till Centerns förslag på en alternativ energipolitik, ett nytt energihushållningsprogram. I dessa behandlades inte riskerna och säkerheten kring avfallet utan mera själva ”hushållningsprogrammet” och hur det skulle utformas. Exempelvis skrev Hans Lindqvist från Värmdö i motion 36 angående ”program för planerad hushållning” att hushållningsprogrammet borde kompletteras med en produktionsplan vid en avveckling (C-protokoll 1976, s 80).

Göran Parner från Solna var en av flera stämmodeltagare som kommenterade motionen på stämman. Han höll med. Det fanns en bred enighet i inom Centern för en hushållning av naturresurserna enligt honom men hur man skulle gå tillväga var ännu inte klart: ”Jag delar uppfattningen att kraven är tillräckligt långtgående, men medlen för att uppnå målen är inte tillräckligt konkreta och väl utformade” (Ibid, s 81).

Även partiordföranden Thorbjörn Fälldin gick in och kommenterade motionen. Han höll i stort med föregående talare men påpekade att det var svårt att rent konkret och praktiskt genomföra delar av hushållningsplanen före ett riksdagsbeslut i frågan och att en statlig utredning hade genomförts. För det hade man ännu inte majoritet i riksdagen, konstaterade Fälldin. Till dess var det bättre att satsa resurserna från partiets sida på att skapa opinion i frågan, menade Fälldin (Ibid, s 83).

5.2 Den parlamentariska arenan

Ett år före riksdagsvalet 1976 hade också den socialdemokratiska regeringen presenterat sin energiproposition. Målet med propositionen var att begränsa energiförbrukningen. Beroendet av olja skulle minska, och elförsörjningen tryggas bland annat genom kärnkraft. Regeringen hade föreslagit en – i förhållande till tidigare planer – begränsad utbyggnad av kärnkraften med två ytterligare aggregat, och i propositionen behandlades frågor om uppbyggnaden av använt reaktorbränsle och överenskommen med företaget United Reprocessor, med anläggningar i Frankrike och Storbritannien.

När det gällde slutförvaringen av kärnavfall fanns ingen plan onämnd i propositionen. Skälet var dels att frågan inte bedömdes bli aktuell förrän under senare delen av 1980-talet, dels att den behandlades av den så kallade AKA-utredningen.

I en interpellationsdebatt (Riksdagsprotokollet 1975, Nr 91–92) kritiserade den centerpartistiske riksdagsledamoten Pär Granstedt den brist på information som enligt honom fanns vad gällde den slutliga förvaringen av avfallet. Han frågade industriminister Rune Johansson om den syn regeringen hade på den slutliga avfallsförvaringen. Granstedt fann bristen på information i frågan ödesdiger:

Det här är onekligen ganska alarmerande uppgifter. I morgon bitti är det meningen att riksdagen skall ta ställning till en framtida energiförsörjning som – om utskottsmajoritetens förslag vinner – i stor utsträckning kommer att baseras på kärnkraften. Men när det gäller den livsviktiga frågan om hantering av det högaktiva avfallet kan vi konstatera att det råder en betydande osäkerhet om vilka möjligheter vi har på kort sikt. Om möjligheterna på kort sikt råder en total ovisshet.

Granstedt pekade på att regeringen saknade plan för slutförvaringen och därmed skapade politisk osäkerhet på kort sikt, och ”total ovisshet” på lång sikt. Han ansåg att en politik baserad på ”lösa antagande och förhoppningar” var särskilt beklaglig i en fråga som denna, med betydande konsekvenser för framtida generationer.

Industriministern hyste inte samma oro. I debatten konstaterade han att avtalet om uppbyggnad av avfallet, i första hand fram till år 1985, gav regeringen rådrum. Med AKA-utredningen på gång skulle det snart komma förslag på tekniska lösningar för att klara problemen och fatta beslut om hur slutförvaringen skulle gå till.

Avfallshanteringsproblemet är klarerat så långt att det ansvar vi tar för driften av reaktorer också innefattar tekniska lösningar och att vi också har förutsättningar för att klara uppbyggnad, transporter och den slutgiltiga deponeringen. Vi kommer så småningom att behöva bestämma platsen. Jag har sagt att problemet med den slutgiltiga deponeringen ska vi klara och ta ställning till inom de närmaste åren. Men tillfället då vi behöver företa den aktion som innebär placering mer slutgiltigt ligger framåt 1990.

Skillnaden i perspektiv i frågan mellan den socialdemokratiska regeringen och det största oppositionspartiet var uppenbar. Centerpartiet ställde ultimatum om kärnavfallet: Om inte avfallsproblemen fick lösning skulle alla befintliga kärnkraftverk avvecklas i Sverige. Regeringens linje var att utveckla kärnkraften enligt tidigare fattade beslut, och samtidigt utgå från att tekniska lösningar på problemet skulle finnas den dag det var dags att slutförvara avfallet.

Efter de borgerliga partiernas historiska valseger 1976 följde en välkänd politisk kris kring hur den nya regeringen skulle hantera kärnkraftsfrågan. Efter långa och hårda regeringsförhandlingar stod det klart att centerledaren Thorbjörn Fälldin fick stå bakom ett beslut om att ladda den sjätte kärnkraftsreaktorn Barsebäck 2. I en interpellationsdebatt ett halvår efter valet den 9 maj 1977 frågade oppositionsledaren Olof Palme om regeringen var beredd att godta ett fortsatt utnyttjande av kärnkraften om förvaringen av det högaktiva avfallet kunde lösas på ett tillfredsställande sätt. Fälldin hänvisade i sitt svar till den så kallade villkorslagen, där ingen ytterligare utveckling av kärnkraften skulle ske innan säkerhetsfrågorna var lösta, och valde att fokusera på kärnvapenspridningen.

Kraven i denna lag är utformade med utgångspunkt i att kärnkraftens säkerhetsproblem måste lösas. Sambandet mellan kärnkraft och atomvapen blir till exempel alltmer uppenbart och inger nu allt fler oro överallt i världen. Jag föreställer mig att inte heller herr Palme kan bortse från detta samband.

Palme var inte nöjd med svaret, utan undrade om Fälldin ändrat uppfattning om kärnkraftens risker. Oppositionsledaren hänvisade till att statsministern tidigare sagt att han inte trodde säkerhetsproblemen med avfallet skulle kunna gå satt lösa, och om de kunde lösas så var han emot kärnkraft ändå. Socialdemokraternas linje var att säkerhetsproblemen skulle ägnas uppmärksamhet, men att det var befängt att ägna allt intresse åt säkerhetsproblemen inom ett enda energislag. Palme hyste stor optimism inför framtidens tekniska lösningar.

Vi vet alla att utan kunskap och forskning kan vi inte klara problemen. Därför måste vi möta vetenskapsmän och forskare med den respekt de som vetenskapsmän förtjänar. En engelsk vetenskapsman sade häromdagen att med den kunskap vi har om kärnkraftens säkerhetsproblem

framstår inte kärnkraften som något hot mot framtiden på tillnärmelsevis samma sätt som andra företeelser i dagens samhälle. Vi riskerar, sade han, att sätta våra barnbarn i en situation där de med sinande oljetillgångar, förorenad miljö och kanske förändrat klimat och utan användbara alternativa energikällor kommer att förbanna oss för att vi eldade upp oljan och satte stopp för en begränsad och strängt kontrollerad användning av kärnkraften.

Palme fortsatte med att säga att det var "ovetenskapligt" att påstå att de problem som fanns skulle kunna lösas definitivt och omedelbart. I stället handlade det om att ständigt arbeta fram nya och bättre lösningar. Det fanns, enligt Palme, gott om tid att hitta dessa lösningar eftersom deponeringen skulle ske först runt år 1990. Han poängterade att han själv inte var tekniker, men att han talat med många forskare som sagt honom att till och med nuvarande teknik kunde lösa avfallsproblemet på ett "tillfredsställande sätt". Han hänvisade vidare till den amerikanska Fordstiftelsens studie i ämnet, som bland annat Carteradministrationen byggde sitt kärnkraftsprogram på.

Där sägs att kärnkraftsavfall och plutonium kan tas om hand på ett säkert sätt. Om det förvaras på rätt sätt djupt under jorden i geologiskt stabila formationer, är det liten risk för att det skall komma ut i omgivningen i farliga kvantiteter. Även om det på något sätt skulle komma ut efter lång tid i större mängder än som verkar möjligt, skulle det inte innebära en omfattande katastrof eller ens en omfattande hälsorisk för framtida civilisationer.

Fälldin kontrade i debatten med att ingen hittills visat hur man kan uppfylla säkerhetskraven på vad avser den slutliga förvaringen av avfallet. Han påminde Palme om att denne själv i en TV-intervju i Rapport inför valet år 1976 talat om att säkerhetsproblemen med avfallet var lösta. När Palme förnekade detta i sitt svar valde Fälldin att citera långa stycken ur TV-intervjun från den 15 september med reportern Bo Holmström.

Holmström: Du anser tydligen att avfallsproblemen i samband med kärnkraften är lösta, har jag läst. Kan du garantera att du verkligen vet vad som händer med avfallet som ligger nerstoppat?

Palme: Ja, om man ser det rent – rent samvetsmässigt, så har för mig personligen det här avfallsproblemet varit det svåraste... Men så långt man kan hitta en enighet bland expertisen så finns det en enighet på den här punkten. Och det jag kan förmedla till människorna är ju detta konstaterande att så långt det står i mänsklig makt så har vi kunnat finna att det här problemet går att bemästra.

Fälldin avslutade med att hävda att Palme inte hade några skäl att beskylla honom själv för svek i den här frågan när man som han själv övergett sin tvärsäkra ståndpunkt om avfallet i den senaste valrörelsen.

Senare samma år ställde riksdagsledamoten och socialdemokraten Carl Lidbom en fråga i riksdagen till statsrådet och energiminister Olof Johansson, Centerpartiet, gällande avfallet från kärnkraftverken. Lidbom var kritisk till villkorlagens formuleringar, som innebar att ingen ny reaktor fick startas innan hanteringen av använt kärnbränsle och högaktivt avfall var löst. Lidbom undrade om samma höga krav ställdes på förvaringen oavsett om den skedde i Sverige eller utomlands. Han ifrågasatte formuleringen att samma säkerhetskrav "i princip" skulle ställas oavsett i vilket land förvaringen skedde.

Hur är det alltså: Menar ni, som Thorbjörn Fälldin och Olof Johansson många gånger har sagt, att ingen ny reaktor kan startas innan ni fått se om det finns någon teknik i sinnevärlden i Sverige eller utomlands, som är tillräckligt bra för att man skall klara den slutliga förvaringens problem? Eller har ni kanske ändå era bakdörrar halvöppna för att smita ut och göra alla dessa känsliga säkerhetsproblem till en fråga om exportaffärer och kommers?

Johanssons svar baserades på att villkorlagen inte innehåller några förhandsbesked eller medger några tolkningar förrän i det skede då hela regeringen tar ställning i samband med konkret tillståndsprövning. Som enskilt statsråd ansåg sig Johansson inte kunna komma med några bindande uttalanden av det slag som Lidbom efterlyste.

I en interpellationsdebatt från samma tid berördes avfallsfrågorna i samband med att den socialdemokratiska riksdagsledamoten Birgitta Dahl ville ha besked från Olof Johansson om framtiden för Forsmark 3. Dahl inledde med att konstatera att Socialdemokraterna respekterade människors oro för kärnkraftens säkerhetsproblem, men menade att dessa problem kunde behärskas och att regeringen

nu bedrev ett ”taktiskt spel” med negativa effekter på energihushållning och samhällsekonomi. Dahl citerade flitigt ur de borgerliga tidningarna Svenska Dagbladets och Upsala Nya Tidnings ledarsidor där den borgerliga regeringens energipolitik kritiserades.

Johansson konstaterade i sitt svar att det stora problemet med Socialdemokraterna var att de aldrig ställt som krav att avfallsproblemen skulle klaras upp. Energiministern undrade om Socialdemokraterna verkligen menat att Sverige skulle leva med en ”tusenårsosäkerhet” när det gäller avfallsfrågorna:

Ingen visste egentligen under socialdemokratins regeringsperiod vem som skulle lösa problemen, om det var företagen eller samhället som skulle göra det – eller om de över huvud taget kan klaras upp. Men nu har kraven ställts och arbetet på att lösa problemen har äntligen kommit i gång. Den internationella debatten visar också att detta inte är en fråga enbart för Sverige.

Energiministern fortsatte med att redovisa läget i andra länder. Han hänvisade till att Österrike, med socialdemokraten Bruno Kreisky i spetsen, infört en villkorlag enligt svensk borgerlig modell enligt vilken inget kärnkraftverk fick startas innan säkerhetsfrågorna var lösta. Vidare refererade han till att de franska socialisterna ville ha ett uppskov med kärnkraftsutbyggnaden och att socialdemokratiska politiker i Nederländerna och Schweiz motsatt sig kärnkraftsutbyggnad med samma argument som regeringen i Sverige.

Dahl svarade att regeringen försökte glida undan sin ståndpunkt att inte ha kärnkraft om inte avfallsfrågorna var lösta. Hon återkom till att den samlade kunskap som fanns i ämnet talade för en annan syn på avfallsproblematiken:

Vi startade forsknings- och utredningsarbete för att på ett sakligt sätt granska problemen både med att få fram nya energikällor och med att lösa säkerhetsfrågorna. Bland de fakta som kommit fram efter det är nya och bättre metoder att lösa kärnkraftens säkerhetsproblem, och vi står inför ett teknologiskt genombrott när det gäller kärnbränslecykeln som kan ge oss helt nya och bättre lösningar i framtiden.

Dahl framhöll också de miljörisker som var förknippade med en fortsatt satsning på kol och olja. Hon avslutade med att säga att det var Socialdemokraterna som startat ”marschen ut ur oljesamhället” och svarat för en ”mycket kraftig minskning” av den kärnkraftssatsning som tidigare varit planerad.

5.3 Mediearenan

”– Kärnkraften fällde oss.” Med en enda kort mening summerade Olof Palme som avgående statsminister valet år 1976 på första sidan i Dagens Nyheter dagen efter valsöndagen (DN 20.9 1976). För Socialdemokraterna var det ett svidande valnederlag. Efter 44 års socialdemokratiskt styre fick de nu lämna över till de borgerliga. Fördelningen i riksdagen blev för vänstern 169 mot 180 borgerliga ledarmöter.

Det blev Centerns ledare Thorbjörn Fälldin som fick uppdraget att bilda en ny regering. Det var också Fälldin som hade varit den ledande i valdebatterna i medierna under veckorna före valet. Han hade lyft fram kärnkraftsfrågan och gjort den till den stora valfrågan i valet. Tidigare under valåret uppvisade Centern tämligen dåliga opinionssiffror. Det var när kärnkraftsfrågan och debatten kring kärnavfallet kom in i valkampanjen som det vände.

Reportern Thomas Bergström på Expressen kommenterade valutgången i en helsidesartikel där han konstaterade att det var kärnkraften som ”räddade” Centern i valet:

Spekulationerna om valutslagets orsaker har redan börjat. Förklaringen nummer ett är naturligtvis kärnkraften. Centerpartiet visade i början av sommaren i år usla siffror i alla opinionsmätningar. Nedgången var markant både i tätorterna och i centerns traditionella fästen i jordbruksområdena.

Så slog Thorbjörn Fälldin ut kärnkraften hårt i sin valkampanj och räddade tillbaka Centern till strax i närheten av rekordsiffrorna vid 1973 års val. Oron för kärnkraften har påverkat många, inte minst unga väljare (Bergström, Expressen 20.9 1976).

Precis som Bergström skrev så hade valet förvandlats till ett kärnkraftsval där en av huvudfrågorna handlade om en kommande folkomröstning eller inte. ”Oron för kärnkraften har påverkat många”, skrev Bergström och satte fingret på ett huvudtema i rapporteringen om kärnkraften i valet. Diskussionen kring riskerna med kärnkraftverken och avfallshanteringen var återkommande på ledar-, debatt- och nyhetsplats i dagspressen. Debatten hade påverkat framförallt unga väljare, framgick av den summering Sifo utförde efter valet (Sifo november 1976).

Under de tre veckor före valet som denna studie följer, så gick det att i dagpressen se hur andra sakfrågor som skatter och arbetsmarknad – som inledningsvis hade varit i fokus i valrapporteringen – så småningom fick stå tillbaka för kärnkraften och debatten om avfallshanteringen.

Ledare och nyheter om kärnkraften och kärnavfallet i dagspressen

Tabell 5-1. Antal presstexter om kärnkraft och kärnavfallsfrågan i valrörelsen år 1976 (30 augusti till 20 september).

	Ledare	Debatt	Analys/ kommentar	Nyhets- artikel	Ettan	Totalt
Dagens Nyheter	10	2	6	34	12	64
Svenska Dagbladet	5	1	4	31	4	45
Aftonbladet	9	9	9	7	5	40
Expressen	5	5	2	14	2	28
Totalt	29	17	21	86	23	177

I studien finns samtliga nyhetsartiklar, ledare och debattartiklar med som handlade om kärnkraft och kärnavfall från valrapporteringen under tre veckor (30.8–20.9 1976) före valet, se tabell 5-1. Vid genomgången av artiklarna var det några ämnen och teman som återkom och blev tongivande för hur valet genom kärnkrafts- och avfallsfrågan kom att gestaltas i tidningarnas rapportering. Det gäller exempelvis debatten om en framtida folkomröstning och hur Fälldin respektive Centern kom att profileras genom kärnkraftsfrågan.

Ledande aspekter på kärnkrafts- och avfallsfrågan i pressmaterialet:

1. Politisk profilering i valet av Fälldin och Centern.
2. Risker och hot med kärnkraften och avfallshanteringen.
3. Folkomröstning eller inte.
4. Utbyggnad eller inte.
5. Energi- och samhällspolitiska aspekter.

Kärnkraften högst på den politiska dagordningen

Debatten kring kärnkraften och kärnavfallet hade pågått en längre tid på den svenska politiska arenan då valupptakten inleddes tre veckor före valsöndagen. Under sommaren hade frågan blivit allt mer framträdande, och i slutet av augusti gjorde Fälldin ett politiskt utspel där han meddelade att Centern skulle jobba för att kärnkraften skulle vara borta senast 1985 i Sverige (SvD 29.8 1976). Några dagar senare mötte han Olof Palme i Göteborg i en direktsänd valduell i TV.

Det var utan tvekan valets huvudpersoner som utmanade varandra i ”den stora TV-duellen” som den kallades för i Expressen dagen efter (2.9 1976). I tidningen återgav man delar av debatten ordagrant. Läsaren kunde på ett uppslag följa vad som hade sagts av vem i ”TV-matchen Fälldin – Palme”. Meningen var att läsarna själva skulle få en chans att bedöma vem som hade vunnit duellen.

Det fanns också en sammanfattning av debatten, där det gick att se vilka frågor Palme respektive Fälldin såg som valets viktigaste. Den visade hur olika deras utgångspunkter var i valet. Olof Palme hade under sändningen talat mycket om sysselsättningen och gjort uttalanden som att ”arbete åt alla är vårt viktigaste mål”. Han hade också tagit upp olika skattepolitiska åtgärder, bland annat ett förslag från TCO och LO om en skattesänkning efter valet. Thorbjörn Fälldin däremot hade ett annat perspektiv. Han såg energipolitiken som den ”avgörande frågan” i valet:

Hittills under den här valrörelsen så har Palme flytt undan när jag och andra har bett honom ge besked i några frågor som är avgörande för den framtida samhällsutvecklingen. En utav de viktigaste frågorna, för att inte säga den helt avgörande för hur vi ska kunna bygga ett bättre samhälle – det är hur vi formar energipolitiken. Det är frågan om kärnkraften eller inte (Fälldin citerad från TV-duellen med Palme 1.9 1976 i Expressen 2.9 1976).

Fälldin menade att Palme dittills i valkampanjen hade ”flytt undan” från att tala om kärnkraften och frågorna kring kärnavfallet. I stället hade Palmes utspel handlat om andra politiska frågor som Socialdemokraterna försökte driva i valet. En av dessa var upprättandet av de så kallade Meidnerfonderna, senare löntagarfonderna. Men nu med mindre än tre veckor kvar till valet så blev det tydligt att det blev allt svårare för Palme att få utrymme för sina egna frågor i pressen. Ett exempel var just Meidnerfonderna som inledningsvis hade fått utrymme, men nu mer eller mindre försvann ur pressens valrapportering.

Aftonbladets politiske krönikör Dieter Strand hade samma dag en längre kommentar om mötet mellan Fälldin och Palme där han ingående beskrev den skarpa tonen och den hätska retoriken i TV-duellen. Det var också en beskrivning av hur Fälldin som person lyckades skapa utrymme i programmet för sina frågor genom att låta dem bli de enda där det skedde ett större meningsutbyte mellan honom och Palme.

Hur tänker Fälldin lägga om sin politik så att den passar Bohman sa Palme gång på gång – i kärnkraftsfrågan eller i familjepolitiken eller skattepolitiken. Fälldin svarade ju aldrig. Han lutade sig fram i talarstolen, knep ihop ögonen, och sänkte rösten och fortsatte att tala om sin enda stora fråga: nej till kärnkraften (Strand, AB 2.9 1976).

”Fälldin kan vara belåten med TV-utfrågningen”, konstaterade Expressens ledarskribent nästa dag (3.9). Av programtiden på 40 minuter upptog kärnkraftsfrågan 30 minuter. Thorbjörn Fälldin hade uppenbarligen lyckats väl med sin strategi.

Mycket handlade det om att när den politiska debatten mer och mer kommit att inriktas på energi-frågor i allmänhet och kärnkraft och avfallet i synnerhet, så tvingades de övriga politikerna att ge sig in i debatten genom att gå i svaromål, precis som när Fälldin mötte Palme i utfrågningen i TV-duellen. I dessa sammanhang lyckades Thorbjörn Fälldin mycket bra med att föra ut frågan till allmänheten via medierna. Sifo-mätningar från början av september visade hur stödet för Fälldin och hans linje i kärnkraftsfrågan hade ökat, medan stödet för den socialdemokratiska regeringens linje hade minskat (SvD 2.9 1976).

Sifos chef Hans Zetterberg intervjuades i Svenska Dagbladet där han menade att kärnkraftsfrågan hade gjort väljarna osäkra på hur de skulle rösta, detta eftersom vad man tyckte om kärnkraften inte alltid följde det parti och dess politik man annars röstade på. Han trodde inte heller att nya stora händelser skulle påverka valrörelsen och gjorde jämförelser med föregående val år 1973. Detta val hade blivit ett en-frågeval, enligt Zetterberg:

Skilnaden mellan årets valrörelse och 1973 tycker jag är att just kärnkraften i år skär genom alla partier. Någon sådan fråga fanns inte i rampljuset 1973 (SvD 1.9 1976).

Hur man från Centerns sida ville att frågan skulle lyftas fram och gestaltas i ”rampljuset” gick att se bland annat på partiets valaffischer. Valet framställdes här som ett ödesval där väljarna hade en sista möjlighet att välja ”rätt väg”, underförstått att sedan skulle det bli försent. Retoriken var ödesmättad och kärnkraften framställdes som ett hot för hela samhället. ”Än finns det möjlighet att välja”, löd rubriken på en av valannonserna i dagspressen. Ovanför fanns en närbild på en allvarsam Fälldin. I annonsen talades det om farorna med kärnavfallet.

Varje kilowattimme elström från ett kärnkraftverk lämnar höggradigt giftigt avfall. Miljondelen av ett gram är tillräckligt för att döda en människa. Ingen har löst kärnavfallets avgiftning. Eller i praktiken funnit säkra metoder för avfallets förvaring. Även vid kärnkraftsverkens normala drift räknar de ansvariga myndigheterna med dödsfall i cancer och skador på arvsanlagen. Ingen motsäger detta (Valannons för Centern i kvällspressen, september 1976).

Annonsen avslutades med orden ”Rösta inte bort tryggheten! Rösta bort kärnkraften!” I en valannons från Socialdemokraterna vid samma tidpunkt talades det i stället om den ”Svenska modellen” där svenska folket tillsammans hade byggt upp välfärden och man refererade till gamla socialdemokratiska

ledare som Per Albin Hansson och Tage Erlander. Under texten fanns en bild på Olof Palme och Gunnar Sträng tillsammans. Valet handlade enligt annonsen om ”Jobben främst”, ”På löntagarnas sida” och ”Trygghet och omsorg”, medan inget nämndes om kärnkraftsfrågan.

Fokus på avfallsproblem och säkerhetsproblem

Ju närmare valdagen kom ju mer tydligt framgick det att kärnkraften och avfallsfrågan höll på att bli valets huvudfråga. Den medverkade till att dramatiken ökade i berättelsen om valet år 1976 – spänningen kring vem som skulle vinna eller förlora. Det blev allt tydligare att Socialdemokraterna inte längre var självklara vinnare. Utmanarna visade sig starka genom Centerns Thorbjörn Fälldin och den envetenhet han förde fram sin politik i valet, gestaltad av i princip en enda fråga – kärnkraftens vara eller inte.

Under denna period mitt i valrörelsen publicerades i tidningarna flera personliga reportage om Fälldin. Reportrar åkte hem till honom och hans gård i Ramvik och gjorde ”hemma hos-reportage” med bilder på en piprökande Fälldin klädd i blåbyxor och rutig flanellskjorta. Bilden läsarna fick av Fälldin i pressen var, att han var en alldeles vanlig människa som hamnat i den tuffa politiska världen. Han var inte en kostymklädd politiker utan ”killen från landet” som med sunt ”bonnavett” tyckte till om kärnkraften och kärnavfallet.

Expressen valde att följa med Fälldin när han för första gången besökte Barsebäck. Reportaget hamnade på första sidan och följdes upp i ett helsidesreportage inne i tidningen (11.9 1976).

I texten återkom flera gånger hur ”smittad” reaktorn och hela området var, också hur farligt avfallet var. Till reportaget fanns en stor bild på Fälldin framför Barsebäck. På bilden stod han med ryggen mot kärnkraftsverket som syntes på behörigt avstånd långt borta i bakgrunden. ”Snålblåsten på den skånska slätten” gjorde sig tillkännå på bilden: Fälldins hår var i oreda och hans kostym fladdrade i vinden. Rubriken summerade hela texten: ”Reaktorn smittad – så farlig att den inte kan stoppas”. Fälldin fick själv lägga an tonen i reportaget där kärnkraft och kärnavfall framställdes som livsfarligt och omöjligt att hantera på ett säkert sätt.

Thorbjörn Fälldin står för första gången framför kärnkraftverket i Barsebäck. Blicken vandrar uppför de väldiga betongväggarna och den höga skorstenen:

– Det här vidundret måste stå här i generationer, säger han. Det hjälper inte om vi får stopp på driften. Anläggningen är så smittad med radioaktivitet att den inte går att riva (Expressen 11.9 1976).

Det var något av en domedagsstämning i reportaget. Kärnkraftverket framstod som ett ”vidunder” som även om man lade ner det aldrig skulle gå att få bort. Det fortsatte att vara farligt – ”smittat med radioaktivitet” – för all framtid. Fälldin fick själv visuellt exemplifiera den lilla människan mot den farliga tekniken där han på bilden i den skånska snålblåsten stod framför kärnkraftverkets ”vieldiga betongväggar och den höga skorstenen”.

Tonen och retoriken i valrapporteringen om kärnkraften höll på att skärpas ju närmare valdagen kom. På ledare- och debattsidorna i tidningarna diskuterades dels hur kärnkraftsfrågan påverkade valet och valutgången, dels riskerna med kärnkraft och kärnavfallet.

Debattören Eva Moberg hade under perioden flera inlägg på Dagens Nyheters ledarsida om riskerna. Under rubriken ”Nu eller aldrig”, skrev Moberg att valet var något av ett ödesval för den fortsatta kärnkraften i Sverige. Hon oroade sig över kärnavfallet och också för kärnvapenspridningen i världen. Hon ansåg att en utbyggnad av kärnkraften skulle öka riskerna för spridning av kärnvapen samt påpekade att det ännu inte fanns några bra lösningar på att ta hand om avfallet. Hon svarade på en artikel av Olof Palme som hade medverkat i tidningen Vi och där talat för behovet av kärnkraften, också att riskerna inte var så stora som det beskrevs av motståndarna.

Det är nu ställt utom allt tvivel att en röst på Socialdemokraterna är en röst för kärnkraftssamhället. I veckans nummer av ”Vi” skriver Olof Palme att kärnkraftens avfallsfrågor är helt lösta, att kärnvapensspridningen inte alls påverkas av kärnkraftens spridning samt att ett stopp för kärnkraften leder till allvarliga upppoffringar av sysselsättning och välfärd (Moberg, DN 12.9 1976).

Moberg beklagade i artikeln att Socialdemokraterna med Palme i spetsen hade tagit ställning för kärnkraften: "Det gör mig speciellt ont att en Socialdemokratisk regering skall ta ett steg som jag finner stå i strid med allt det vi innerst inne står för". Hon såg för sig hur hon som gammal socialdemokrat nu skulle bli tvungen att rösta på Centern.

Tonen i Eva Mobergs debattinlägg denna söndag en vecka före valet följde samma domedagsstämning som fanns i reportaget med Fälldin i Expressen. Det var "nu eller aldrig" vad gällde kärnkraftsfrågan när väljarna gick till val.

Måndagen den 6 september kom i socialdemokraternas partihögkvarter att beskrivas som valrörelsens "svarta" måndag. Anledningen var ett inslag i TV2 kvällen före som beskrivs på följande sätt av Ingvar Carlsson:

Den kvällen blev förstörd av ett inslag i TV2, som var en trumeld mot Socialdemokraterna och kärnkraften. Olof Palme fick visserligen komma till tals mot slutet, men det var en omöjlig uppgift att på några få minuter avvärja ett så massivt angrepp /Carlsson 1999, s 179/.

Carlsson bekräftar att Socialdemokraterna var allvarligt skakade av att massmediebevakningen i detta skede av valrörelsen så tydligt dominerades av kärnkraftsfrågan. Stämningen blev knappast mer uppåt av att SVT:s Aktuellt på måndagskvällen presenterade en SIFO-undersökning som visade att fyra procent av väljarna var benägna att byta parti på grund av kärnkraften (Ibid). Det fanns i detta skede av valrörelsen ett närmast totalt fokus på kärnkraftsfrågan, skriver också journalisten Björn Elmbrant i sin Palme-biografi:

Hösten 1976 missade inte Ekot att rapportera om en enda lös bult i någon reaktor. DN hade närmast karaktären av febrigt kampanjorgan, där bara sporten saknade anspelningar på ödesfrågan /Elmbrant 1989, s 198/.

En annan känd författare och kulturpersonlighet som gav sig in i debatten var Lars Gyllensten, ledamot av Svenska Akademien. På DN Debatt den 31 augusti gick han hårt ut mot kärnkraften i en artikel som nästan upptog hela sidan. Han menade att den Socialdemokratiska regeringen hade misskött hanteringen av energifrågor i relation till riskerna med kärnkraften och kärnavfallet. I artikeln gick han igenom sin ståndpunkt och mycket handlade om hur svenska politiker enligt honom politiskt hade iscensatt kärnkraften i Sverige utan att fråga väljarna. Han skrev att han var rädd att Sverige ekonomiskt och energimässigt skulle bli bundet vid kärnkraften om kärnkraftsprogrammet fick fortskrida. Hans inställning var att frågan inte fick "sopas under mattan vid höstens val, valet borde tvärtom underordnas kärnkraftsfrågan". I en följande intervju i SVT:s Rapport med Christina Jutterström förklarade Gyllensten att han tidigare röstat med Socialdemokraterna, men att det den här gången fick bli Centern /Elmbrant 1989/.

Gyllensten ägnade en stor del av artikeln åt att diskutera riskerna med förvaringen av avfallet, ett problem som han menade, inte på långa vägar var lösta.

Endast en naiv och mycket förljugen människa kan intala sig att vi nu skulle kunna överskåda de politiska och geologiska tidsrymderna framåt, motsvarande en tidsperiod ungefär lika lång som den västerländska kulturens hela historia, på ett sådant säkert sätt att vi kan hysa något förtroende för de olika lagringsmetoderna som framkastats i debatten (Gyllensten, DN 31.8 1976).

En dryg vecka senare svarade statsminister Olof Palme på Lars Gyllenstens artikel i DN. I texten ägnade Palme merparten av utrymmet till att dels spekulera kring vilka personliga politiska grunder Gyllensten kunde ha bakom sitt utspel, dels svara på Gyllenstens kritik genom att peka på ett antal allmänna punkter om konsekvenser av svensk energipolitik. Det handlade i liten utsträckning om de risker och problem kring avfallshanteringen som Gyllensten i sin debattartikel hade fört fram.

I sitt svar hänvisade Palme till privatpersonen Gyllensten och hans sedan länge starka engagemang för miljön. Han gick tillbaka i tiden och drog sig till minnes hur Gyllensten några år tidigare kraftigt kritiserat utbyggnaden av vattenkraften i Sverige för att i nästa andetag hylla kärnkraften som ett bra miljöval. Då hade det i stället varit han själv, Palme, som hade pekat på riskerna med avfallet.

Jag minns det så väl. Alla dessa Gyllenstenar som prisade kärnkraftens välsignelser. Centerpartister som ville ha ett pärlband av kärnkraftverk längs hela Norrlandskusten. Andra med mig försökte förklara att det fanns miljöproblem och säkerhetsproblem förenade också med kärnkraften. Att vi måste undvika att ensidigt satsa på en energikälla. För döva öron.

Nu skriver Gyllensten samma artikel men mot kärnkraften. Samma adjektiv, samma överord. Ändå slutar det hela med en antiklimax. ”Jag är inte redo att ta definitiv ställning” (Palme, DN 9.9 1976).

Ordväxlingen mellan Gyllensten och Palme fortsatte. Den 11 september hade Gyllensten en svarsartikel i DN på Palmes tidigare inlägg där han skrev om ”Prestige och valtaktik i regeringens kärnkraftspolitik”. Vad gällde att ”inte vara redo att ta definitiv ställning” som Palme hade klandrat Gyllensten för så hade Lars Gyllensten alltså strax före Palmes inlägg deklarerat i TV att han inte längre tänkte rösta på Socialdemokraterna i protest mot deras kärnkraftspolitik. I stället tänkte han rösta på Centern i valet. Hans avhopp blev en stor nyhet i alla andra medier, bland annat Expressen (6.9 1976).

Det partipolitiska spelet tar överhanden

Beskrivningarna av kärnavfallet som den stora risken och faran med kärnkraften återkom som tema när kärnkraftsdebatten i pressen två veckor före valet övergick till att handla om förutsättningarna för en framtida folkomröstning i frågan. Egentligen var både Olof Palme och Thorbjörn Fälldin motståndare till en folkomröstning i frågan. Bägge gjorde klart i intervjuer att de inte önskade en folkomröstning, men från olika utgångspunkter. Så inledningsvis var det därför främst andra politiker från både vänstern och högern som lyfte frågan.

Moderaternas ledare Gösta Bohman gjorde ett utspel under partiledarutfrågningen av honom i TV där han sade sig vara positivt inställd till en folkomröstning. I grunden var det en strategisk kompromiss för att hålla ihop de borgerliga partierna i valet. Det var känt att det fanns stora motsättningar i kärnkraftsfrågan mellan främst Moderaterna och Centern. Meningsskiljaktigheterna hade ökat allt eftersom det stod klart att Thorbjörn Fälldin inte skulle komma att kompromissa om sin och Centrerns linje mot en utbyggnad av kärnkraften.

Bohman sa i utfrågningen att han trodde att Fälldin skulle komma att ändra sig när frågan om avfallet och säkerheten hade lösts. Han såg därför med tillförsikt på Fälldin som en kommande statsminister för en borgerlig regering.

Thorbjörn Fälldin blir en bra statsminister. Jag kan inte tänka mig att han – om säkerhetsfrågorna löses tillfredställande – fortfarande är motståndare till kärnkraften (AB, 7.9 1976).

Några dagar senare gjorde Olof Palme ett utspel där han sade sig stödja en folkomröstning om de borgerliga partierna tillsammans gick med på det: ”Vi säger ja – om de borgerliga enas nu” (AB 11.9 1976). I samband med Palmes utspel publicerade Aftonbladet en enkät där tidningen hade frågat 1 000 svenskar om hur de ställde sig till en folkomröstning. Det entydiga svaret var att de flesta var för den. I artikeln om enkäten som täckte första sidan på Aftonbladet framgick det att de partier som dittills hade varit emot en folkomröstning hade svängt i frågan. Till och med Thorbjörn Fälldin ”ville inte utesluta en sådan speciell situation” (AB 11.9 1976). En vecka före valet hade en av frågorna kring kärnkraften och kärnavfallet därmed fått ett svar, och ett avslut.

Som alltid avslutades valkampanjen med en direktsänd slutdebatt i TV där alla partiledare möttes i en sista utfrågning. I Expressen fanns samma dag (17.9) ett reportage om hur Thorbjörn Fälldin och Olof Palme förberedde sig inför debatten. På ett uppslag inne i tidningen fick läsarna följa med hem till Fälldins gård i Ramvik och se hur han iklädd vegamössa, blåbyxor och rutig skjorta ”slösar energi på gården”, medan Palme fotograferades springandes i en träningsoverall framför Harpsund. Artikeln hade fått rubriken: ”Palme bygger på sin kärnfysik”.

Med två talande rubriker med anspelning på det som hade kommit att bli valets huvudfråga ställdes valkampanjens utmanare mot varandra i tidningen. ”I kväll: Sista rond!” var första sidans stora rubrik och förväntningarna på hur kärnkraften och kärnavfallet skulle komma att också bli kvällens stora debattfråga i slutdebatten i TV var stora (Expressen 17.9 1976).

Men riktigt så blev det inte. I Aftonbladet presenterades en sammanfattning över hur debatten hade gått. ”Fällin lyckades aldrig få in kärnkraften i debatten”, konstaterade tidningens reporter Sverker Lindström i sin kommentar (AB 18.9 1976). I stället handlade debatten om flera av de sakfrågor som tidigare delvis hade fallit bort i valrapporteringen; pensioner, skatter och arbete. Vid några tillfällen under kvällens slutdebatt gjorde sig kärnkraftsfrågan påmind, som när vikten av att hushålla med energin kom upp. Men i övrigt blev kärnkraften och kärnavfallet aldrig några huvudämnen i den avslutande partiledardebatten. Luften verkade för tillfället ha gått ur kärnkraftsdebatten två dagar för valet.

Efter riksdagsvalet år 1976 följde en dramatisk händelseutveckling i frågan. Vid nästa tidpunkt den granskas, vid riksdagsvalet år 1988, var utgångsläget för debatten på många sätt annorlunda.

6 Kärnavfallsdebatten 1988

6.1 Den interna arenan

När det var dags för partiernas kongresser, landsmöten och stämmor närmast före valet 1988 blev det tydligt att miljön skulle bli en av de stora frågorna på den politiska dagordningen i det kommande valet. Alla partierna gav frågan ett större utrymme, och det fanns åtskilliga motioner som tog upp miljön ur flera aspekter. Exempelvis skedde detta på Socialdemokraternas partikongress i Stockholm där en hel dag ägnades åt miljön under ledning av miljöministern Birgitta Dahl (Protokoll från SAP:s 30:e partikongress, 19–25 september 1987, 23 september).

Andra exempel på liknande diskussioner fanns inom Folkpartiet och Centern där miljöfrågan också kom att innefatta olika aspekter på kärnkraften och kärnavfallet. På Folkpartiets dagordning fanns flera motioner om avvecklingen kring kärnkraften, så också hos Centern (Protokoll från Folkpartiets landsmöte 8–11 oktober 1987 och Centerns riksstämma våren 1988). Hos Moderaterna gick det att hitta motioner som tog upp konsekvenserna av Tjernobylyolyckan ett år tidigare (Protokoll från Moderaternas partistämma, 23–26 oktober 1987).

Detaljerade diskussioner kring kärnkraften och kärnavfallet fick dock generellt inte ett större utrymme på kongresserna, landsmötena och stämmorna. När dessa frågor förekom i debatten var det i huvudsak i samband med mer allmänpolitiska frågor som exempelvis partiernas energipolitik. I några fall fanns de med i anslutning till miljöfrågan och då främst utifrån händelseutvecklingen i samband med Tjernobylyolyckan. I dessa fall rörde diskussionerna säkerhetsfrågor kring kärnkraftverken, hur de var konstruerade samt faran med höga strålningshalter i skog och mark efter olyckan. Kärnavfallet fick dock ett större utrymme i kongressdiskussionerna kring kärnkraftsavvecklingen; när och hur den skulle ske.

Sammanfattningsvis förekom det inom tre områden föredragningar, motioner och ärenden rörande kärnkraften och kärnavfallet:

1. Avvecklingen av kärnkraften; när och hur?
2. Säkerheten kring kärnkraften med utgångspunkt från konsekvenserna av Tjernobylyolyckan.
3. Framtida energipolitik.

Traditionella tal – välkända agendor

”Våga mera” (FP), ”Framtidens parti” (M) och ”Ett rättvisare Sverige” (S) var några av de paroller som kongresserna, landsmöten och stämmorna öppnades under år 1987. Det var välkända partipolitiska markörer för respektive parti. De visade också på partiernas ideologiska grundsyn vilken också präglade de tal som partiledarna höll som inledningsanföranden och som satte agendan för mötena.

Kärnkraften och kärnavfallet var inte några stora punkter i talen, i stället var det miljön som fick utrymme och fanns med hos alla partiledare, med undantag i talet av moderaternas Carl Bildt. Han nämnde inte vare sig miljön eller kärnkraften i sitt tal. Hans anförande var nära knutet till partiideologin och han talade i allmänna ordalag om Moderaterna som ett ”framtidens parti” (Protokoll från M:s partistämma 1987, bilaga 6, s 1 ff). Miljön och kärnkraften dök i stället upp som punkter på dagordningen under partistämman.

Miljön och kärnkraften fanns däremot med i talet av Centerns Olof Johansson och återkom sedan som punkter på Centerns dagordning under riksstämman (Protokoll från Centerns riksstämma 1988).

Ingvar Carlsson lyfte miljöfrågan i sitt tal med att knyta an till hur man inom Socialdemokraterna av tradition, enligt honom, drev viktiga frågor framåt. Nu var miljöfrågan enligt honom en sådan där det krävdes extra insatser.

Miljöpolitiken ska bli en del av allt tänkande och all planering på samtliga samhällsområden. Det är möjligt, att vi har varit tröga ibland. I vårt parti vill vi diskutera frågorna ordenligt, innan vi tar beslut. Det är vårt arbets sätt. Men när vi har bestämt oss, då driver vi frågorna med väldig kraft, då blir det också resultat. Så gjorde vi, när vi kämpade för den politiska demokratin,

så gjorde vi, när vi tog strid för den fulla sysselsättningen, och så gjorde vi, när vi byggde upp den generella välfärden. Nu har vi bestämt oss om miljön. Då blir det resultat också på det området. Det kommer 1987 års Socialdemokratiska partikongress att visa! (Ingvar Carlsson, Protokoll från SAP:s 30:e partikongress 1987, s 29).

Delar av folkpartiets Bengt Westerbergs inledningsanförande (8 oktober 1987) kom att handla om vikten att ta itu med allvarliga miljöfrågor. Han förde in ett globalt perspektiv på miljöproblemen och talade om behovet att öka välståndet i fattigare länder: ”Skall naturen kunna räddas måste världens fattiga få det bättre” (Protokoll från Folkpartiets landsmöte 1987, bilaga 1, s 8).

Folkpartiet skulle aktivt medverka i arbetet med att lösa de globala miljöproblemen menade Westerberg. Intentionerna från partiets sida att framstå som ett miljöansvarfullt var tydlig i den dagordning som fanns för landsmötet. Det fanns en rad motioner som tog upp miljöfrågor ur en rad olika synvinklar och några dagar efter Westerbergs inledningstal på landsmötet – 14 oktober – höll Peter Örn ett längre anförande, specifikt ägnat åt miljöproblematiken med titeln ”Det går att rädda miljön” (Protokoll från Folkpartiets landsmöte 1987, bilaga 9). Men det fanns också flera motioner om kärnkraften och kärnavfallet. De hade denna gång hamnat under rubriken ”Energi” och utgick främst från partiets energipolitiska planer.

Avvecklingen av kärnkraften; när, var och hur?

En av frågorna där kärnkraften och kärnavfallet kom upp på dagordningarna på kongresser, landsmöten och stämmor var i de motioner som handlade om avvecklingen av kärnkraften. Fokus i frågan låg vid tidsplanen för en avveckling, omkostnaderna och vad som skulle ersätta bortfallet i energiförsörjningen.

På Folkpartiets landsmöte kom frågan upp under rubriken ”Energi”. Av tio motioner i ämnet handlade fyra om avvecklingen, tre om kärnkraften som energikälla och vad som skulle ersätta den, två om konsekvenserna av Tjernobylylyckan och en om själva avfallshanteringen (Protokoll från Folkpartiets landsmöte 1987, motioner nummer 198–207).

Ombudet Tommy Lundkvist lyfte frågan om att det var dags att ta fram en mer bestämd plan för en avveckling av kärnkraften och hur nedläggningen skulle gå till. Han diskuterade också faran av att lägga ner för fort, utan att ha säkerställt hur energibortfallet skulle ersättas (Motion 201). Liknande tankar fanns hos ombudet Kerstin Keen som tillsammans med några andra folkpartister tog upp fördelarna med en successiv nedläggning med ett långt tidsperspektiv (Motion 199). Även i denna motion uttrycktes farhågor kring att det ännu inte fanns några självklara ersättningsenergikällor.

Folkpartiets kommunförening i Skellefteå diskuterade kostnaderna för en framtida kärnkrafts-avveckling i en av motionerna (205). Motionärerna tyckte att det saknades en ordentlig kostnadsplan för vad avvecklingen skulle medföra och pläderade för att en sådan borde tas fram för att visa på konsekvenserna av en avveckling. Överhuvudtaget debatterades avvecklingen på landsmötet som en viktig fråga för partiet att ta ställning till för att ta fram en egen avvecklingspolitik i detta skede. Det överensstämde med de allmänna energipolitiska åtgärder och planer som också diskuterades under mötet.

På Socialdemokraternas kongress fanns det också motioner om en framtida kärnkrafts-avveckling. Kongressombuden ägnade en heldag åt miljön, där riktlinjer för en framtida socialdemokratisk miljöpolitik diskuterades under rubriken ”Miljön – vår gemensamma framtid”. Stefan Edman tyckte att det var en ”högtidsdag och en glädjens dag”. SAP skulle bli ”ett rejält och trovärdigt miljöparti” spådde Edman: ”Nu är vi här – bäva månne alla gröna och miljöförstörare!” (Protokoll från SAP:s 30:e partikongress 1987, 23 september, s 13).

I direkt anslutning till punkten för miljö på dagordningen kom också kärnkraften upp och frågan om avvecklingen. Ombudet Siv Lindh från Stockholm tog upp energiförsörjningen i anknäring till avvecklingen av kärnkraften. I en motion (341) hade en grupp från Stockholm tagit upp problemen med en avveckling, framförallt vad som skulle ersätta kärnkraften som energikälla. De ville också att huvuddragen i en avvecklingsplan skulle slås fast under 1987 och vara klara till valet kommande år. Det gällde partiets trovärdighet i frågan, menade Siv Lindh, som ansåg att det var

viktigt att man aktivt jobbade för att ta fram en realistisk avvecklingsplan för hur kärnkraftsavvecklingen skulle gå till.

Men för trovärdigheten är det även nödvändigt, att vi har klart för oss hur avvecklingen ska genomföras, utan att den belastar miljön. Helst ska den inte heller belasta ekonomin för mycket. Och inte försämra människors välfärd och komfort. Vi kan inte och ska inte ersätta *all* kärnkraft. Den energi vi producerar måste användas effektivare. Vi måste också lära oss att hushålla bättre med energin (Lindh, Protokoll från SAP:s 30:e partikongress 1987, 23 september, s 30).

Under kvällens förhandlingar samma dag som var ägnad åt miljöfrågor (23.9) återkom avvecklingen av kärnkraften, denna gång under punkten "Energi" på dagordningen. Siv Lindh tog åter upp motion nummer 341. Man hade varit för detaljerad i motionen vad gällde själva avvecklingen av kärnkraftverken menade hon: "Men vi gjorde misstaget att uttala oss om i vilken ordning reaktorerna skulle tas ur bruk, och det var onödigt" (Protokoll från SAP:s 30:e partikongress 1987, 23 september, s 123).

Hon yrkade därför att i svaret på motionen avslå den del som avsåg själva tidpunkten för kärnkraftsavvecklingen. Den skulle i stället vara besvarad med vad som sades i de mera allmänt hållna riktlinjerna för en avveckling ansåg hon. Birgitta Dahl, som var partistyrelsens föredragande, sade att hon "sympatiserade" med vad Siv Lindh hade sagt och den motion hon hade lagt fram, men yrkade ändå avslag på Lindhs förslag. Det gick inte att ändra yrkanden i efterhand, det borde Siv Lindh veta som den "garvade föreningsräv" hon var, sade Dahl (Ibid). Det blev med andra ord inte någon förändring i motionen vad gällde avvecklingsplanen för reaktorer.

På Moderaternas partistämman i oktober i Malmö fanns också miljön med på dagordningen. Riktlinjer för ett moderat miljöpolitiskt program lades fram i propositionen "En levande miljö". I propositionen gick man punkt för punkt igenom olika miljöfrågor och under rubriken "Kampen mot luftföroreningar" kom kärnkraften upp som exempel på en miljövänlig energikälla.

Luftföroreningar kan bekämpas om förbränningen av bränsle reduceras. I synnerhet gäller detta olja och kol. Att i förtid avveckla kärnkraften vore att sabotera insatserna mot försurning och skogsdöd. Kärnkraften i Sverige har hittills befunnits säker och miljövänlig. De nuvarande kärnkraftverken skall utnyttjas så länge säkerheten kan garanteras. Riksdagsmajoritetens beslut om avveckling av kärnkraften senast år 2010 har inget stöd i folkomröstningen (Protokoll från Moderaternas partistämman 1987, volym I: proposition "En levande miljö", s 42).

Partistyrelsen föreslog att stämman skulle godkänna riktlinjerna som lades fram i propositionen, därmed också partiets riktlinjer för en avveckling av kärnkraften.

Kärnkraften och kärnavfallet som säkerhetsfråga efter Tjernobyli

En fråga som dök upp på flera av partiernas dagordningar under kongresser, möten och stämmor var säkerheten, och hotet av strålning i samband med kärnkraftshaverier. Det var drygt ett år efter kärnkraftsolyckan i Tjernobyli år 1986, och frågan aktualiserades av att också Sverige hade drabbats av för höga halter av bland annat cesium i skog och mark. Det var också ur ett mer globalt perspektiv frågan kom upp; som ett yttre hot snarare än ett inre nationellt hot. Frågor som ställdes var bland annat hur Sverige skulle hantera ännu en olycka från intilliggande länder där säkerheten kring kärnkraftverken inte ansågs vara lika stor.

På Moderaternas partistämman fanns en motion (130) av Eva Kristina Hammarskjöld från Vimmerby, som tog upp miljöförstörelse i samband med en kärnkraftsolycka: "Internationella åtgärder avsedda att reducera och eliminera risken för gränsöverskridande miljöutsläpp orsakade av bl a kärnkraftsolyckor" (Protokoll från Moderaternas partistämman 1987, volym II, s 289).

Det globala perspektivet på kärnkraften gick igen genom hela motionen där det föreslogs att regeringen skulle verka för att ett internationellt program för att minska risken för miljöskadegörelser togs fram. En av punkterna i motionen (2 a) berörde det internationella atomenergiorganet IAEA och dess roll. Här borde regeringen göra en framställan och snabbt få tillstånd en utredning där IAEA skulle gå igenom samtliga kärnkraftverk i Europa och gradera dem efter en säkerhetsgrad. I motionen föreslogs tre grader: högrisk, risk och säker (Ibid, s 290). En annan punkt (4 a) i

motionen föreslog att de kärnkraftverk som bedömts som ”högrisk” och ”risk” skulle ersättas med mindre farliga energikraftkällor. förbundsstyrelse svarade att motionen ”behandlar mycket väsentliga frågor som dock bör tas upp i ett större sammanhang” och föreslog att riksstämman skulle översända motionen till moderaternas riksdagsgrupp för vidare behandling, vilket man också beslöt på riksstämman (Ibid, s 291).

Det fanns andra motioner som också tog upp miljöfrågor ur ett mer globalt perspektiv, exempelvis ombuden Stig Olsson, Gunnar Holst och Patrik Hultgren från Göteborg, som hade en motion (132) om miljöhotet från dansk kolkraft. I motionen jämfördes kolkraften med kärnkraften och med tanke på att kolkraft ansågs vara ett större miljöhot menade motionärerna att planerna på avvecklingen av Barsebäck borde omprioriteras. I texten omnämndes också avfallshanteringen som en faktor till att den svenska kärnkraften var ett miljövänligt alternativ till dansk kolkraft. Den svenska kärnavfallshanteringen uppfyllde kraven på hög säkerhet, skrev de moderata motionärerna.

Den omfattande förbränningen av kol och olja ... är sammanlagt industrivärldens största miljöproblem. Jämfört med dessa energikällor ter sig kärnkraften påfallande miljövänlig, särskilt med de säkerhetskrav och den avfallshandling som Sverige har. I fall riksdagen mot förmodan skulle besluta om en tidigare avveckling än enligt gällande planer av vårt säkraste kärnkraftverk i Barsebäck, så skulle det beslutet i sig utgöra ett uttryck för långtgående hänsyn till danska krav (Protokoll från Moderaternas partistämman 1987, volym II, motion 132, s 292).

Moderaterna i Västerbottens län var inne på samma linje när de i en motion (126) diskuterade följderna av Tjernobyly olyckan och kolkraft i förhållande till kärnkraft som energikällor.

Under tiden efter kärnkraftsolyckan i Tjernobyly har miljödebatten helt kretsat kring cesium och becquerel. Avvecklingen av de svenska kärnkraftsreaktorerna har framställts som den helt avgörande insatsen för att bevara en god miljö i Sverige. Miljöpåverkan från alternativen till kärnkraften, som kommer att domineras av fossila bränslen som kol, torv och olja, har nästan helt försumrats i debatten. Vi vet redan nu vilka enorma problem, ett massivt användande av kol innebär. Den gångna vinterns smogmoln över Skåne och Västkusten ger en allvarlig tankeställare för vad som komma skall om våra kärnkraftverk ersätts med kolkondenskraft (Protokoll från Moderaternas partistämman 1987, volym II, motion 126, s 284).

På Folkpartiets landsmöte så kom också motioner upp som hade anknytning till Tjernobylyolyckan och säkerheten vid kärnkraftverken. Birgitta Lorentzi, tillsammans med andra folkpartister, hade två motioner uppe under rubriken ”Energi”; en som rörde ”beredskapen inför nästa kärnkraftskatastrof” (202) och en om konsekvenserna av en kärnkraftsolycka (203). I bägge diskuterades hotet och konsekvenserna av ett olyckstillbud. I motionerna fanns förslag på plan med åtgärder för att få en större säkerhet vid kärnkraftverken ur ett europeiskt perspektiv (Protokoll 2 från Folkpartiets landsmöte 1988). Sven Modigh lyfte fram avfallshandling i sin motion (207), ”Kärnkraftens avfallshandling” under samma rubrik på dagordningen (Energi). Det behövdes en mer ingående plan för hur handlingen i framtiden skulle genomföras, menade Modigh.

I direkt anslutning till landsmötet, efter bland annan motion (209), om energidebatten inom partiet, kom året därpå i februari året (1988) ett femte utkast till Folkpartiets energirapport. Den innehöll mål för partiets energipolitik och också mer ingående om planer för avvecklingen av kärnkraften (Protokoll 1 från Folkpartiets landsmöte 1988, bilaga 2). I rapporten tog man också utgångspunkt i Tjernobylyolyckan och dess konsekvenser när den framtida avvecklingen diskuterades. Riksdagsledamoten Hadar Cars ledde en arbetsgrupp inom Folkpartiet som tog fram underlaget för rapporten och i den diskuterades bland annat avvecklingen av kärnkraften. Till skillnad från Moderaterna, ville Folkpartiet än tydligare markera att år 2010 skulle bli slutdatum för kärnkraften i Sverige.

Slutåret 2010 för kärnkraftsavvecklingen har manifesterats genom uttalanden i riksdagen. Vi menar att allvaret i det valda slutåret skall understrykas ytterligare. Därför föreslår vi att riksdagen antar en lag som uttryckligen förbjuder drift av kärnreaktorer efter utgången av 2010 (Protokoll från Folkpartiets landsmöte 1988, Energirapport, utkast 5, s 7).

Det fanns med andra ord större skillnader mellan partierna på hur man såg på den framtida kärnkraften som energikälla och hur fort avvecklingen skulle gå.

6.2 Den parlamentariska arenan

Det inrikespolitiska debattklimatet före riksdagsvalet år 1988 präglades av en kvadröjande, om än inte lika tydlig, blockpolitik. 1980-talets två tidigare riksdagsval hade båda lett till stabila socialdemokratiska segrar och en närmast återställd ”ordning” vad avser regeringsinnehav och opposition. När det gäller energifrågorna och kärnkraftens framtid fanns ett folkomröstningsresultat 1980 för en successiv avveckling som alla partier sagt att de skulle följa. Vidare föranledde kärnkraftsolyckan i Tjernobyl år 1986 regeringen att fatta beslut om att påskynda avvecklingen av kärnkraften med två reaktorer 1995/96. Säkerhetsfrågorna gällde dock främst driften och inte så mycket hanteringen av avfallet.

Ett perspektiv som dock fanns kvar sedan tidigare gällde kärnkraftens relation till andra energikällor och vilka åtgärder som behövde vidtas för att minska utsläppen av koldioxid. I en interpellationsdebatt i februari 1988 ställde den moderata riksdagsledamoten Per-Richard Molén frågor om detta till den socialdemokratiska miljö- och energiministern Birgitta Dahl (Interpellation 1987/8:179):

Detta med koldioxid är ett mycket allvarligt problem, som ännu inte i tillräcklig utsträckning har uppmärksamats i den svenska energidebatten. Om det nu, herr talman, beror på att just detta problem i Sverige rimmar illa med de ambitioner som vissa partier har att avveckla kärnkraften eller inte vill jag just nu lämna därefter, men det ligger nära till hands att tro det.

Motionären tyckte regeringen inte gjort tillräckliga utredningar kring riskerna med kärnkraft och ville att dessa skulle ställas mot effekter av förbränningen av fossila bränslen. Därutöver fanns det, enligt Molén, inget alternativ till kärnkraft annat än hårda besparingar och ransoneringar.

Det ansvariga statsrådet Birgitta Dahl hade bara två korta inlägg i denna interpellationsdebatt där hon svarade genom att hänvisa till innehållet i kommande energipolitiska och miljöpolitiska propositioner. Hon var därför ovillig att gå in på konkreta diskussioner om åtgärder mot koldioxidutsläppen. Hon konstaterade dock att en massiv övergång från fossila bränslen till kärnkraft i världen skulle leda till att ”riskerna och avfallsproblemen skulle bli ohanterliga”.

Strax därefter presenterade den socialdemokratiska regeringen sin energipolitiska proposition om energipolitiken inför 1990-talet (Proposition 1987/88:90). En grundprincip i propositionen var att kärnkraftsavvecklingen skulle genomföras så att landets elförsörjning inte äventyrades och utan att samhällsekonomiska, sociala eller miljöpolitiska mål riskerades. Säkerhetsaspekter skulle vara avgörande för vilka två reaktorer som skulle tas ur drift först, en år 1995 och en 1996. Slutmålet var att kärnkraften skulle vara helt avvecklad senast år 2010.

När det gäller kärnkraftssäkerheten föranledde olyckan i Tjernobyl en särskild granskning av säkerhetsfrågorna. Regeringen konstaterade i propositionen att inget framkommit i denna granskning som rubbade planerna på en successiv avveckling fram mot slutåret 2010.

Avfallshanteringens koppling till kärnvapenspridningen var en fråga som fortsatte bekymra riksdagsledamöterna. I december 1987 hölls en interpellationsdebatt i ämnen mellan centerpartiets Birgitta Hambraeus och energi- och miljöminister Birgitta Dahl. Hambraeus krävde framförallt en omprövning av det internationella atomenergiorganets IAEA:s roll. Hon föreslog att regeringen borde arbeta för att IAEA förändrades till ett allmänt energioorgan, men med fortsatt uppgift att ”för all framtid” ställa höga säkerhetskrav på avfallshanteringen. Frågeställaren tyckte inte att IAEA lyckats särskilt väl i arbetet med säkerheten vid kärnkraftverken:

Kärnkraften har inte infriat förväntningarna. Den är dyr. I USA har inga nya beställningar gjorts på flera år, och arbetet på nästan färdigbyggda reaktorer har avbrutits av ekonomiska skäl. Avfallet är ett fortfarande olöst, många säger olösligt, problem som vi lämnar över till våra efterkommande. Den stora olycka, som inte skulle vara möjlig, har skett i Tjernobyl.

Dahl svarade att IAEA hade kontroll över kärnenergiverksamheten i de länder som ratificerat internationella avtal på området. Hon sade vidare att den svenska regeringens politik i fråga om avfallshanteringen byggde på principen att direktdeponera avfallet i Sverige och att genom forsknings- och utvecklingsarbete skapa förutsättningar för att välja den bästa metoden med hänsyn till säkerheten. Hon kritiserade den tidigare regeringens politik med uppbyggnadsavtal med andra länder:

Den princip som jag vid upprepade tillfällen har hävdad, nämligen att varje land självt måste lösa sina avfallsproblem, och att Sverige inte ska åta sig att förvara avfall från andra länder, ligger fast.

6.3 Mediearenan

Redan på ett tidigt stadium i valrörelsen år 1988 stod det klart att det skulle bli ett historiskt val utifrån flera synvinklar. En viktig förändring var att miljön blev den stora valfrågan vilket resulterade i att Miljöpartiet lyckades ta sig in i riksdagen, och att Sverige för första gången under efterkrigstiden gick från fem till sex partier representerade i riksdagen.

Nyhetsrapporteringen under sommaren 1988 hade mycket handlat om miljöförstörelse i hav och skog: om hur ”mördaralger” gjorde våra vatten otjänliga, och om hur skogsdöden bredde ut sig i en rasande takt. Under de första veckorna i augusti kom rapporter om hur stora mängder sälar dog längs våra kuster. ”Säldöden” blev en symbol för hur långt miljöförstörelsen kunde gå, och den kom också att sätta agendan för valspurten – de sista tre veckor fram till valdagen den 18 september.

Dagen efter valet sammanfattade Aftonbladets politiska kommentator Lena Mellin valrörelsen (AB, 19.9 1988). Hon hade upplevt det som ett märkligt val. Miljöfrågorna hade tagit över helt, medan andra stora frågor – som skandalerna kring Ebbe Carlsson och Palme-utredningen – inte fått något större utrymme i den politiska valdebatten.

Årets valrörelse har varit en av de konstigaste på många år. En närmst total frånvaro av ideologisk diskussion har gjort att de skillnader som finns mellan partier, höger och vänster, sopats under mattan. De enda som egentligen skilt sig från mängden är Miljöpartiet. (AB 19.9 1988).

Mellin konstaterade att vinnarna i valet var det ”gröna blocket”, dit hon förutom Miljöpartiet också räknade Centern och Vänsterpartiet Kommunisterna. Förlorarna var ”betongpartierna” som hon kallade Socialdemokraterna, Folkpartiet och Moderaterna. De sistnämnda hade tappat väljare. Mellin konstaterade också att utan den livliga debatten om miljöförstörelse hade miljöpartiet haft svårt att komma upp i de väljarsiffror som nu hjälpte dem in i riksdagen.

Miljöfrågan och kärnavfallet i valet 1988

Det var också miljöfrågan som toppade valrapporteringen under tre veckor före valet i de fyra dagstidningar som ingår i studien. I tidningarna fanns under perioden 148 artiklar där miljöfrågan i något avseenden var centralt, se tabell 6-1.

Tabell 6-1. Antal presstexter om miljöfrågor och kärnkraften i valet 1988, tre veckor från 29 augusti till 19 september.

	Ledare	Debatt	Analys – kommentar	Nyhets- artiklar	Totalt
Dagens Nyheter	11	4	1	34	50
Svenska Dagbladet	13	9	–	18	40
Aftonbladet	9	4	1	12	26
Expressen	8	–	2	22	32
Totalt	41	17	4	86	148

Av de artiklar som handlade om miljöfrågan där kärnkraften och kärnavfallsfrågan ingick gick det att urskilja tre huvudteman: en huvuddel av texterna handlade om miljöpartiet, deras miljöpolitik och diskussioner kring deras möjligheter att komma in i riksdagen (94 stycken). På andra plats kom allmänna frågor kring miljöproblemet, ofta i samband med miljöpolitiska utspel från de andra partierna (39 stycken). Slutligen fanns det artiklar som handlade om kärnkraften och kärnavfallet (15 stycken).

Ledande aspekter på kärnkrafts- och avfallsfrågan i pressmaterialet:

1. Avvecklingen av kärnkraften; när, var, hur?
2. Energi- och miljöpolitiska aspekter på kärnkraften.
3. Fara – hot med avfallet.
4. Tjernobyli olyckan som avskräckande exempel.

”Den gröna chocken”

Expressen toppade sin rapportering den 3 september med att presentera de man förutspådde skulle bli vinnarna i valet. Under rubriken, ”Den gröna chocken”, på första sidan fanns en bild med fyra av de ledande inom Miljöpartiet, Birger Schlaug, Per Gahrton, Åsa Domeij och Jill Lindgren. En ny Sifo-mätning visade att partiet skulle få 30 platser i riksdagen vilket var över åtta procent av väljarnas röster – en kraftig ökning, konstaterades det i texten.

Rapporteringen fortsatte inne i tidningen. På ett uppslag utgick reportrarna Erik Månsson och Johan Erséus från de nya Sifo-siffrorna när de diskuterade vilka följderna skulle bli. Det blir en ”ommöblering i svensk politik”, skrev Månsson i sin artikel och fortsatte med att spekulera kring vilka effekter ett nytt parti i riksdagen skulle få på den politiska dagordningen och de beslut som skulle tas. Det skulle få omfattande konsekvenser, trodde han, och den stora frågan var vem miljöpartiet skulle alliera sig med i riksdagen. Svaret var att väljarna nu kunde se fram emot en vågmästarroll vilket enligt Erik Månsson var vad partiet hade hoppats på (Expressen 3.9 1988).

Expressen var inte ensam om att spekulera kring hur det skulle gå för Miljöpartiet i valet. I samtliga tidningar var man tidigt överens om att miljöpartiet utan större problem skulle komma in i riksdagen – också vad som var den utlösande anledningen till Miljöpartiets stora framgångar.

Miljöpartiet, som bildades 1981 i efterdyningarna av folkomröstningen om kärnkraften, hade hittills inte lyckats samla tillräckligt stöd bland väljarna för att ta sig in i riksdagen. I de föregående valen, år 1982 och 1985, blev aldrig kärnkraften och kärnavfallet några riktigt stora politiska frågor vilket de däremot hade fortsatt att vara för Miljöpartiet. Något ”kärnkraftsval” liknande det 1976 hade inte upprepat sig under perioden. Det var istället andra faktorer som medverkade till Miljöpartiets framgångar i valet år 1988 /Anshelm 1995, Westerståhl och Johansson 1990/.

Först med Tjernobylolyckan våren 1986 kom miljöfrågan åter högt upp på den politiska och mediala agendan. Men även om händelsen skakade om och satte fart på debatten om kärnkraften och kärnavfallshanteringen den närmaste tiden efter olyckan så kom den inte högt upp på den politiska dagordningen under valet 1988. I stället var det andra miljöfrågor som dök upp under valåret och som fick ett stort utrymme i medierna och i de politiska debatterna /Westerståhl och Johansson 1990/.

Under år 1988 kom det flera larmrapporter om hur skogsdöden bredde ut sig, försurningen av våra sjöar och under sommaren om mördaralgerna i havet och en omfattande säldöd längs våra kuster. Hela valet förvandlades i augusti till ”sälvalet” där Miljöpartiet blev det parti som bäst kunde profilera sin miljöpolitik i förhållande till de andra partierna (Ibid). Sældöden och hur den hade inverkat till Miljöpartiets framgångar var ett återkommande tema på ledar- och debattsidor samt nyhetsplats i tidningarna under perioden.

I Dagens Nyheter utnämndes sälarna till ”valets huvudaktörer”. På en helsida den 6 september utfrågades samtliga partier om sin syn på miljöfrågorna. Reportern Malin Holmquist konstaterade att alla partier använde dem i sin valkampanj och alla gjorde sitt bästa för att visa hur viktigt man tyckte att frågan var: ”Sorgsna sälögon blickar från valaffischerna. Det är sälarna som i år har blivit huvudpersoner i valrörelsen. Alla partier vill rädda dem” (DN 6.9 1988).

Ett par dagar före valdagen seglade valets enda ”affär” upp då det avslöjades att Miljöpartiets skatteexpert var dömd för bokföringsbrott. I Expressen fick avslöjandet ett större utrymme och följdes upp under flera dagar i rad på första sidan och i större artiklar inne i tidningen (13–16.9).

Mannen som avslöjats som skattefuskare blev på Expressens första sida ”De grönas svarta får” (13.9) och tidningen inledde en serie under rubriken ”Expressen granskar Miljöpartiet”. Snart hade man hittat ytterligare personer inom partiet som framställdes som bedragare och filflare. Ett exempel var Birger Schlaug som åkt fast i en poliskontroll med en oförsäkrad bil: ”Fast i en trafikrazzia och avslöjad som en energibov” (15.9).

Händelserna döptes omgående till ”Miljöpartiets affärer” och på första sidan den 15 september summerades de senaste händelserna kring Miljöpartiet: ”Åtalad, sparkad, stoppad, hissad!” Det sista anspelade på Åsa Domeijs framgångar i en TV-sänd duell föregående kväll mot Folkpartiets Bengt Westerberg. Domeij framställdes som en ärlig och rekorderlig person när hon i Expressen ställdes mot de avslöjade fuskarna.

Osäkerheten kring Miljöpartiet och deras politik var ett tema som gick igen i flera artiklar. Kunde man lita på dem var en fråga som återkom. De fem riksdagspartierna gjorde tillsammans i slutet av augusti ett utspel där man ifrågasatte Miljöpartiets politiska trovärdighet och förmåga att sitta i riksdagen. I en ledare i Aftonbladet med rubriken ”Samlad front mot ogräset” kommenterades utspelet där bland annat Ingvar Carlsson, statsminister och Socialdemokraternas partiledare, gått så långt att han hotade med nyval om Miljöpartiet kom in i riksdagen och började utöva en vågmästarroll vid politiska beslut. Ledarskribenten konstaterade att ”gårdagens bombardemang främst visar att partierna upptäckt att den tidigare strategin att tuga ihjäl maskrosorna inte fungerar” (AB 1.9 1988).

Kärnkraften och kärnavfallet i miljövalet

I rapporteringen kring säldöden, miljöpartiets framgångar och politiska utspel från de andra partierna om miljön fick kärnkraften och kärnavfallet ett relativt litet utrymme. Flest artiklar hade Svenska Dagbladet (sex stycken) där frågan främst dök upp på ledar- och debattsidorna i ett par längre inlägg.¹

Tidningen hade också ett längre reportage i söndagsnumret den 11 september om hur ”Becquerel-rädslan lever”. Det var en summering av konsekvenserna av Tjernobylyolyckan två år efter. Nya mätningar längs Norrlandskusten visade på höga halter cesium i svamp och råddjurskött. Att myndigheterna försökte lugna allmänheten ”hjälpes föga” skrev reportern:

... en teoretisk beräkning visar att vi får räkna med fyra nya dödsfall varje år till följd av strålningen eller kärnkraftsolyckan... (SvD 11.9 1988).

Av de 15 texter om kärnkraften och kärnavfallet som fanns i materialet så var åtta ledare eller debattinlägg och sju nyhetsartiklar. I stort gick det att identifiera tre huvudteman i texterna om kärnkraften och avfallet i valet. Dels handlade artiklarna om politiska utspel från partierna i frågan, dels om personer som fick personifiera frågan i valrapporteringen dels var det texter som utgick från själva sakfrågan med fokus på problematiken kring kärnkraften och avfallet.

Valet 1988 framställdes i pressen som ett unikt och historiskt val. Det handlade om Miljöpartiets framgångar parallellt med hur miljöfrågan kom att inta en betydande plats i de politiska debatterna och i medierna. ”Ett ödesval”, skrev ledarskribenten i Svenska Dagbladet den 4 september och syftade på att Miljöpartiet mera låg åt vänster än höger i sin politik, något som skribenten förutspådde skulle med största sannolikhet få utslag i politiska beslut i riksdagen om de kom in. Det vore något av ”ödets ironi” om borgerliga väljare valde att rösta in ”en grön riksdagsgrupp med en stark vänsterprägel”, menade skribenten.

En av ödesfrågorna var avvecklingen av kärnkraften. Miljöpartiet krävde en avveckling på tre år vilket enligt ledarskribenten var ett högst osannolikt scenario. Miljöpartiets hållning i kärnkraftsfrågan var ett exempel på hur problematiskt partiets närvaro i riksdagen kunde bli, menade skribenten (SvD 4.9 1988).

Avvecklingen av kärnkraften som politisk fråga dök upp i en ledare i Aftonbladet den 13 september. Denna gång var det Centerns partiledare Olof Johansson som kvällen före hade utfrågats i TV om partiets politik om bland annat kärnkraften. Under utfrågningen framgick det att Johansson var låst i frågan, enligt ledarskribenten:

Centern kan inte ens lova att kärnkraftsavvecklingen fullföljs, eftersom Moderaterna inte vill avveckla kärnkraften (AB 13.9 1988).

Några riktigt färdiga svar hade Johansson inte kunnat ge så planen för en avveckling verkade vara oviss, menade ledarskribenten. Det pågick också ett slags spel kring vem som var mest miljövänlig bland partierna där Olof Johansson försökte lyfta fram Centern som det ursprungliga miljövänliga partiet med hänvisning till valet 1976 och Centerns då tydliga antikärnkraftslinje under valkampanjen. Lite besvärligt, tyckte ledarskribenten mot bakgrund av hur otydlig Centern framstod vad gällde avvecklingen i valet 1988 (Ibid).

¹ Av 15 stycken artiklar – ledare, debatt och nyheter – där kärnkraft och kärnavfallet var huvudämne var sex publicerade i SvD, fyra i DN, en i Expressen och fyra i AB.

Kärnkraftverket i Forsmark fick under Folkpartiets valturné bli kuliss under en fotosession med partiets ledare Bengt Westerberg när denne matade sälarna med verket i bakgrunden. ”Det sålsamma mötet” kallade Expressen det för dagen efter i en helsidesartikel (30.8).

Anledningen till besöket i Forsmark var att Folkpartiet hade presenterat en egen miljörapport, ”26 slag mot miljögifterna”. För att ge publicitet till rapporten hade man valt att låta Westerberg möta pressen i sällskapet intill kärnkraftverket i Forsmark där fotograferna kunde ta bilder på honom när han delade ut sill till sälarna. Valet av plats fick sägas vara strategiskt ur flera synvinklar vilket inte minst bilderna från tillfället visade. Med kärnkraftverket i bakgrunden, valets huvudpersoner i förgrunden – de hotade sälarna – som fick äta ur handen på en möjlig statministerkandidat. Det var resultatet av årets valrörelse som läsarna såg på bilden, menade reportern Knut Grahnquist och fortsatte med att konstatera att med miljöfrågan i centrum och med ett nytt parti på väg in i riksdagen så ”blir alla partier gröna” (Expressen, 30.8 1988).

Kärnkraften som bakgrund dök upp igen i en artikel i Aftonbladet den 11 september. Också här var det en person som fick gestalta miljö- och kärnkraftsfrågan. Under rubriken ”Atomdirektören som bytte sida” presenterades en tidigare ASEA-medarbetare och Uddcomb direktör, Nils Byggerth, som en gång varit stark anhängare av kärnkraften men numera stödde Miljöpartiet. Han var fotograferad framför sin gamla arbetsplats Uddcomb på Verkö i Karlskorna.

Byggerth hade haft en nyckelbefattning inom en tänkt storsatsning på svensk kärnkraft och varit övertygad om att kärnkraft var lösningen på energiproblemen, men nu hade han svängt helt i frågan, framgick det av artikeln. Han hade lämnat sitt toppjobb för att han tyckte att det inte gick ihop med hans nya inställning. Den största anledningen till att han hade tappat tron på kärnkraften var att han som han uttryckte det i artikeln ”inte såg någon lösning på avfallsproblemen”.

Nils Byggerth framställdes i artikeln som en konservativ person som ”uppträder i slips och portfölj”. Bilden av honom ställdes mot en allmän uppfattning att en miljöaktivist var någon från ”flumvånstern och blåögd idealist”. Det skapade en motbild av hur en miljöaktivist kunde se ut, vilket i sin tur gav ett starkt intryck av Byggerth som person och stärkte tilltron i det han sa. Han hade gått från att vara starkt förespråkare av kärnkraft, men kärnavfallsfrågan hade fått honom att ändra sig och göra en helomvändning ideologiskt, enligt reportern. Nu ville han i stället medverka till att förändra miljöpolitiken med att stoppa kärnkraften.

Han kommer att kämpa för att ekologin ska få styra ekonomin, och inte tvärtom. Han vill hjälpa till att ställa till rätta problem som han själv varit med om att skapa (AB 11.9 1988).

Kärnavfallet och den miljöpolitiska debatten i pressen

Den största delen av texterna som berörde kärnkraften och kärnavfallet var ledare och debattartiklar (nio av 15). Flera av dem handlade om hur opinionen mot kärnkraften höll på att svänga. På ledarsidan i Dagens Nyheter den 30 augusti fanns en text som hade fått rubriken ”Klimatet och kärnkraftsillusionen”. Skribenten utgick från en SCB-studie som visade att allt fler svenskar var positiva till kärnkraft. Studien visade att 46 procent av befolkningen var ”redo att fortsätta med kärnkraft även efter slutåret 2010”. Skribenten tolkade det som ett tecken på att svenska folket hade börjat inse att kärnkraften som energikälla innebar en långsiktig lösning på främst koldioxidproblemet (DN 30.8 1988).

Artikelförfattaren skrev att det verkade som att svenskarna höll på att genomskåda ”kärnkraftsillusionen”, det vill säga att hotet mot klimatet skulle öka om man fullföljde avvecklingen 2010. Så en riktig miljökamp var den som förordade en fortsatt kärnkraft menade skribenten, och gjorde en sammanfattande analys av de olika sätt SCB-siffror kunde tolkas på.

Många torde alltså betrakta den ökade uppslutningen bakom kärnkraften efter år 2010 som ännu ett lovligt belegg för svenska folkets starka miljöintresse och ökade benägenhet att se längre än det egna livet räcker.

Andra kan tvärt om tolka opinionsförskjutningen som ett belegg för:

- a. att branschens mångåriga mångmiljonkampanjer via skolor, åsiktsannonser m m icke har fallit på hälleberget.
- b. att många som oroats för växthuseffekten har lurats att gripa efter ett halmstrå (DN 30.8 1988).

Några dagar senare fanns det i Svenska Dagbladet en debattartikel på samma tema: ”Därför minskar misstron mot kärnkraft i Sverige” (3.9 1988). Professor Hannes Alfvén – nobelpristagare i fysik 1970 – ville förklara varför svenskarna blivit mera positiva till kärnkraften, trots Tjernobylyolyckan två år tidigare. Det hade två orsaker menade han. En handlade om hur skickliga kärnkraftsintressenterna hade varit i att tala för sin sak, den andra var som Alfvén uttryckte det: ”undertryckande av ofördelaktig fakta om kärnkraften” (SvD 3.9 1988).

Alfvén menade att i frågan om kärnkraften och kärnavfallet så hade yttrandefriheten begränsats. Undanhållande av viktig fakta – framförallt kring kärnavfallet – hade medverkat till att allmänheten var dåligt informerad om farorna med avfallshanteringen, skrev Alfvén, och det var svaret på varför svenskarna svängt i frågan.

I artikeln gick han igenom en mängd fakta kring avfallshanteringen, bland annat hänvisade han till exempel från andra länder som haft problem för att visa hur svårhanterlig slutförvaringen av använt kärnbränsle var, och att de lösningarna som fanns inte var pålitliga. Han avslutade artikeln med att utifrån sina exempel dra slutsatsen att om allmänheten fick full insyn så skulle opinionen vända.

Sverige påstås vara en demokrati med yttrandefrihet. Men som dessa tre exempel visar kan denna elimineras av grupper som har ekonomiska resurser för en förljugen reklam och samtidigt har makt att undertrycka klart dokumenterade fakta. Den dag vi får verklig yttrandefrihet i Sverige, den dagen dör kärnkraften (SvD 3.9 1988).

Debatten om kärnkraften och kärnavfallet fortsatte några dagar senare i Svenska Dagbladet (5.9). ”Kärnkraft löser inte klimatproblemet”, skrev Professor Bert Bolin, sakkunnig i statsrådsberedningen, i sitt svar på en debattartikel i ämnet av Carl Bildt, publicerad den 14 augusti i SvD. Bildt hade diskuterat kärnkraftsfrågan i förhållande till hur mycket bland annat koldioxidutsläppen påverkade klimatet. Hans slutsats var att en utbyggnad av kärnkraften skulle hejda växthuseffekten och därmed kunna bli en lösning på miljöproblemet. Bolin tyckte att Bildts analys var ”ofullständig och i vissa stycken vilseledande”.

Enligt Bert Bolin så skulle inte enbart en utbyggnad av kärnkraften kunna lösa klimatproblemet i stort. Det fanns flera andra faktorer som påverkade växthuseffekten och han nämnde bland annat freonutsläppen som en betydande faktor. Han var också kritisk till en utbyggnad av kärnkraften av flera andra orsaker.

För att klara energibehovet i världen och samtidigt medverka till att förbränningen av fossila bränslen minskade skulle det behövas väsentligt flera kärnkraftverk enligt Bolin, samtidigt som tillgången av uran inte var tillräcklig. Allra mest kritisk var Bolin till en utbyggnad ur ett säkerhetsperspektiv. Han ställde sig frågande till hur riskfri kärnkraften var och till hanteringen av avfallet.

Jag frågar mig oroligt: Är detta en önskvärd utveckling med tanke på att nya olyckstillbud med all säkerhet kommer, att avfallsfrågan i det perspektivet knappast ännu är tillfredsställande löst och att kärnkraftverk är otäcka mål för sabotage och för anfall i krigstid (Bolin, SvD 5.9 1988).

Carl Bildt hade i sin debattartikel uttryckt oro över att Sverige skulle få spela en liten roll i internationella samarbeten vad gällde klimatfrågan om man inte stoppade avvecklingen och i stället tog initiativ till en utbyggnad. Det trodde inte Bert Bolin: ”Tvärtom, Sverige har uttryckt intresse för att kraftfullt medverka i det planeringsarbete inom FN:s ram som beräknas komma igång i november i höst”.

Argumenten kring riskerna med fossilbränsle i förhållande till kärnkraft återkom i en större debattartikel i Svenska Dagbladet dagen före valet, den 17 september. Denna gång talade artikelförfattarna för en utbyggnad av kärnkraften. Under rubriken ”Fossilbränsle är långt värre än kärnkraft”, skrev professorerna i högenergifysik och fysikalisk biologi vid Uppsala universitet, Sven Kullander och Börje Larsson, att riskerna med avfallet från fossila bränslen var långt större än radioaktiviteten från kärnkraftverken.

I artikeln jämförde de riskerna med fossila bränslen och kärnkraft och konstaterade att för samma mängd producerad energi så var avfallet från kärnkraften 15 miljoner gånger lättare i vikt än från fossilbränslen. De skrev också att ”reduktion av användningen av kol, olja och bensin ger snabbast nyttoeffekter för vår natur”, och gav exempel på hur kärnkraften hade bidragit till att minska utsläppen

från fossila bränslen. Ett sådant var, skrev de, hur svaveldioxidutsläppen hade reducerats avsevärt under perioden år 1970 fram till 1987 trots att energiförbrukningen ökat.

Bägge var skeptiska till hur olika risk- och hotbilder hade använts i valrörelsen som argument mot en fortsatt utbyggnad och för en avveckling av kärnkraften. De menade att de erfarenheter och fakta som fanns i stället talade för en fortsatt användning av kärnkraft.

Det är en gåta för oss hur flera av våra politiker säger sig vilja prioritera miljön och samtidigt föreslå en snabb avveckling av kärnkraften. Den ekvationen går inte ihop (Kullander och Larsson, SvD 17.9 1988).

Pressdebatten år 1988 var således av mindre omfattning än 1976 och de aktörer som förekom var politiskt mindre framträdande än vad som var fallet vid det första tillfället. Den stora förändringen av den nationella debatten inträffade dock under det kommande decenniet. I nästa avsnitt studeras hur kärnavfallsfrågan utvecklades i samband med riskdagsvalet år 1998.

7 Kärnavfallsdebatten 1998

7.1 Den interna arenan

Kärnkraft och kärnavfall på kongresserna 1997 och 1998

På hösten 1997 under partiernas kongresser, möten och stämmor inför valet 1998 blev inte kärnkraften och kärnavfallet några stora frågor. Ändå var det i efterdyningarna av Centerns uppgörelse med Socialdemokraterna om att inleda avvecklingen av kärnkraften med att stänga Barsebäck följande år.² Ur denna synvinkel var det förvånansvärt tyst på de interna partimötena och lite debatt kring frågorna.

Socialdemokraternas partiledare Göran Persson nämnde inte kärnkraften i sitt inledningsanförande till partikongressen i Sundsvall i september, också miljöfrågor fick ett litet utrymme. Istället handlade hans tal om arbetsmarknaden, skatter och den framtida utvecklingen för välfärden i Sverige (Protokoll från SAP:s partikongress 1997, 8–14 september).

Det var tydligt att både kärnkraftsfrågan och debatten om avfallshanteringen till en del hade hamnat utanför den politiska dagordningen inför valet. Samma gällde i viss mån miljöfrågorna. Ingen av dem var, som inför valen år 1975 och 1987, några stora och ledande ämnen för debatterna och föredragningarna på mötena. I de fall kärnkraftsfrågan och avfallshanteringen dök upp i motioner under mötesdagarna hamnade de under välkända rubriker, som hos Folkpartiet, ”Energi” (Protokoll från Folkpartiets landsmöteshandlingar 1997). Ett undantag var Centern som genom sin uppgörelse med Socialdemokraterna om en avveckling av kärnkraften också lyfte frågan på riksstämman (Protokoll från Centerns riksstämma 1998).

De föredragningar, ärenden och motioner som handlade om kärnkraften och avfallet berörde i huvudsak tre områden. Största gruppen motioner behandlade avvecklingen, sedan kom säkerhetsfrågor kring kraftverken och hanteringen av avfallet, och slutligen diskuterades kärnkraften som energikälla i framtiden.

1. Avvecklingen – tidsplanen och stängningen av Barsebäck.
2. Kärnkraft som energikälla i framtiden.
3. Säkerhetsfrågor för kärnkraft och avfallshanteringen.

Uppställningen liknade den inför valet år 1988 med vissa modifikationer. Denna gång var exempelvis de säkerhetsfrågor som kom upp i motionerna inte så tydligt relaterade till en olyckshändelse som 1987, ett år efter Tjernobyl. Denna gång diskuterades mer allmänt säkerheten och hot kring dels de svenska kraftverken, dels ur ett globalt – främst europeiskt – perspektiv. Diskussionerna kring avvecklingen handlade – som hos Socialdemokraterna – om tidsplanen för avvecklingen och stängningen av Barsebäck. Inom Folkpartiet och Moderaterna ifrågasattes samhällsnyttan med att överhuvudtaget avveckla kärnkraften i dagsläget, allt med välkända argument hämtade från partiernas landsmöte och partistämma år 1987.

Framtiden för kärnkraften och avfallshanteringen

Temat för mötena skilde något åt men det fanns ett gemensamt drag: att se framåt och diskutera framtiden och effekterna av en pågående global utveckling inom bland annat ekonomi och teknik. Ett exempel var hur Göran Persson i inledningen av sitt anförande på partikongressen – som fått namnet ”Framtidskongressen” – sammanfattade socialdemokraternas politik genom att referera till den pågående utvecklingen ur ett europeiskt perspektiv. Han inledde med att konstatera att nio av EU:s då 15 länder leddes socialdemokratiska regeringar. I den uppräknings som följde fanns inget om energiförsörjningen, kärnkraften eller klimatproblemen (Protokoll från SAP:s partikongress 1997).

² Socialdemokraterna hade tidigare gjort en energiöverenskommelse med Centern om att inleda avvecklingen med att stänga Barsebäck 1 juli 1998. Riktigt så fort gick det inte utan stängningen kom att skjutas upp. Under valet 1998 dök frågan upp som en av valfrågorna – främst iscensatt av Centerns Lennart Daléus.

På Folkpartiets landsmöte i Göteborg i augusti var också framtiden och den pågående utvecklingen inom teknik och ekonomi stora frågor. I anknytning till energi – och miljöfrågor kom kärnkraften och avfallet upp. De handlade också om framtiden, i det här fallet kärnkraftverkens roll på sikt för energiförsörjningen i Sverige (Protokoll G från Folkpartiets landsmöte 1997, s 27 ff).

Frågor om ny teknik och förhoppningarna kring vad utvecklingen inom det tekniska området skulle kunna innebära i framtiden genomsyrade flera av motionerna om kärnkraften. Det handlade dels om att vidareutveckla energikällor som sol- och vindkraft, dels om hur ny teknik medverkade till säkrare lösningar för såväl kraftverken som avfallshanteringen.

De motioner som kom upp på mötena och som handlade om kärnkraften och dess framtida roll gick att dela in i två grupper – en mindre, där faran och hoten med en fortsatt kärnkraft togs upp samt att planerna för en avveckling skulle stå fast. En andra större grupp rörde framtiden där motionärerna talade för att behålla och också utvidga energiförsörjningen från kärnkraften, mycket mot bakgrund av nya tekniska lösningar. I flera motioner så påpekade motionärerna att det skett en utveckling sedan folkomröstningen 1980 och att med hänseende till denna så borde man omvärdera en alltför snabb avveckling (Protokoll från Folkpartiets landsmöte 1997, motion G 72).

Men det fanns också de som ville avveckla kärnkraften snabbt. Folkpartistiska ombudet Nicke Grahn från Dorotea menade i ett inlägg att ”kärnkraften är och förblir det utan tvekan farligaste sättet att producera elektrisk kraft”. Han talade om hoten och faran med reaktorhaveri och vad det skulle innebära för omgivningen.

En olycka med till exempel en kraftverksdamm i ett vattenkraftverk som brister har en början och ett slut. Radioaktiviteten efter en atomolycka finns inom överskådlig tid kvar. Hela landsändar kan behöva överges, sjukdomar på grund av radioaktivitet kan finnas kvar i generationer. Kärnkraften innebär en oacceptabel risk, och den är fullt möjlig att avveckla (Grahn, Protokoll G 69 från Folkpartiets landsmöte 1997, s 27).

I sitt yrkande till motionen ville Grahn att kärnkraftverk och fossila bränslen skulle fasas ut genom att de belades med höga miljöskatter och avgifter (Ibid). Det gick tydligt att se i föredragningarna av motionerna och debatterna hur det inom partierna fanns oenighet – splittring kring frågan dels hur allvarligt man såg på faran och hoten med kärnkraften och avfallet, dels hur fort avvecklingen skulle ske. Till och med i Centern fanns avvikande mening från den politiska linje man inom partiet hade lagt upp rörande kärnkraften och en snabb avveckling.

Barsebäck – vara eller inte vara?

Den stora återkommande frågan som rörde kärnkraften och avfallet handlade om energiuppbyggnaden för en avveckling som Centern tillsammans med Socialdemokraterna och Vänsterpartiet tidigare hade kommit fram till. Enligt den skulle Barsebäck läggas ned under 1998. Både att det fanns en bestämd tidsplan för en avveckling och att man hade valt ut ett av kraftverken kom upp till debatt på mötena. Folkpartistombudet Gunnar Wästerby från Lycksele ville att man på landsmötet gjorde ett gemensamt uttalande emot en så tidig avveckling.

Energipolitiken har under regeringen Persson antagit alltmer farsartade former. I regeringens försök att få centerpartiets stöd för sin politik har man utlovat en förtida avveckling av kärnkraften, och gett sig in på en årtalsexercis om när avvecklingen ska inledas och vara avslutad. Folkpartiet har legat föredömligt lågt i denna diskussion, men eftersom folkpartiet tillsammans med socialdemokraterna gemensamt drev linje 2-kampanjen inför folkomröstningen, bör landsmötet göra ett uttalande där vi klargör vår tolkning av folkomröstningsresultaten och i vilken mån vi anser att detta måste följas även om tekniska framsteg och andra omständigheter förändrar förutsättningarna (Wästerby, Protokoll G 72 från Folkpartiets landsmöte 1997, s 28 f).

Wästerby återkom till att det var ny teknik som hade gett nya förutsättningar för en fortsatt användning av kärnkraft och han var inne på att inte bara stoppa avvecklingen utan också att fundera kring en utbyggnad av kärnkraften: ”Den tekniska utvecklingen och nya insikter om olika energikällors skadlighet för miljön kan medföra att vi i framtiden beslutar att bygga nya kärnkraftverk, om än av annan typ”.

Gunnar Wästerby hade också ett längre inlägg om kärnavfallet med utgångspunkt från ny teknik och nya metoder för att göra avfallshanteringen säkrare. Han tyckte att det stora problemet med kärnkraften var slutförvaringen av avfallet; det långa tidsperspektivet för förvaring av utbränt kärnbränsle. Det stred mot Folkpartiets ”förvaltarskapstanke” som partiet hade vad gällde miljön; ”att vi inte ska lämna efter oss en natur som är sämre i något avseende än den vi föddes till” (Ibid, s 29).

Men Wästerby var hoppfull vad gällde att hitta nya metoder och refererade till SKB som utarbetat enligt honom en ny metod som med ”största sannolikhet garanterar att radioaktivt material i framtiden inte kommer ut i biosfären”. Han fortsatte att lyfta fram andra nya metoder som höll på att tas fram. En metod gick ut på att man omvandlade de långlivade isotoperna i avfallet till att bli mer kortlivade, en process som gick under namnet ATW – accelerator driven transmutation of waste, konstaterade Wästerby (Ibid, s 29).

Mötet beslutade att följa Wästerbys förslag och göra ett uttalande emot en ”förtida avveckling”, och också ”lämna dörren öppen för en kärnkraftsteknik i framtiden som oskadliggör avfallet” (Ibid).

Det fanns andra inom folkpartiet som mer uttryckligen förespråkade en utveckling av kärnkraften. Ombudet Olle Nelson från Ludvika anmälde under rubriken ”Öppna dörren för nya kärnkraftverk” ett inlägg där han yrkade för Folkpartiet borde verka för att kärntekniklagen omarbetades så att det skulle bli möjligt att projektera och bygga nya kärnkraftverk när de som fanns blev uttjänta (Protokoll G 70 från Folkpartiets landsmöte 1997, s 28).

Nelson refererade också till ny teknik och ändrade förutsättningar för kärnkraften som faktorer som talade för en utveckling av kärnkraften i Sverige snarare än en avveckling. Ett av hans huvudteman var att ersätta åldrande kraftverken med nya i framtiden.

Folkpartiet liberalernas nuvarande inställning till kärnkraften, är följaktligen att tidens tand skall få avveckla kärnkraften. Så kommer otvivelaktigt att ske om tiden ostört får ha sin gång. ...

Logiskt vore därför att Folkpartiet liberalerna öppnar dörren så att det blir möjligt att uppföra nya kärnkraftverk i Sverige (Nelson, Protokoll G 70 från Folkpartiets landsmöte 1997, s 28).

På landsmötet svarade man på Nelsons inlägg med ”att kärnkraften för överskådlig tid framöver kommer att ha en oförändrad, för att inte säga utökad, betydelse för nationens energiförsörjning”, vilket till viss del överensstämde med vad Nelson hade föreslagit (Ibid).

Samma utgångspunkt hade ombuden Gustav Åkerblom och Ylva Häckner-Gille från Stockholm. De ville inte heller avveckla kärnkraften utan låta nya kärnkraftverk ersätta de gamla när tiden var inne. Åkerblom och Häckner-Gille diskuterade den framtida elproduktionen och lyfte i det sammanhanget fram kärnkraften som det miljövänligaste alternativet: ”Vi har försvarat kärnkraften som det miljövänligaste alternativet till elproduktion i förhållande till kol, olja och gas” (Protokoll G 73 från Folkpartiets landsmöte 1997, s 29).

De talade också om kärnkraften ur ett säkerhetsperspektiv där de menade att den svenska kärnkraften fick anses som säker. Här återkom kopplingen till ny teknik som dessutom framstod i deras inlägg som extra säker eftersom den var svensk: ”Att vi i Sverige avvecklar vår högteknologiska kärnkraftsenergi, en svensk teknisk spjutspets, samtidigt som omvärlden satsar på kärnenergi ökar inte på något sätt vår egen säkerhet” (Ibid).

De menade också att kärnenergin under en överskådlig tid skulle bli en av världens ledande vad gällde elproduktion och att nya kärnkraftverk skulle ersätta gamla runt om i världen därför fanns det ”ingen anledning att vi i Sverige nu skulle fatta beslut om att avveckla kärnkraften”. Mer realistiskt var enligt dem att förbereda sig för att i framtiden ersätta de gamla (Ibid).

Energidebatt om kärnkraften

På Socialdemokraternas partikongress kom också stängningen av Barsebäck upp och en fastställd tidsplan för en fortsatt avveckling. Det blev en diskussion kring värdet av en avveckling där det blev tydligt att det fanns två motsatta åsikter i frågan. Några var inte så entusiastiska över energiuppbyggnaden och menade att det var för tidigt att avveckla kärnkraften. Andra talade däremot varmt för en avveckling i detta skede. Debatten ägde rum under punkten ”Energi” på dagordningen med Anders Sundström som föredragande.

Den socialdemokratiska politikern Roland Johansson från Kronoberg tillhörde kritikerna av en avveckling. Han yrkade bifall för motion 927 som handlade om kärnkraften och att man inte i förtid skulle påbörja en avveckling. Enligt honom var kärnkraften en av de säkraste energikällorna ur miljöhänseende och också Johansson lyfte fram ny teknologi, specifikt svensk teknologi som en faktor till att de svenska kraftverken var extra säkra enligt honom, bland annat på grund av nya metoder för avfallshantering

Den svenska kärnkraften tillhör de säkraste energiformerna jämförbar med vattenkraft. Miljöpåverkan är också liten särskilt som metoder för omhändertagande av fallet framkommit och framkommer kontinuerligt. Att förtidsavveckla säkra svenska kärnkraftverk och ersätta deras energiproduktion med förbränning av kol, olja och gas i svenska eller utländska anläggningar är resursslöseri i hundramiljardsklassen och innebär också utsläpp av koldioxid svavelprodukter med mera och därmed ökad växthuseffekt och försurning (Johansson, Protokoll från SAP:s partikongress 1997, Energi, punkt 9.3.4.4, angående motion 927, s 291).

Det fanns flera som höll med. Karin Eriksson från Kalmar var inne på samma linje när hon också yrkade bifall för motion 927. Även hon hade miljöaspekter på avvecklingen och tyckte inte att beslutet om en avveckling var förenligt med en bra miljöpolitik.

Som kvinna med ansvar för mina barns och barnbarns uppväxtmiljö anser jag att energiuppgörelsen är oacceptabel. Att den dessutom drabbar miljön i redan i dag mycket hårt nedsmutsade länder gör uppgörelsen ännu mer oacceptabel. Alla som känner till vad som stod i linje 2-alternativet vet också att den strider mot folkomröstningen 1980. Beslutet att avveckla kärnkraften har inte med miljötankande att göra (Eriksson, Ibid, s 294).

Anders Sundström, som var partistyrelsens föredragande summerade de yrkanden och förslag som kommit fram under debatten. Han gjorde en markering gentemot de som uttalat sig för motion 927, att inte förtidsavveckla kärnkraftverk och yrkade på avslag för bifall för motionen. Han menade att det som bestämts i energiöverenskommelsen med Centern gällde.

Jag hör till dem som har en uppfattning diametralt motsatt Kerstin Erikssons. Jag har som tur också stöd från kongressen i mars i fjol när det gäller att det ligger i vårt intresse att göra omställningen på ett så skonsamt sätt som möjligt och genomföra den under lång tid (Sundström, Ibid, s 294).

7.2 Den parlamentariska arenan

Den stora energipolitiska händelsen under år 1997 var tveklöst den trepartiuppgörelse som träffades i riksdagen den 10 juni om den framtida kärnkraftsavvecklingen mellan Socialdemokraterna, Centerpartiet och Vänsterpartiet. Förra statsministern Göran Persson beskriver i sina memoarer hur han och centerledaren Olof Johansson "fann varandra" i sin genomsamma skepsis mot kärnkraftverket i Barsebäck /Persson 2007, s 163/. Persson förklarar där också sina motiv till trepartiuppgörelsen:

Kärnkraften är ingen förnyelsebar energiform. En kärnkraftsolycka kan få katastrofala konsekvenser för människor och miljö. Problemen med att ta hand om det radioaktiva avfallet från kärnkraftsindustrin är en realitet. Dessa tre grundläggande insikter låg bakom både sjuttioalets intensiva kärnkraftsdebatt och 1980 års folkomröstningsbeslut att avveckla kärnkraften.

Åren gick men inte mycket hände.

Jag menade att regeringen måste hitta en långsiktig lösning för landets energipolitik. Den skulle respektera folkomröstningens resultat och vara ekonomiskt ansvarsfull (Ibid).

I propositionen om avveckling av kärnkraften konstaterades bland annat att det skulle vara möjligt att ta en reaktor vid Barsebäcksverket ur drift år 1998. Lagförslaget föranledde häftig parlamentarisk kritik, inte minst från folkpartiet och moderaterna, när frågan debatterades i kammaren den 18 december 1997 (Riksdagsprotokoll 1997/98:50).

Debatten handlade till en del om juridiska aspekter av frågan, men centerpartiets Lennart Daléus menade att den grundläggande frågan, nu som tidigare, ytterst var den olikartade synen på kärnkraftens roll i den svenska energiförsörjningen:

Jag tycker att det kan vara viktigt för att återvända till de skäl man anför i denna debatt. Vi är väldigt tydliga i att vi tycker att kärnkraften är en dålig energikälla. Den har ett avfallsproblem. Den har en kopplig på olika sätt till risken för ökad kärnvapenspridning. Det finns också risker för haveri i reaktorerna. Även svenska, reaktorer, blågula reaktorer, är behäftade med dessa risker.

Medan företrädare för de partier som stod bakom uppgörelsen hävdade att den i grunden vilade på resultatet i folkomröstningen om kärnkraften år 1980, ansåg de mest kärnkraftsvänliga partierna i riksdagen att den nya politiken inte alls var i takt med den nuvarande opinionen i frågan. Folkpartisten Torsten Gavelin var en av kritikerna i kammaren:

Om jag vore Lennart Daléus i dag skulle jag oroa mig betydligt mer över hur Centerpartiet i dag sluter upp bakom partiledningens kärnkraftspolitik. Det är väl möjligt att min redovisning av opinionsläget för närvarande var det som fick Lennart Daléus att ta upp det här ämnet, men det är faktiskt så att sju av tio centerpartistiska väljare tycker att Barsebäck ska få fortsätta att drivas tills ekonomi och säkerhet sätter en slutpunkt för Barsebäck.

När den socialdemokratiska näringsministern Anders Sundström försvarade energiuppgörelsen talade han mycket om att ”fasa ut det gamla och ta in det nya”. Han såg flera skäl till att ställa om från kärnkraft. Det första skälet var risken för en olycka i en reaktor med allt äldre anläggningar i vårt land, det andra argumentet var den i grunden fortfarande kärnkraftskritiska opinionen i Sverige och folkmajoritetens vilja att ställa om från kärnkraft till det ekologiskt uthålliga. Sundström fortsatte:

För det tredje är kärnkraften inte ekologiskt uthållig. Den bygger på att vi utnyttjar ändliga resurser – uranet. Avfallsfrågan är inte löst. Vi lämnar över en tung börda från vår generation till våra barn och barnbarns generation. Det kan inte höra framtiden till.

Centerpartisten Eva Hambraeus gladdes över att Sverige efter så lång tid slutligen bestämt sig för att påbörja omställningen till ett nytt energisystem. Det var hög tid, inte minst med tanke på omvärldens reaktioner, menade hon:

Jag tror faktiskt att utländska iakttagare undrar över vad vi i Sverige egentligen håller på med. Näringslivets enorma bundenhet vid kärnkraften är man inte van vid i andra länder. Internationella energikonferenser räknar inte längre med kärnkraften. Den är för farlig och för dyr, och det folkliga motståndet är för stort.

Moderate riksdagsledamoten och linje 1-general i folkomröstningen år 1980, Per Unckel, valde i sitt inlägg i debatten att beskriva den svenska energidebatten som ”politikens förfall”. Detta med utgångspunkt från hans bedömning av svenska folkets inställning i frågan:

Som den här debatten under dagen har visat är riksdagens majoritet uppenbarligen i färd med att fatta ett beslut som en mycket kraftig majoritet av svenska folket är emot. Det är dessutom ett beslut som, vilket alla tillgängliga källor kan vittna om, det ansvariga statsrådet är emot. Ingen skall tro ett ögonblick att Anders Sundström tror på det han säger.

Frågor kring kärnsäkerheten och slutförvaringen av kärnkraftsavfall hanterades regelmässigt av riksdagens jordbruksutskott. En central fråga under denna tid var slutförvaringen av avfallet och ansvaret för att denna fråga sköttes på ett tillfredsställande sätt och inte minst i beaktande av demokratiska principer och potentiella konflikter mellan nationella och lokala intressen.

I en moderat partimotion med Carl Bildt som förstanamn (N223) påtalades att SKB borde få möjlighet att genomföra förstudier och platsundersökningar på flera olika håll i landet, men att detta arbete försvårats av lokala folkomröstningar som i Malå och Storuman. Motionärerna varnade för att detta kunde leda till att orter för slutförvaring valdes mer av politiska än optimalt geologiska hänsyn och ansåg att en lokal opinion inte borde vägas in i bedömningen ”förrän en godkänd slutförvaringsmetod tagits fram och olika alternativ till lokalisering föreligger”. Utskottsmajoriteten lämnade motionens yrkande utan åtgärd, med hänvisning till den ”noggranna beslutsprocess som omgärdar prövningen av lagringsmetoder för kärnavfall” (Betänkande 1997/98: JoU17).

Ungefär samtidigt yrkade en folkpartistisk partimotion (Jo730) med Bengt Harding Olson som första namn att lokala medborgarkommittéer borde inrättas i de kommuner som kunde vara aktuella när det gällde lagring av kärnavfall. Harding Olson refererade till den i hans mening blygsamma offentliga

debatten om slutförvaringen av kärnkraftsavfallet. Han påminde om en SIFO-undersökning som visade att 90 procent av svenskarna ansåg att det egna kärnavfallet måste tas om hand i Sverige, men att bara knappt hälften av dessa ansåg att den egna kommunen skulle ställa upp om en slutförvaring blev aktuell där. Enligt motionären var det därför viktigt att få en folklig acceptans för byggandet av ett slutförvar för radioaktivt avfall, och undvika ”en framgångsrik manipulation beträffande kärnavfallets farlighet”. Närdemokrati och medborgarkommittéer kunde enligt motionen vara ett led i detta arbete:

Regeringen bör snarast formulera en sådan strategi för lokaliseringsprocessen. Annars riskerar frågan om slutförvar att vältras över på våra barn och barnbarn. Kommande generationer kommer nog ändå att få tillräckligt med bekymmer i arv från oss, kärnkraftsavfallet förutan.

Utskottsmajoriteten ansåg frågan om medborgerlig insyn tillgodosedd med tanke på bland annat kravet på miljökonsekvensbeskrivning (MKB) i kärntekniklagen och tidigt samråd med enskilda som särskilt berörs, och i fall med betydande miljöpåverkan ett utvidgat samråd med fler myndigheter och en bredare allmänhet (Betänkande 1997/98: JoU17).

I en centerpartistik motion (Motion 1997/98: Bo507) från riksdagsledamöterna Elving Andersson och Marianne Andersson yrkades på ett stärkande av den kommunala vetorätten. Motionärerna pekade på att riksmötet redan 1989/90 införde en klausul i naturresurslagen som gjorde det möjligt för regeringen att lämna tillstånd för lokalisering av vissa anläggningar i strid mot kommunens vilja om denna lokalisering anses vara synnerligen angelägna från nationell synpunkt:

Den kommunala självstyrelsen är starkt förankrad i vårt land. Genom en stark kommunal självstyrelse underlättas medborgarnas möjligheter att påverka sin miljö.

Den genomförda inskränkningen i den kommunala vetorätten rycker undan grunden för en stor del av den kommunala självstyrelsen och därmed människors möjligheter att själva kunna påverka sin livsmiljö.

I motionen yrkades att den kommunala vetorätten borde gälla oinskränkt och omfatta även anläggningar för utbränt kärnbränsle och detta borde skrivas in det kommande förslaget till miljöbalk. Motionen fick inte kammarens stöd.

En annan omstridd fråga i debatten var också det så kallade ”tankeförbudet” i kärntekniklagen (§ 6) avseende ”förberedelser” att uppföra en kärnreaktor i Sverige. I en partigemensam motion (Motion 1997/98: N221) mellan moderater, folkpartister och kristdemokrater med moderaternas energipolitiska talesman Mikael Odenberg som första namn yrkades på ett hävande av detta förbud inte minst med tanke på framtida forskning kring kärnavfallet:

Kvalificerade svenska kärntekniker och forskare skall inte behöva stå bredvid och passivt betrakta denna utveckling, som kan leda till resultat av stort intresse för vårt land. Stimulerande arbetsuppgifter och ekonomiska förutsättningar är nödvändiga för att attrahera goda forskare till kärnkraftsområdet. Detta behövs inte minst då avveckling av kärnkraftverken och ett säkert omhändertagande av avfallet blir aktuellt.

Precis som vid 1996/97 års riksmöte avvisade dock motionen av riksdagsmajoriteten då frågan ansågs nära kopplad till frågställningar kring kärnkraftens framtid i Sverige. Samma problematik kring den så kallade tankeförbudslagen uppmärksammades också i en enskild motion av Odenbergs partikamrat Stig Grauers (Motion 1997/98: N203). I motionen anfördes särskilt att framtida forskning kring fusionsenergi var önskvärd eftersom denna energiform kunde leda till lägre grad av radioaktivitet i reaktorn med åtföljande lägre krav på lagringstider för använt och utbytt material. Motionen avslög med samma motivering som den moderata partimotionen.

I en annan moderat partimotion med Göte Jonsson som första namn (Motion 1997/98: Jo756) attackerades hela den socialdemokratiska miljöpolitiken. Kärnavfallet nämnden inte explicit, men ett ledmotiv i motionen var en kritik av kärnkraftsavvecklingen, framförallt på grund av de utökade utsläppen av klimatpåverkande koldioxid. En stängning av Barsebäck motsvarade, enligt motionärerna, en ökning av koldioxidutsläppen motsvarande 1,4 miljoner personbilar.

En tredje moderat motion (Motion 1997/98: N224) av riksdagsledamöterna Gullan Lindblad och Göthe Knutson drevs samma argumentation, men nu med regionala förtecken. Den förtida

avvecklingen av kärnkraften sågs framförallt som ett hot mot basindustrin i Värmland och övriga glesbygdsområden.

De ökade koldioxidutsläppen var också ett tema som återkom i en centerpartistisk partimotion (Motion 1997/98: Jo69) med Lennart Brunander som första namn. Partimotionen skrevs med anledning av regeringens miljöpolitiska proposition, men i motsats till den moderata partimotionen ansågs inte koldioxidutsläppen vara ett skäl till fortsatt kärnkraftsdrift:

Kärnkraften bryter fullständigt med kretsloppsprincipen. Råvaran, uran, är en ändlig resurs och avfallsproblemet överlämnas olöst till framtida generationer.

I partimotionen pläderades för ett ekologiskt samhälle, inte genom en återgång till gamla tiders samhälle, utan genom en utveckling av ett modernt samhälle som ”utnyttjade högteknologiska lösningar för att nå en hållbar tillväxt”.

I en centerpartistisk motion (Motion 1997/98: N260) signerad Roland Larsson diskuterades finansieringen av kärnkraftens avveckling. Larsson var kritisk till den nya lag som sedan 1996 reglerade kostnaderna för hantering och slutförvaring av kärnkraftsavfallet och som enligt motionen gav kärnkraftsföretagen möjlighet att in-teckna andra anläggningar än kärnkraftverk som säkerhet för att täcka dessa avfallshanteringskostnader. Larsson underströk att dessa kostnader var svårbedömda eftersom någon slutförvaringsmetod ännu inte valts och eftersom platsvalet fortfarande var omstritt.

7.3 Mediearenan

De stora valfrågorna 1998 handlade inte om kärnkraften och kärnavfallet. Inte heller återkom kärnkraften som en större miljöfråga. Överhuvudtaget blev aldrig miljöproblematiken och hotet mot klimatet några stora frågor. Därmed går det att inledningsvis konstatera att valet 1998 skiljde sig markant från de två tidigare valen i studien. Från valet 1988 fram till 1998 hade det hänt något med opinionen kring kärnkraften och kärnavfallet samtidigt som dagordningen för miljöfrågor också höll på att förändras, från ett nationellt perspektiv till ett mer globalt.

År 1998 var valet då Vänsterpartiet med Gudrun Schyman och Kristdemokraterna med Alf Svensson som partiledare gick kraftigt framåt medan Miljöpartiet, Socialdemokraterna, Folkpartiet och Centern tappade väljare. I bevakningen av valet i dagspressen var det stor skillnad från 1988 då Miljöpartiet dominerade. Nu var de nästan vara osynliga i medierna. Situationen var en helt annan än tio år tidigare då Miljöpartiet och deras framgångar toppade mediebevakningen av valet.

Sifo-siffror publicerade i Aftonbladet 31 augusti visade att Miljöpartiet var farligt nära fyraprocentsspärren. Ett av språkrören, Marianne Samuelsson, fick på en bild med en inflikad pratbubbla illustrera partiets prekära situation. Hon gjorde det genom att referera till partiets tidigare framgångar genom allvarliga miljöfrågor: ”En liten algblooming skulle aldrig vara fel”.

”Men vart tog miljön vägen?”

Just frånvaron av miljöfrågor i valet uppmärksammade Aftonbladets politiske kommentator Lena Mellin den 2 september i en analys av valrörelsen i samband med att Miljöpartiets språkrör Birger Schlaug hade utfrågats i SVT kvällen före. ”Men vart tog miljön vägen?”, undrade Mellin i rubriken till sin artikel och fortsatte med att föreslå ett namnbyte för Miljöpartiet: ”Frågan är om Miljöpartiet borde byta namn. Miljön förefaller inte längre vara den viktigaste frågan för partiet” (AB 2.9 1998). Hon konstaterade att i detta val var det helt andra frågor än ”koldioxidutsläpp och återvinning” som man inom Miljöpartiet valde att lyfta.

Det visar på den förvandling som miljöpartiet gått igenom sedan det första gången kom in i riksdagen 1988. Då stod säldöden överst på den politiska dagordningen.

...

Birger Schlaug påpekade under TV-utfrågningen att ett samhälle inte kan bli ekologiskt uthålligt utan socialt uthålligt. Miljöpartiet har alltså bytt prioritering. Först de sociala frågorna, sedan miljön (Melin, AB 2.9 1998).

Skiftet i dagordningen rörande miljöfrågor, som Lena Mellin pekade på i sin kommentar, gick också igen vad gällde kärnkraftsfrågan och kärnavfallet under valet 1998. Under tre veckor fram till valdagen söndagen den 20 september så publicerades ett trettio-tal artiklar om kärnkraften och kärnavfallet i de fyra dagstidningar som ingår i studien, se tabell 7-1. I några fall var det mycket fattigt på artiklar i ämnet. I Expressen och Aftonbladet fanns det sammanlagt sex artiklar under hela perioden medan det i Dagens Nyheter fanns något mera material både på ledarsidan och på nyhetsplats (15).

Tabell 7-1. Antal presstexter om kärnkraften och kärnavfallet i valet 1998, tre veckor från 31 augusti till 20 september.

	Ledare	Debatt	Analys – kommentar	Nyhets- artiklar	Totalt
Dagens Nyheter	6	–	3	6	15
Svenska Dagbladet	3	2	–	5	10
Aftonbladet	2	–	1	1	4
Expressen	1	–	–	1	2
Totalt	12	2	4	13	31

De frågor som kom upp i artiklarna handlade inte så mycket om fara och hotet av kärnkraften och avfallet utan i stället om avvecklingen och framtiden för kärnkraften. Stängningen av Barsebäck togs upp både på ledar- och debattsidor samt nyhetsplats. Artiklarna handlade om tidsperspektivet, när och hur snabbt avvecklingen kunde ske, också ekonomiska aspekter på kärnkraften som energikälla i förhållande till andra källor. De texter där kärnavfallet kom upp var det i samband med debatter om hot och fara med kärnkraften och avfallshanteringen.

Av de 30-tal artiklarna där kärnkraft och kärnavfallet fanns med så gick det att se några återkommande huvudämnen:

1. Avvecklingen; när och hur – specifikt Barsebäck.
2. Energiproblematiken.
3. Hotet med avfallet som miljöfråga.

Gamla själar – nya partiledare

Om det inte gick så bra för Miljöpartiet så gick det om möjligt ännu sämre för Centern i valrörelsen 1998. Man hade svårt att lansera den nye partiledaren Lennart Daléus, än mindre föra fram frågor kring kärnkraften och kärnavfallet i jämförelse med valet 1976 då Centern dominerade de politiska och mediala arenorna med kärnkraftsfrågan. Daléus gjorde, tillsammans med Folkpartiets Lars Leijonborg, svaga avtryck i valdebatterna vilket också framgick tydligt i valresultatet där bägge partierna tappade mandat i riksdagen.

I Centerns valkampanj detta år fanns en valaffisch med en närbild på en säl nedsmetad i olja, tittandes in i kameran med stora tillsynes vädjande ögon. Den sjuka sälen som symbol för vad miljöförstörelsen kunde resultera i från valet år 1988 kom åter till användning i Centerns valrörelse när partiet ville framstå som ett miljöparti med en aktiv miljöpolitik och samtidigt lansera sin nye partiledare. Affischens text lød ”Lennart tänker inte sitta och titta på”.

I Centerns miljö- och energipolitik ingick också kärnkraftsfrågan, och partiets hållning i frågan hade i stort inte förändrats mycket sedan valet år 1976. Det påverkade det politiska samarbetet med de andra borgerliga partierna. I en kommentar på ledarsidan i Aftonbladet den 31 augusti omnämndes Centerns kärnkraftspolitik i förbigående i samband med att Lennart Daléus dagarna före hade utfrågats i TV4 och SVT. Enligt ledarskribenten var Daléus klar och tydlig när det gällde var Centern stod i kärnkraftsfrågan, men vag när han kom in på frågor som rörde arbete och näringsliv. Var i mitten han stod var ett problem, menade skribenten, eftersom det inte bara var i kärnkraftsfrågan Centern skiljde sig från de övriga borgerliga partierna utan även i andra viktiga frågor.

I valet handlade kärnkraften och avfallsfrågan främst om avvecklingen med fokus på stängningen av Barsebäck. I en ledare i DN den 1 september konstaterade skribenten att ”Partierna slipper inte energin – nästa regering avgör Barsebäck's framtid och måste hantera produktionens miljöeffekter”.

Alla partier måste ta ställning till hur avvecklingen ska gå till och vad som ska ersätta kärnkraften som energikälla skrev författaren i artikeln och var starkt kritisk till hur frågan hade hanterats. Så som läget var nu hade Centern tillsammans med Socialdemokraterna ”vältrat över ansvaret för avvecklingsbeslutet till regeringen” (DN 1.9.1998).

Ledarskribenten fortsatte med att jämföra utsläppen från kärnkraften med andra energikällor där kärnkraften framstod som betydligt renare. Den var också säkrare, enligt författaren, som menade att farorna med avfallet och strålningen var betydligt överdrivna. ”Avvecklingspartierna” försökte att måla upp en hotbild, som enligt skribenten stred mot kända fakta.

I stället för att föra en saklig debatt kring energiproduktionens betydelse för hälsa, miljö och ekonomi sprider till och med riksdagsledamöter och statsråd vandringsägner och försöker skrämman människor med groteska påståenden om strålning.

Människor kan ha andra skäl för att välja bort kärnenergin. Men när partier som nu vill stänga de svenska reaktorerna mumlar om miljö och hälsa argumenterar de utan hut och heder (DN 1.9.1998).

Till ledaren fanns vidare en illustration i form av två trafikskyltar där den ena visade ett gammalt ånglok och den andra ett modernt tåg. Bilderna hade fått texten ”Vilket ska vi välja?”

Uppgörelsen i kärnkraftsfrågan mellan Centern, Socialdemokraterna och Vänsterpartiet återkom i en ledare i Svenska Dagbladet den 7 september. Skribenten var kritisk till Centern och tyckte att det var dags att ”syna Centern om energipolitiken”, då denne menade att avvecklingen av kärnkraften och Sveriges framtida energibehov inte gick ihop.

Det hade varit en ren byteshandel när Socialdemokraternas Göran Persson gjorde upp med Centerns Olof Johansson ett år tidigare om avvecklingen menade artikelförfattaren; Centern stödde Socialdemokraternas skattepolitik mot en överenskommelse att stänga Barsebäck:

Så älskade Persson makten att han under ’helt öppna samtal’ med Olof Johansson ute på Harpsund vårvintern 1997 lät centerns antikärnkraftspolitik också bli hans partis (SvD 7.9.1998).

Centern hade genom överenskommelsen fått en nyckelroll i svensk energipolitik, menade författaren, sett både från ett socialistiskt perspektiv och från ett borgerligt. Det lade grunden för framtida energipolitiska kriser för hur kärnkraftsfrågan skulle komma att hanteras, skrev författaren, för nu hade både vänstern och de övriga borgerliga partierna låst sig i frågan; vänstern genom uppgörelsen, och de borgerliga då de inte öppet ville utmana Centern inför väljarna genom att ta upp kärnkraftsfrågan före valet.

Inför en svag men maktlysten socialdemokrati och en i frågan förtegen borgerlighet kommer centern att kunna ställa krav enligt den hårdaste läsningen av energiöverenskommelsen. Både Barsebäck 1 och 2 skall ställas av och beslut om fortsatt avställning av flera kärnkraftsreaktorer skall tas under den kommande mandatperiodens utgång. Och de regeringsbildande partierna som inte går med på dessa villkor kan inte räkna med centerns stöd (SvD 7.9.1998).

Centern hade med andra ord en unik ställning vad gällde kärnkraftsfrågan i valet 1998, vilket gick igen som tema i flera av ledar- och debattartiklarna under perioden. Det var också främst på ledarsidorna som kärnkraften och avfallsfrågan debatterades. I en ledare i SvD i slutet av augusti efterlyste ledarskribenten en mer livlig kärnkraftsdebatt eftersom den enligt denne borde vara en ”kärnfråga” i valet. Artikelförfattaren uppmanade de borgerliga partierna att ta tillfället i akt och lyfta frågan och göra den till en ledande politisk fråga i valrörelsen (SvD 31.8.1998).

Kärnkraften och kärnavfallet – en tyst valfråga

På samma vis som ledarskribenter och politiska kommentatorer skrev att de saknade miljöfrågorna i valet, på samma vis skrev de om kärnkraften. Faktum var att bägge frågorna var betydligt mer representerade på ledarsidor än på nyhetsplats trots att de – så som ledarskribenterna skrev – borde ha varit aktuella sett utifrån den politiska dagordningen. Men partierna själva, med undantag för Miljöpartiet och Centern, lyfte inte fram frågorna.

Vid ett av de få tillfällena som kärnkraften och kärnavfallet uppmärksammades på nyhetsplats var i Dagens Nyheter den 8 september. En helsida var ägnad åt kärnkraften (två artiklar och en kommentar) och ett genomgående tema var att den hade blivit en ”tyst valfråga” i valrörelsen. ”Inget parti vill göra kärnkraften till en valfråga”, skrev reportern Lotta Samec i ingressen till sin artikel med rubriken ”Total tystnad om kärnkraften”.

Hennes förklaring var att de övriga borgerliga partierna inte vågade föra upp frågan på den politiska dagordningen i valrörelsen eftersom de var rädda att den kunde störa försöken att få med Centern i en borgerlig fyrpartiallians. De övriga tre partierna; Folkpartiet, Kristdemokraterna och Moderaterna, var uttalat emot en avveckling av kärnkraften och detta var det stora dilemma i valrörelsen, menade Samec: Att de borgerliga partierna på en så viktig punkt var så oense.

Men inte heller de andra partierna verkade intresserade av att föra fram kärnkraftsfrågan i valet, skrev Samec. För Centerns del var frågan redan utagerad enligt Lennart Daléus som citerades i artikeln: ”Alla vet att kärnkraften ska avvecklas nu”. Daléus verkade tvärsäker på, enligt reportern Lotta Samec, att Barsebäck skulle komma att stängas och att detta bara var inledningen på en omfattande kärnkraftsavveckling i Sverige.

Lotta Samec stod också bakom den andra nyhetsartikeln på sidan som var en historisk genomgång av det politiska spelet om kärnkraften sedan valet 1976. I artikeln spekulerade Samec kring varför det låg även i Socialdemokraternas intresse att i valrörelsen inte föra fram frågan. Det handlade om prestigetänkande, menade Samec. Ärendet hade hamnat i regeringsrätten och man väntade nu på dess utslag och det fanns en risk för den Socialdemokratiska regeringen att beslutet om avveckling skulle rivs upp. ”Socialdemokraterna har alltså goda skäl att försöka tiga ihjäl kärnkraftsavvecklingen under valrörelsen”, skrev Samec (DN 8.9 1998).

Längst ner på sidan under Lotta Samecs nyhetsartiklar fanns en analys av Dagens Nyheters politiske kommentator Åke Ekdahl där han konstaterade att kärnkraftsfrågan varit ”politisk dynamit i 25 år”. Han refererade till ett uttalande Thorbjörn Fälldin hade fällt när det gick upp för honom att det fanns stora risker med kärnavfallet. Ekdahl gjorde också en historisk tillbakablick på turerna kring den svenska kärnkraftspolitiken under 1970- och 1980-talen. Han återgav dessa som ett politiskt spel mellan Socialdemokraterna och Centern där kärnkraften varit ett redskap i kampen om makten.

Palme anklagade år ut och år in Fälldin för opportunist och för rena ohederligheter i strid med gängse regler i politiken. Fälldin hade enligt Socialdemokraterna lurat till sig regeringsmakten genom kärnkraftsbluffen. Kärnkraftsmotståndet har beskrivits som en samvetsfråga, en religiös övertygelse, en framtidssyn och som en spekulering i valvinster. I det avseendet är Fälldin i dag hederligheten själv: kärnkraften var politisk dynamit enligt hans sätt att se det som utmanare till regeringsmakten 1973 (Ekdahl, DN 8.9 1998).

Tystnaden i frågan som en del i ett politiskt spel kring kärnkraften och kärnavfallet i valrörelsen var ett återkommande tema i ledare och nyhetsartiklar. Både i Svenska Dagbladet och Dagens Nyheter fanns exempel på liknande artiklar och analyser som de Lotta Samec och Åke Ekdahl skrev. Texterna var också politiskt tendensiösa sett till innehåll, vinkling, retorik och presentation.

I exemplet från DN den 8 september framstod både reportern och den politiske kommentatorn som förespråkare till kärnkraften. De var också presenterade tillsammans som en enhet på en helsida i tidningen där läsaren först kunde läsa om ”den tysta valfrågan”, och sedan fick en förklaring till varför denna tystnad rådde. Avslutningsvis fick läsaren i Ekdahls analys en historisk tillbakablick där maktkampen mellan Socialdemokraterna och Centern lyftes fram genom det politiska spelet kring kärnkraftsfrågan. Ekdahl återanvände Fälldins retorik om kärnavfallet – ”politisk dynamit” – för att gestalta hela problematiken kring det politiska spelet om kärnkraften som pågått under flera decennier. Det var tydligt att det fanns en kritisk hållning i texterna mot kärnkraftsavvecklingen – det framkom i omskrivningarna och ordvalen. Avvecklingen framställdes som en del i ett politiskt spel med negativt laddade ord som ”prestigeförlust”, ”risker” och ”politisk dynamit”.

Kärnkraften och kärnavfallet var inte bara tysta frågor i ett politiskt spel om makten i pressen. De fanns också som sakfrågor i debatten om avvecklingen av Barsebäck, när och hur det skulle ske samt energieffekterna av färre kärnkraftverk i landet.

Dagen efter helsidan i DN med artiklarna om ”den tysta valfrågan” följdes de upp av en nyhetsartikel om hur ägarna av Barsebäck, Sydkraft, ville låta EG-domstolen granska beslutet om avveckling. Bredvid nyhetsartikel hade reportern Lars-Ingemar Karlsson en analys där han diskuterade Sveriges behov av el. Han menade att det inte skulle räcka med att hushålla med strömmen när kärnkraften avvecklades. I analysen jämförde han olika alternativa energikällor och dess utkomster i kilowatt-timmar och kom fram till att mycket berodde på hur och vem som räknade om strömmen skulle räcka (DN 9.9 1998).

Diskussionen om avvecklingen av Barsebäck återkom i Svenska Dagbladet den 16 september, några dagar före valdagen. Svenskans politiske kommentator Sigfrid Leijonhufvud hade en halv sida stor artikel om läget. Nu var det ingen återvändo trodde Leijonhufvud, Barsebäck skulle komma att läggas ned. Beslutet gick inte att ta tillbaka.

I den mån dagspressen uppmärksammade kärnkraft och kärnavfall 1998 var det snarast för att påtala hur ”tyst” det var i frågan. Nya politiska positionsförändringar skulle komma, även om kärnavfallet knappast skulle hamna i centrum för debatten. I det sista resultatkapitlet granskas partikongresserna under år 2009 och pressbevakning av dessa kongresser.

8 Kärnavfallsdebatten 2009

8.1 Den interna arenan och mediearenan

”Sluta tjafsa” sa Maud Olofsson på Industridagen och rev ner applåder. Budskapet? Kärnkraften har en stor och tydlig roll att spela även fortsättningsvis. ”Energipolitiken kommer att stå på tre ben i framtiden: vattenkraft, kärnkraft och förnybart. Den som bara vill ha kärnkraft måste också acceptera de förnybara alternativens betydelse. Och den som tror att vi bara kan klara oss med förnybart måste också acceptera kärnkraften, som kommer att behövas under överskådlig tid.” Citatet är utskickat av IF Metall, som jublar över Olofssons klarhet i frågan. Antagligen känner de sig betydligt mer hemma med en Centerpartistisk näringsminister än med alternativet (Ledaren, SvD 25.11 2008).

På Industridagen på Berns salonger i Stockholm framträdde i november 2008 Centerpartiets Maud Olofsson i egenskap av Alliansens och regeringens näringslivsminister. I sitt tal till deltagarna, bland andra ledare från svenska företag, så var hon tydlig med att poängtera att man även i framtiden borde räkna med kärnkraften som en del i svensk energiförsörjning. Det blev något av ett startskott för en offentlig politisk debatt i medierna om kärnkraftens vara eller icke vara – en debatt som fortsatte under partiernas kongresser, landsmöten och stämmor år 2009. Resultatet kom den 17 juni 2010 då riksdagen med en borgerlig majoritet beslutade att behålla den kärnkraft vi i dag har, genom att ersätta gamla uttjänta reaktorer med nya.

Hennes ”klarhet i frågan” uppmärksammades i medierna och hennes uttalande kommenterades av såväl förespråkare som motståndare till kärnkraften. Utspelen kritiserades i skarpa ordalag av kända Centerpartistiska kärnkraftsmotståndare som Börje Hörnlund. Det var också med viss förvåning som hennes yttrande möttes eftersom man inom Centern sedan 1970-talet varit uttalat motståndare till och starka kritiker av kärnkraften. Sett utifrån Olofssons utspel så hade Centern nu oväntat svängt helt i frågan vilket debatterades flitigt på ledare- och debattplats i medierna.

I en ledare i Aftonbladet dagen efter Maud Olofssons tal på Industridagen, så förutspådde ledarskribenten att Centern skulle få det svårt i ett kommande val att hävda sig efter att ha övergett ”en av Centerpartiets kärnfrågor” (AB 26.11 2008). Skribenten undrade hur man inom Centern skulle komma att profilera sig nu efter att så länge ha varit ledande för kärnkraftsmotståndet och jämförde med om Mona Sahlin skulle överge en av Socialdemokraternas kärnfrågor.

Morsan Maud försöker markera att hon har kontroll över stridiga viljor i energidebatten. Hon förminskar frågan om vår framtida energiförsörjning till ett tjafsa inte. Men vad är det hon säger sedan? Sluta tjafsa om vi är för eller emot, utan se att vi kan använda så mycket resurser vi bara kan och då får jag leva med kärnkraft, men då får de som tycker om kärnkraft leva med det förnyelsebara. Centerledaren Maud Olofsson säger att hon får leva med kärnkraft. Det är som om Mona Sahlin skulle säga att hon får leva med avtalslösa svartjobbare (Ledaren, AB 26.11 2008).

Upptakten till Maud Olofssons utspel var en debattartikel i Dagens Nyheter en månad tidigare, den 25 oktober, där fyra kända ledare inom industrin uttalade sig positivt om kärnkraften för svensk framtida energiförsörjning.³ ”Energipolitikens lösning måste snarast brytas upp” skrev de med tydlig hänvisning till tidigare beslut om avvecklingen av kärnkraften. De skrev att de ville ha en ny blocköverskridande energiöverenskommelse där bland annat kärnkraften skulle vara en del i en framtida energiförsörjning (Debatt, DN 25.10 2008).

Tillsammans med Maud Olofssons ”klara besked” om Centerns ändrade inriktning i frågan öppnades möjligheterna för precis det debattörerna i DN artikeln hade efterlyst att ”bryta upp” tidigare energipolitik i frågan. I februari 2009 – före det första stora partimötet som råkade vara Centerns riksstämma – hade Allianspartierna gått samman och gjort en överenskommelse som innebar att gamla reaktorer skulle kunnas förnyas och en nära förestående avveckling av kärnkraften plötsligt inte längre var aktuell.

³ De fyra var Carl-Henrik Svanberg i egenskap av vd för Ericsson, Leif Johansson vd för Volvo, Hans Stråberg vd för Electrolux och Anders Nyrén vd för Industrivärden.

Fyra partier om kärnkraften och avfallet under 2009

Händelser hösten 2008 med utgångspunkt från utspelet från Centerns Maud Olofsson om kärnkraften ger en viktig bakgrund till hur frågan senare kom att lyftas fram och debatteras på partiernas kongresser, landsmöten och stämmor under 2009 samt synas i medierna, också hur man senare i riksdagen beslutade i frågan i juni, bara några månader före valet 2010.

Genomgången inleds med Centerns riksstämma i Örebro i början av maj följt av Moderaternas partistämma i Kalmar i slutet av augusti därefter Socialdemokraternas partikongress i Älvsjö i slutet av oktober och avslutningsvis Folkpartiets landsmöte i Växjö i mitten av november. I denna del redovisas vad som rapporterades i pressen i direkt anslutning till vad som kom fram på respektive partimöte med fokus på kärnkraften och avfallsfrågan.

Centern och Maud Olofssons utspel kring kärnkraften hösten 2008 samt senare uppgörelse med de andra regeringspartierna i frågan var ett återkommande tema både på mötena och i pressen. Kärnkraften och avfallsfrågan fanns representerad inom främst tre temaområden på de fyra partiernas möten och i pressen:

1. Kärnkraftens framtida roll – dess vara eller icke vara.
2. Energifråga – kärnkraftens betydelse för framtida energibehov.
3. Miljöfråga – kärnkraften sett dels ur ett globalt klimatperspektiv, dels ur ett nationellt.

Kärnkraften och kärnavfallshanteringen dök också upp i form av vad som skulle närmast kunna kallas för en svekdebatt på tidningarnas debatt- och ledarsidor där Centerns svängning i frågan diskuterades, framförallt under Centerns riksstämma. Den berörde hur utspelet hade påverkat Centerns politiska trovärdighet i miljö- och energifrågor, också vilken betydelse Centerns ändrade position i frågan kunde få för kärnkraftens framtida roll i det svenska samhället. I grunden handlade det om Centerns ändrade hållning skulle ses som positivt eller negativt för dels Centern, dels för kärnkraftsfrågan i stort.

Centerns riksstämma i maj 2009

I sitt inledningsanförande till Centerns riksstämma tog Maud Olofsson upp händelserna från hösten 2008 då hon bland annat på Industridagen på Berns hade gått ut och förklarat att Centern hade ändrat ställning i kärnkraftsfrågan, för att senare göra upp med de andra regeringspartierna om kärnkraften och dess framtida fortsatta roll för svensk energiförsörjning. I sammanhanget talade hon om vikten av att vara modig, våga tänka om och tänka nytt (Protokoll från Centerns riksstämma, 7.5 2009).

Hennes tal kommenterades i flera av tidningarna på ledarplats. I en ledare i Dagens Nyheter med rubriken ”Från nej till nja” med referens i första hand till hur man inom Centern också höll på att byta inställning till inte bara kärnkraften, utan också till euron och ett tätare EU-samarbete så raljerade ledarskribenten över hur lydiga hennes kollegor varit samtidigt som många inom Centern blivit mer än överraskade.

Hon sa att hon visste att många medlemmar satte kaffet i halsen när de fick höra att Centern hade gjort upp i energifrågan med de andra regeringspartierna. Olofsson tackade kollegorna i riksdagsgruppen och partistyrelsen för att de lyssnade (och lydde) så att den ”historiska möjligheten till omställning” togs till vara. Till priset av kärnkraftens bevarande. Det är sådant jag kallar mod, sa Maud Olofsson och fick kraftiga applåder (Ledare, DN 9.5 2009).

Återkommande tema i pressen var trovärdigheten hos Centern efter höstens händelser. I en ledare i Aftonbladet samma dag som riksstämman inleddes – 7 maj – tog skribenten upp kritiken från Centerns partidistrikt ute i landet kontra storstäderna. Här gick en skiljelinje, menade ledarskribenten.

De som kritiserade Centerns ställningsbyte bland annat vad gällde kärnkraftsfrågan fanns att söka bland äldre ute på landsbygden, de som traditionellt hade varit starka väljargrupper för Centern. Nu försökte man inom partiet att locka nya väljare från vad skribenten kallade för ”Stureplansliberalerna”. Men trots kritik och flera motioner i frågan så skulle det inte bli något regelrätt uppror på stämman spådde ledarskribenten.

Trots kritiken lär det knappast bli något stort uppror på stämman. Kanske en viss debatt om kärnkraften, men Maud Olofssons tal i dag möts säkert av starka applåder. Kritiska partidistrikt har svårt att hävda sig när riksdagsgruppen tar snabba beslut i Stockholm (Ledare, AB 7.5 2009).

Kärnan i kritiken hade förts fram av centerveteranen Börje Hörnlund i en artikel på DN-debatt samma dag Centrerns riksstämma inleddes. Han kritiserade regeringen för att ”rövat pengar från fattiga landsortskommuner och fört pengarna till rika lågskattekommuner”. Men huvudargumentet i Hörnlunds debattartikel var hans skarpa kritik av kärnkraftsuppgörelsen med de andra regeringspartierna. Han tyckte i det sammanhanget att Maud Olofsson var en ”katastrof för Centern”, framförallt sättet på vilket hon hade skött frågan.

Att Maud Olofsson hanterar kärnkraften – Fälldins och Centerrörelsens hjärtesak – som en fråga hon bestämmer själv är skandalöst. Hennes sätt att sköta kärnkraftsfrågan är i det särklass mest odemokratiska agerandet i partiets 99-åriga historia (Hörnlund, Debatt, DN 7.5 2009).

Partiet hade under alla år varit den naturliga hemvisten för borgerliga kärnkraftsskeptiker, menade Hörnlund. Han uttryckte en rädsla för att omsvägningen kunde innebära slutet för Centern, ett parti där gamla Centerpartister inte längre kände igen sig enligt Hörnlund: ”Därmed har Centern förlorat kontakten med gräsrotsväljare. Den politiska omläggningen riskerar att betyda slutet för partiet, såvida man inte lyckas vända skutan rätt igen” (Ibid).

I en krönika i Svenska Dagbladet återkom Hörnlunds kritik. Hörnlunds artikel hade varit ledande i riksradians – Studio Ett och Dagens Eko – rapportering kring riksstämmans öppnande. Maud Olofsson själv hade deltagit i ett inslag i Dagen Eko där hon bland annat svarade på kritiken. Trots väljarras opinionsmässigt så tycktes hon vara nöjd, menade krönikören. Hon uppfattade det som att hon trots allt hade en stark ställning i partiet – så hade hon tolkat de stora applåderna hon fått när hon i sitt inledningsanförande hade tagit upp Centrerns kursändring i kärnkraftfrågan, sa hon i intervjun i Dagens Eko. Men Börje Hörnlunds kritik var djupare än så menade skribenten, framförallt hade den flera bottnar.

Hörnlunds angrepp är på sitt sätt pikant, men inte bara det. Det var han som lyfte upp henne på riksnivå och gjorde henne till sakkunnig i glesbygdsfrågor när han satt i regeringen på 1990-talet. Sedan hon blev vald till partiledare har hon också nämnt honom som en av sina förebilder. Numera tycks förhållandet dem emellan vara minst sagt frostigt. Den som tror att Börje Hörnlund är en ropande röst i partiöknen känner inte Centern på djupet. Och det är nog inte så konstigt; från att ha profilerat sig som ett mittenparti (Thorbjörn Fälldin), hållit till i Mittens rike (Olof Johansson) och varit Nya mitten (Lennart Daléus) är Centern i dag ganska ensam på högerkanten. Inte undra på att det finns partifolk som inte har hängt med i alla u-svängar (Krönika, SvD 10.5 2009).

I en ledare i Expressen återkom Hörnlunds kritik men från en något annan vinkel. Under rubriken ”Det svänger, Maud”, konstaterade ledarskribenten att ”Centerpartiet är inte som förr. Då tålde den politiska LRF-filialen att det luktade lite koskit” (Ledare, Expressen 9.5 2009). Det sistnämnda med anledning av att man hade strött ut täckbark för att pryda scenen där talarna uppträdde och att den visade sig lukta så mycket att man fick snabbt städa bort den för att kunna fortsätta stämman.

Men det var fler saker som enligt skribenten med nödvändighet hade fått städats bort. En var ”kvarnstenen” som Centrerns tidigare hållning i kärnkraftsfrågan hade inneburit för partiets framtida politik skrev denne.

Partikongresser handlar i allt högre grad om att bekräfta redan tidigare fattade beslut av partiledningen. Huvudnumret denna gång är förstås Maud Olofssons mycket modiga kärnkraftsbeslut. Visst finns det enskilda kritiska Hörnlundare, men samtidigt en utbredd lättnad inom partiet. Äntligen är denna kvarnsten runt Centerrörelsen hals borta (Ledare, Expressen 9.5 2009).

Precis som skribenten påpekade i sin ledare fick det nya kärnkraftsbeslutet och dess konsekvenser ett större utrymme på Centerstämman, också att mycket framstod som redan fattade beslut vid en genomgång av stämmoprotokoll och inlämnade motioner. Under de fyra dagar som stämman varade i behandlades ett trettiotal motioner med anknytning till kärnkraften och avfallsfrågan (Stämmoprotokoll från Centrerns partistämma 7–10 maj 2009).

På stämman hade motionerna fördelats på tio olika områden, exempelvis område 1: ”Ekonomisk politik – utmaningar för Sverige i finans- och klimatkrisens spår” eller område 3 ”Klimatpolitik och tillväxtkraft”, bägge med motioner där energifrågor dök upp – framförallt det senare där kärnkraften och kärnavfallet fanns representerat.

I snabbprotokollet från stämman för område 3 presenterades handlingsplan och mål för Centerns energipolitik i 14 punkter. Punkt sju som fått rubriken ”En grön energipolitik för uthållig tillväxt” var ägnad specifikt åt energiöverenskommelsen med de andra (Folkpartiet och Moderaterna) regeringspartierna i Alliansen, det vill säga Centerns svängning i kärnkraftsfrågan och hur en ny energipolitik i frågan skulle se ut.

I snabbprotokollet inleddes presentationen av punkt sju med tre klargöranden i form av tre rubriker som också sammanfattade innehållet och målet med vad Centern ville med sin energipolitik:

”En internationell utmaning”

”Förnybar energiproduktion – stark motor för den ekonomiska utvecklingen”

”En energiöverenskommelse av historiska mått mätt”

I några av delpunkterna under punkt sju följdes Centerns nya kärnkraftspolitik upp – så också som det hade diskuterats i samband med de motioner som fanns under området 3. Det framgick tydligt att det handlade om en genomgripande förändring av tidigare energipolitik från Centerns sida. Enligt punkt 7.9 så skulle man ”ta fram livscykelanalys för befintliga och eventuella nya kärnkraftverk” (Snabbprotokoll från Centerns riksstämma 2009, område 3, s 5). Bakgrunden fanns att söka i en motion (318) där Gunilla Druve Jansson från Skaraborgs distrikt yrkat på att man borde göra livscykelanalyser för befintliga kärnkraftverk (Ibid, Stämmoprotokoll, område 3, s 15).

Flera av motionerna inom område 3 handlade direkt om kärnkraften och dess framtida roll (16 stycken). De flesta motionärerna var kritiska till kärnkraften och ville se en utfasning av reaktorerna, flera skrev också i sina motioner att de inte ville se en utbyggnad av kärnkraften. Men det fanns också de som var positiva till fortsatt kärnkraft och stödde den överenskommelse som Centern ingått med de övriga i Alliansen. Johan Hedin från Stockholms distrikt skrev i sin motion (303) att kärnkraften alltid hade varit en omdebatterad fråga i partiet och en avveckling en självklarhet, men i dagsläget representerade den en miljövänlig energikälla och därför var överenskommelsen att förnya de gamla reaktorerna ett angeläget och rätt beslut från Centerpartiets sida.

Kärnkraften har varit en het potatis i vårt parti, men faktum är att kärnkraften, som står för nästan hälften av den svenska elförsörjningen, orsakar näst intill inga utsläpp av växthusgaser, kväveoxider, svaveloxid eller stoftpartiklar. Till och med i jämförelse med vind- och biokraft finns det mycket som tyder på att kärnkraften är bättre ur miljösynpunkt. Därför är det olyckligt och potentiellt skadligt för miljön att kärnkraften ifrågasätts på politiska grunder. Kärnkraftsanläggningar liksom alla andra anläggningar för energiproduktion, måste självklart genomgå en stenhård miljöprövning för att få finnas till, men en gång för alla borde vi klargöra för såväl väljare som industrin att vi i Centerpartiet inte har för avsikt att motsätta oss miljövänlig, kostnadseffektiv och säker energiproduktion av något slag, även om det skulle råka vara kärnkraft (Stämmoprotokoll från Centerns partistämma 7–10 maj 2009, område 3, s 2).

Hedin yrkade bland annat på ”att Centerpartiet inte längre skulle verka för en utfasning av kärnkraften” (Ibid). Han fick medhåll av Lars Håkan Halldin från Jönköpings distrikt. Halldin använde också miljön som en anledning till att inte avveckla utan istället satsa på kärnkraft. Kärnkraften skulle i framtiden bli en av flera viktiga energikällor enligt Halldin och han såg att det fanns behov att bygga flera ytterligare reaktorer för att klara energiförsörjningen. För att få en genomgripande förändring och visa på hur kärnkraftsmotståndet hade förändrats yrkade han på att Centern tog initiativet till en ny folkomröstning i frågan.

Kärnkraften kommer att bli en viktig komponent i det globala samhällets kamp för att nedbringa koldioxidhalten i vår atmosfär och den miljöförstöring den åstadkommer. Det är på tiden att vi inom Centern nu sliter oss från kärnkraftsfrågan genom en ny folkomröstning. Vi måste lägga låsningen i kärnkraftsfrågan bakom oss (Stämmoprotokoll från Centerns partistämma 7–10 maj 2009, område 3, s 6).

Halldin tog också upp avfallsfrågan och såg med tillförsikt på att man i framtiden i och med den tekniska utvecklingen skulle kunna ta bra hand om avfallet:

Avfallet kommer vi med ny kunskap att kunna hantera genom att vi med ny teknik bringar ner halveringstiderna för avfallet (Ibid).

Men det fanns de som i sina motioner ville understryka att avvecklingen måste fortsätta och att man från Centerns sida inte skulle ge avkall på en framtida utfasning av kärnkraften trots överenskommelsen. Lars Nihlén från Skånes distrikt skrev i sin motion (309) att ”kärnkraften i Sverige måste bli en parentes!” och yrkade på att Centern skulle fortsätta att säga nej till nya kärnkraftverk (Stämmoprotokoll från Centerns partistämman 7–10 maj 2009, område 3, s. 8). Hans Torwald från Bohusläns distrikt tyckte i sin motion (311) att Centern i och med överenskommelsen hade svikit sina väljare och han förutspådde att partiet därför skulle tappa väljare. Han skulle själv, skrev han, få det svårt att stödja partiet om man gick med på att bygga ut kärnkraften.

Jag ser med stigande oro att centern inte tillräckligt har tar avstånd från kärnkraften i debatten. Många väljare kommer att bli besvikna om vi sviker i energifrågan. Troligtvis tappar centern en hel del väljare till vänsterblocket. ...

Min övertygelse i denna fråga gör att jag svårigen kan vara Centerpartist om partiet går med på att bygga fler kärnkraftverk (Stämmoprotokoll från Centerns partistämman 7–10 maj 2009, område 3, s 10).

Moderaternas partistämman i augusti 2009

När moderaterna partistämman drog igång hade man till skillnad från Centern ingen direkt aktuell fråga som kunde dra till sig stor medial uppmärksamhet. Centerns riksstämman och partiledaren Maud Olofsson hade genom kärnkraftsfrågan skapat ett medieintresse vilket i sin tur gav partiet utrymme på ledarsidor och i nyhetsrapporteringen. För moderaternas del så blev bland annat kärnkraftsfrågan mer synlig på själva stämman och i stämmoprotokollen än i pressen.

I sitt inledningsanförande på partistämmans öppnande i Västerås (27.8 2009) berörde inte partiledaren Fredrik Reinfeldt själva kärnkraften utan tog i allmänna ordalag upp energi- och miljöfrågor. Det var i stället senare på arbetsstämman som kärnkraften kom upp och fick utrymme i en av fem propositioner som togs upp på stämman: proposition fyra med rubriken ”Ansvar för miljö och klimat”.

I sammanfattningen av dagordningen och de beslut som fattats under stämman framgick det att viktigt för Moderaterna i arbetet med att göra samhället mera klimativänligt var en vidare utveckling och utvidgning av kärnkraften (Moderaternas partistämman, Västerås 2009).

Kärnkraften är en grundpelare för den svenska elförsörjningen med nära hälften av dagens elproduktion. Den är helt nödvändig för att skapa långsiktigt goda förutsättningar för industri och företag som är beroende av el för sin överlevnad. Kärnkraften är dessutom klimativänlig och bidrar starkt till att Sverige har stora chanser att nå våra klimatmål trots en hög elförbrukning inom industri och hushåll (Protokoll från Moderaternas arbetsstämma 2009, Sammanfattning, s 6).

Det var också tydligt att det inte bara handlade om att förnya gamla reaktorer utan också att bygga nya. Kärnkraften skulle ha en stark roll i den framtida svenska energiförsörjningen och man refererade till Finland som planerade en utbyggnad.

För att vi även i fortsättningsvis ska kunna ha kvar kärnkraften måste det vara möjligt att ersätta gamla reaktorer med nya inom ramen för de tio befintliga reaktorerna. Därför anser vi att avvecklingslagen snarast ska tas bort och dessutom vill vi upphäva de delar av lagen om kärnteknisk verksamhet, som förbjuder möjligheten att medge tillstånd om att uppföra nya kärnkraftsreaktorer. Vi tror också att svensk basindustri, liksom i Finland, kommer att delta i framtida eventuella investeringar i kärnkraft (Ibid).

I detta sammanhang kom hanteringen av kärnavfallet upp. I en avslutande mening så konstaterades kortfattat att säkerheten kring avfallshanteringen var en viktig fråga som måste ses över: ”De höga miljö- och säkerhetskraven vid bearbetning av kärnbränsle och hantering av kärnavfall och slutförvar är viktiga att säkerhetsställa” (Ibid).

I den fjärde av de fem propositioner som antogs på stämman och som också sammanfattade flera av de motioner som presenterades så fanns ett längre inlägg på flera sidor som berörde kärnkraftsfrågan och Moderaternas syn på kärnkraftens framtida roll i det svenska samhället. Propositionen som hade fått namnet ”Ansvar för miljö och klimat” var ett politiskt ställningstagande för hur Moderaterna inom området skulle arbeta, vilka mål man hade satt upp och hur dessa skulle nås.

Huvudtema i texten handlade om betydelsen av tillgången av ”miljövänlig energi”, hur denna skulle tas fram och dess betydelse för samhället och klimatets utveckling i framtiden: svensk energiförsörjning skulle ”vila på tre ben” där kärnkraften var ett av dem. Det framgick också att kärnkraften skulle finnas kvar över en längre tid framåt – en nära förestående avveckling var det inte tal om.

Alla energikällor har både fördelar och nackdelar, därför kräver trygg energiförsörjning en mångfald i energikällorna. Svensk energiproduktion bör under överskådlig tid vila på tre ben: kärnkraft och vattenkraft samt en framväxande förnyelsebar energiproduktion (Protokoll från Moderaternas partistämman Västerås 2009, proposition 4, s 10).

Arbetsstämmans beslut var att följa förslaget ordagrant. Frågan återkom lite längre fram i propositionen under mellanrubriken ”Mer Kärnkraft”. Där framkom det att man ville byta ut de gamla reaktorerna mot nya men också möjligheten att bygga ut kärnkraften i framtiden: ”Arbetsstämman beslutade att om elbehovet ökar och efterfrågan på kärnkraft ökar är moderaterna positiva till en fortsatt kärnkraftsutbyggnad med flera verk” (Protokoll från Moderaternas partistämman Västerås 2009, proposition 4, s 13).

Även här fanns ett kortare inlägg om avfallshanteringen som i stort handlade om samma som i sammanfattningen, att det var viktigt att hanteringen och slutförvaringen av avfallet genomfördes på ett säkert sätt, inget om hur eller framtida scenarior för exempelvis slutförvaringen.

Men det fanns meningsskiljaktigheter i frågan vilket kom fram under stämman. Det handlade om den överenskommelse moderaterna tidigare hade gjort med bland annat Centern och i vilken utsträckning gamla reaktorer som skulle få förnyas. Här vann de inom Moderaterna som förespråkade en kraftigare utbyggnad av kärnkraften över partiledningen som ville hålla fast vid den uppgörelse man hade utverkat med de övriga i Alliansen. Trots att Moderaternas vice ordförande Gunilla Carlsson under stämman bad att man skulle respektera ”den unika överenskommelsen” så blev partiledningen mer eller mindre överkörda av förespråkare för en stark utbyggnad och partistämman beslutade till sist att inte sätta en gräns vid tio reaktorer vilket var en del i överenskommelsen (Protokoll från Moderaternas partistämman Västerås 2009,).

Beslutet uppmärksammades av pressen. Dagens Nyheters politiske kommentator Henrik Brors reflekterade i en av sina analyser över vilka budskap stämman förmedlade till sina väljare. Han tyckte sig se dubbla sådana just vad gällde partiets ansats till en ny miljöpolitik: ”Fredrik Reinfeldt öppnade stämman med ett uppmärksammat folkhemstal och målet att göra moderaterna till ett parti för alla människor. Men den som följer kongressen riskerar snarare att få bilden av ett parti med dubbla ansikten” (Brors, DN 30.8 2009).

Det fanns dubbla budskap i hur partiets nya miljöpolitik lanserades i förhållande till beslutet att öppna upp för flera kärnkraftsverk menade Brors och refererade till hur beslutet hade tagits på partistämman – genom kompromisser där kärnkraftsförespråkare gått emot partiledningen som tvingats att retirera. Resultatet – en återgång till vad som var Moderaternas miljö- och energipolitik från tiden vid kärnkraftsomröstningen år 1980, enligt Brors

När Reinfeldt och miljötalesmannen Lars Lindblad vill förändra partiets miljöpolitik för att framstå som ledande i kampen mot klimathotet överskuggas det av partistämman som återgår till gamla Linje 1 från 1980 genom att öppna för fler kärnkraftverk. Moderatledningen lyckades lotsa igenom sin inriktning på partistämman efter smärre kompromisser. Men i den långsiktiga kampanjen för att öka trovärdigheten inför väljarna att Moderaterna verkligen förnyas riskerar stämmans diskussioner att ha lett till ökad osäkerhet (Brors, DN 30.8 2009).

Socialdemokraternas partikongress i slutet av oktober 2009

Kärnkraften och avfallsfrågan var inga stora frågor på Socialdemokraternas partikongress som gick under namnet ”Jobbkongressen”. Av den anledningen var det tunt med kommentarer om Socialdemokraternas kärnkraftspolitik i pressen. Det mesta handlade om jobben – i några fall dök SAP:s miljöpolitik upp och då hur klimatfrågan hade debatterats på kongressen. Samma gällde i det inledningsanförande som Mona Sahlin höll den 28 oktober då kongressen öppnades. Kortfattat berörde Sahlin klimatproblemet i samband med att hon tog upp finanskrisen och det kommande klimatmötet i Köpenhamn (Kongresshandlingar från SAP:s Jobbkongress 2009, Sahlins inledningsanförande 28.10 09, s 9).

På kongressen fanns ett seminarieprogram som deltagarna kunde följa med presentationer av olika aktuella politiska frågor. Under lördagen den 31 oktober så hölls ett seminarium om kärnavfallet och lösningar på slutförvaringen. Det hade rubriken ”Kärnavfall – Den olösta miljöfrågan” och arrangörer var Miljöorganisationernas kärnavfallsgranskning, MKG. På seminariet så diskuterades ”den utmaning som Sverige står inför när de nuvarande planerna för slutförvaring av högaktivt kärnavfall håller på att haverera” (Kongresshandlingar från SAP:s Jobbkongress 2009).

Frågan om kärnkraftens framtida roll fanns med i ett par motioner som hamnat inom området ”Energi” med överrubriken ”Investera i möjligheter och framtidstro: Klimatpolitik – från hot till möjlighet” (Kongresshandlingar från SAP:s Jobbkongress 2009, Häfte F).

Av fem motioner som direkt knöt an till kärnkraften och avfallet handlade tre om att säga nej till kärnkraften och fullfölja en avveckling (F 48, F 57 och F 61), i två kunde motionärerna se en framtid med kärnkraften (F 51 och F 63), i exempelvis den senare föreslogs att man skulle bromsa avvecklingen. I en av de fem motionerna (F 51) fanns också slutförvaret av avfallet med som argument för en ombyggnad av reaktorer till så kallade fjärde generationens reaktorer (Ibid).

Birger Eneroth från Lidingö arbetarkommun skrev i sin motion (F 48) att ”kärnkraften är mycket farlig” och varnade för risken av kärnvapenspridning i samband med kärnkraftshanteringen. Han ville därför avveckla kärnkraften fortare än vad som nu var fallet och yrkade på i sin motion ”att kongressen beslutar att partiet målmedvetet, vist och envist, ska verka för att kärnkraften avvecklas i Sverige och hela världen” (Kongresshandlingar från SAP:s Jobbkongress 2009, Häfte F, s 93).

I en motion, insänd av Patrik Engström från Avesta arbetarkommun, tog han upp utvecklingen inom kärnkraften och möjligheterna att bygga om befintliga verk till så kallade ”fjärde generationens reaktorer som kan köras på högaktivt avfall”.

Det pågick forskning på området där denna typ av processer testades och han hoppades att det inom en snar framtid skulle komma fram teknik som skulle göra det ekonomiskt försvarbart att bygga om våra reaktorer till att klara högaktivt avfall. Hans motion handlade till stora delar om avfallsfrågan och hur man skulle lösa den. En lösning menade han var att bygga om gamla reaktorer till fjärde generationens reaktorer för att kunna bränna högaktivt avfall från våra gamla reaktorer. Enström var själv gammal kärnkraftsmotståndare men ansåg att med den elförbrukning vi har så gick det inte att helt överge kärnkraften.

Jag erkänner, jag är kärnkraftsmotståndare, men samtidigt är jag realist. Hur det än är så behöver vi el och helst billig el. Är fjärde generationens kärnkraftverk lösningen på våra problem? Ja, kanske. Därför föreslår jag partikongressen att ge partistyrelsen i uppdrag att utreda möjligheterna att bygga om befintliga reaktorer till fjärde generationens reaktorer som kan köras på högaktivt avfall från våra vanliga reaktorer (Kongresshandlingar från SAP:s Jobbkongress 2009, Häfte F, s 96).

I en motion (F 57) insänd från unga socialdemokrater från Malmö arbetarkommun så var avvecklingen av kärnkraftverken ett viktigt led i en omställning mot ”förnyelsebar energiproduktion”. I motionen tog de upp alternativa energikällor som vind och vågkraft, också en småskalighet i kraftförsörjningen istället för storskalighet. Man yrkade bland annat på att Socialdemokraterna skulle fortsätta att ”verka för att fasa ut kärnkraftsbaserade energiproduktion och inte stödja bygge av nya kärnkraftverk” (Kongresshandlingar från SAP:s Jobbkongress 2009, Häfte F, s 101).

Också Rolf Wennerhag från Jönköpings arbetarkommun hade ett uttalat starkt motstånd till kärnkraft i sin motion (F 61) där även han lyfte fram alternativa energikällor som en lösning på energiproblemet. I motionen yrkade han bland annat på att Socialdemokraterna ”säger nej till en utbyggnad av kärnkraft” (Kongresshandlingar från SAP:s Jobbkongress 2009, Häfte F s 103).

I den sista av de fem motionerna (F 63) var tonen en något annan. Isak Frohm och Roger Albertsson från Umeås arbetarkommun föreslog att man skulle vänta med att avveckla kärnkraftverken. I den situation som Sverige befanns sig i vad gällde energiförsörjningen så måste det finnas en mångfald i energipolitiken ansåg de.

Kärnkraften utgör hälften av vår elproduktion och är tillsammans med vattenkraften den absoluta viktigaste faktorn för Sveriges internationellt sett låga utsläpp av CO₂, trots att vi har en hög andel tung energiintensiv industri. En stark välfärd med många arbetstillfällen är beroende av en stark industrisektor, långsiktigt kända villkor avseende kontinuitet i elförsörjningen och stabila elpriser (Kongresshandlingar från SAP:s Jobbkongress 2009, Häfte F, s 105).

Motionärerna föreslog därför bland annat att ”den planerade avvecklingen av kärnkraften skulle bromsas upp till dess det finns fullt fungerande alternativ” (Ibid). Det fanns liknande argumentation i andra motioner som inte direkt handlade om kärnkraftens vara eller inte vara. Exempelvis skrev Ola Johansson från Melleruds arbetarkommun i sin motion (F 47) som handlade om energibehovet för massa- och pappersindustrin att ”vad som behövs för att skapa en framtidstro inom energiintensiv industri är ett beslut att svensk energipolitik inte kommer att tillåtas bli till nackdel för investeringar i Sverige” (Kongresshandlingar från SAP:s Jobbkongress 2009, Häfte F, s 91). Han avslutade med att han i detta sammanhang tyckte att man därför borde fundera över möjligheter till nyinvesteringar i kärnkraften.

Det innebär att pröva investeringar i kärnkraften om det anses nödvändigt för att klara klimatmålet och upprätthålla en kapacitet som motsvarar behovet i landet, detta för att trygga sysselsättning och välfärd i landet (Ibid).

Partistyrelsens utlåtande om motionerna om kärnkraften kunde tolkas som tvetydigt. Å ena sidan skrev man att beslutet från partikongressen 1991 att avveckla kärnkraften och successivt fasa ut den stod fast och att man ställde sig tveksam till att regeringen gjort en öppning för bygget av nya reaktorer. Å andra sidan slog man fast att kärnkraften var en viktig del i svensk elförsörjning och den gick inte att snabbt avveckla.

Sverige är dock i dag ett av världens mest kärnkraftsberoende länder och kärnkraften kommer därför att utgöra viktig del av vår elproduktion för en lång tid framöver. Under denna tid ska den användas på ett säkert och effektivt sätt. Den svenska industrins konkurrenskraft ska säkras genom en trygg tillgång av el och en bibehållen effekt i energisystemet samtidigt som vi ställer om till en hållbar energiförsörjning (Kongresshandlingar från SAP:s Jobbkongress 2009, Häfte F, s 88).

Den borgerliga regeringen framställdes som ”ovilliga” att samarbeta medan däremot en kommande socialdemokratiskt ledd regering skulle göra allt för att åter ta upp samtal om kärnkraften för att nå en ny överenskommelse över blockgränserna. Referenser gjordes till året 2015 som ett viktigt datum för avveckling av kärnkraften men det omnämndes som en ”kontrollstation” i en successiv avveckling, inte som ett slutdatum (Kongresshandlingar från SAP:s Jobbkongress 2009, Förslag till politiska riktlinjer, s 37).

I pressen syntes inte mycket av kärnkraftsfrågan och avfallshanteringen. Det var överlag en lågmäld kongress tyckte Dagens Nyheters politiske kommentator Henrik Brors, inte alls som kongressen 2005 då det hade varit tuffa debatter och deltagarna hade utmanat varandra från talarstolen. Nu visade man istället upp utåt en enighet i de flesta frågor.

Det här är en mycket annorlunda kongress än 2005. Då blev det en rad hårda konfrontationer i talarstolen och partiledningen röstades ned i ovanligt många frågor. Men det är också ett helt annorlunda politiskt läge i dag. S-kongressdeltagarna är krismedvetna; de vet att bilden av ett splittrat parti kan leda till ytterligare fyra år i opposition (Brors, DN 1.11 2009).

Folkpartiets landsmöte i november 2009

Ja till kärnkraft – det är väl ingen miljöfråga. Hur ofta får jag inte den reaktionen av den vänsterinriktade delen av miljörörelsen. Ska man vara politiskt korrekt i sitt miljöengagemang måste man vara kärnkraftsmotståndare. De vill inte höra talas om att kärnkraften skulle kunna vara en del av lösningen på klimatkrisen. De sitter kvar i sin egen 70-talsretorik (Björklunds inledningsanförande, s 3, Folkpartiets landsmöte 2009).

På Folkpartiets landsmöte i Växjö i mitten av november (19–22.11) blev kärnkraftens vara eller inte vara en av frågorna som kom att få ett större utrymme. Redan någon dag före landsmötet, på en presskonferens, lyfte Folkpartiets Jan Björklund frågan genom att tala om att man inom FP hade som mål att dels sälja ut Vattenfall, dels bygga nya kärnkraftverk (AB, 19.11 2009).

I sitt inledningsanförande så satte partiledaren Jan Björklund agendan för mötet som kom att handla mycket om klimat och energifrågor där just Folkpartiets tydliga och klara uttalande positiva inställning till kärnkraften uppmärksammades på ledarsidor och nyhetsplats.

Till skillnad från hur kärnkraftsfrågan behandlades på Centerns, Moderaternas och Socialdemokraternas möten var den hos Folkpartiet i högre grad synliggjord, och hade fått en mer central plats på föredragningslistan och i programmet för landsmötet. Under rubriken ”Klimat, energi, miljö och kommunikationer” fanns flera motioner om kärnkraften och avfallsfrågan, dessutom presenterades en ”Klimatrapport 2” där Folkpartiets klimatpolitiska programgrupp tog upp förslag för ett framtida klimatarbete med utgångspunkt från bland annat partiets energiprogram – ”Dags för grön el” – som hade antagits på landsmötet år 2005. I de bägge två sistnämnda återkom kärnkraften och varför man inom partiet valt att ställa sig för en energiförsörjning där kärnkraften skulle ha en central plats.

Jan Björklund klargjorde i sitt tal varför Folkpartiet inte ville medverka till en avveckling av kärnkraften. Alternativerna som fanns menade Björklund var sämre, han tyckte också att ämnet inte tillräckligt hade debatterats och av den anledningen såg han det som viktigt att ”lyfta frågan” samtidigt som han efterlyste en mer livlig diskussion och utmanade oppositionens Mona Sahlin att ställa upp.

Men inget enskilt politiskt beslut i Sverige under de närmaste fem åren kommer till närmelsevis att påverka klimatet lika mycket som beslutet om kärnkraftens framtid. Avvecklas den svenska kärnkraften så har vi två alternativ att välja på; antingen ökar vi kraftigt importen av energi, sannolikt då av rysk gas, eller så avvecklat vi den svenska basindustrin. Vi i Folkpartiet tycker dessa alternativ är sämre, det är därför vi inte slutar lyfta frågan om kärnkraft.

Jag har utmanat Mona Sahlin på sex energidebatter under vintern och våren. Hon har hittills vägrat att svara. ... Det är dags för Mona Sahlin att sluta fega ur och möta oss i en öppen debatt (Björklunds inledningsanförande, s 3, Folkpartiets landsmöte 2009).

Björklunds utspel om kärnkraften kommenterades i flera ledare- och debattartiklar. I en ledare i Dagen Nyheter menade skribenten att Björklunds klara ståndpunkt för bygget av flera reaktorer säkert upprörde många men framförallt inom Centern där man efter en emellanåt hätsk debatt till sist gått med på att förnya gamla reaktorer.

Utspelen om fler kärnkraftsreaktorer retar upp allianskollegierna i Centern som efter mycket vända gick med på att hejda avvecklingen. Med fler kärnkraftverk skulle Sverige kunna bli en exportör av fossilfri energi. De vore både klimat- och jobbsmart (Ledare, DN 23.11 2009).

I Svenska Dagbladet spådde Per Gudmundsson att detta skulle bli en av de stora valfrågorna och han ställde sig positiv till att folkpartiet var så tydliga med sin klimat- och energipolitik. Partiet framstod som enigt i frågan och också det parti som var det ”mest kärnkraftsvänliga” vilket fick Gudmundssons gillande.

Kärnkraften kommer att bli en valfråga. Det blir ett tydligt val mellan en rödgrön koalition som garanterar en avveckling men saknar alternativa energikällor och Alliansens realistiska kärnkraftsförnyelse stödd av industrin. Folkpartiet är mest kärnkraftsvänliga partiet. Det är ingen slump att Jan Björklund utmanar Mona Sahlin på energipolitisk debatt och föreslår Socialdemokratiskt styrda industristäder som debattarenor (Gudmundsson, Ledare, SvD 21.11 2009).

Den positiva andan gick igen i de motioner där kärnkraften och avfallet kom upp. Tre motioner handlade direkt om kärnkraften (K 13, K 14 och K 15) och ytterligare en om hanteringen av avfall – ett förslag på hur kylvattnet bäst kunde tillvaratas (K16) (Folkpartiets landsmöte 2009, motioner, Klimat, energi, miljö och kommunikation).

I motion K 15 som hade lämnats in av Karl-Erik Andersson från Västerås och Anette Gerhardsson från Arboga föreslog de att Folkpartiet skulle arbeta för att få regeringen att satsa resurser på utvecklingen av nästa generations reaktorer. Extra viktigt enligt motionärerna i perspektiv av att kärnkraften skulle finnas kvar i en ansenlig tid framöver nu när man tagit beslut om att förnya tio gamla reaktorer med nya.

Nästa generations kärnkraft är viktig därför att den kan använda kärnbränslet effektivare samt utnyttja dagens kärnavfall som bränsle. Det innebär också att det långlivade avfallet förvandlas till kortlivat kärnavfall. ...

Universitet, kraftbolag och industriföretag bör bilda kluster för utvecklingen av nästa generations kärnkraft och nation respektive EU tillskjuta startmedel för forskning och byggande av utvecklings- och demonstrationsanläggningar (Folkpartiets landsmöte 2009, motioner, Klimat, energi, miljö och kommunikation: K 15, s 312).

Motionerna behandlades tillsammans med den klimatrapport som lades fram på landsmötet. I den presenterades slutsatser om kärnkraften under två punkter (71 och 72). I den första konstaterades att de svenska reaktorerna kommer att behöva bytas ut eftersom de håller på att bli för gamla och enligt rapporten behövs det ”en planeringsmarginal på 12–15 år för att säkra försörjningstryggheten så att Sverige inte blir beroende av importerad fossilbaserad el och för att motverka stigande elpriser” (Folkpartiets landsmöte 2009, Klimatrapport 2, punkt 71, s 305).

I partistyrelsens yttrande var man positivt till motionerna som berörde kärnkraften samt de punkter i klimatrapporten där slutsatser kring kärnkraften presenterades. I en sammanfattande kommentar till kärnkraften av partistyrelsen så framkom det med tydlighet att en avveckling av kärnkraften inte var aktuellt utan i stället en nyproduktion av reaktorer som skulle ersätta de gamla.

Partistyrelsen konstaterar att kärnkraften är en mycket viktig anledning till Sveriges låga utsläpp av växthusgaser. Det är därför glädjande att Alliansregeringen har kommit överens om att de tio reaktorerna som nu är i drift kan komma ersättas av maximalt tio nya reaktorer på de platser där reaktorer i dag är lokaliserade, genom att avvecklingslagen avskaffas och förbudet mot kärntekniklagen tas bort (Folkpartiets landsmöte 2009, Partistyrelsens yttrande om motioner rörande energi och teknikutveckling, Klimat, energi, miljö och kommunikation, s 341).

I en längre nyhetsartikel i Svenska Dagbladet skrev reportern att man inom Folkpartiet ställde sig positiva till att bygga flera nya kärnkraftverk. Det handlade inte bara om de tio som man hade kommit överens om med de andra partierna i alliansen i februari samma år utan om en utbyggnad av kärnkraften. På landsmötet hade flera ombud ställt sig upp och talat för en utbyggnad, vilket gick emot överenskommelse inom Alliansen, konstaterade reportern, och citerade ett av ombuden EU-parlamentarikern Olle Schmidt som ville ta ännu ett steg mot mer kärnkraft .

Men på Folkpartiets landsmöte krävde igår flera ombud att fler reaktorer och helt ny kärnkraft ska tillåtas.

De steg vi har tagit är inga myrsteg, det är älgsteg. Men nu är det tid att ta ytterligare ett steg. Varför ska vi sätta gränsen vid tio? Varför inte öppna för fler? Undrade EU-parlamentarikern Olle Schmidt och påpekade att han som skåning inte tänker motsätta sig en nybyggnation vid Barsebäck (Nyheter, SvD 22.11 2009)

I pressen fanns också mer negativa beskrivningar av hur kärnkraftsfrågan behandlades på Folkpartiets landsmöte. I Aftonbladet fanns en artikel på ledarsidan samma dag som landsmötet öppnade. Skribenten tog upp kärnkraftsfrågan med anledning av att Centerns Maud Olofsson nyligen förhandlat med Vattenfall om dess framtid och ägarskap.

Utanför TV-studion och hela vägen ut ur TV-huset förklarade Maud Olofsson i högt tonläge att hon försökt att vara så tydlig som möjligt. Hon hade haft flera möten med Vattenfalls ledning. I sådana fall var det väl ledningen som inte lyssnade på Maud Olofsson. Kanske valde den att

lyssna på en helt annan minister. I dag samlas folkpartiet till landsmöte i Växjö och på lördag kommer energifrågorna upp till förhandling. I partiets klimatrappport nämns ordet kärnkraft 55 gånger. Det är ingen tvekan om att det här är partiet som vill lösa klimatfrågan med fler reaktorer. Men folkpartiledaren kunde inte hålla sig ens fram till lördag. I veckan förklarade han på en egen pressträff att han vill sälja ut Vattenfall och bygga fler reaktorer. Med sådana kollegor behöver man inte någon opposition. Det är inte konstigt att Maud Olofsson är stingslig och nervös (Ledare, AB 19.11 2009).

Händelseutvecklingen under år 2009 präglades av Centerns ändrade inställning i kärnkraftsfrågan. Det fanns nu en politisk skiljelinje mellan de två blocken i svensk politik och under den här studerade tidsperioden 1976–2009 kan två partier – Centern och Socialdemokraterna – sägas ha ”bytt plats” med varandra vad gäller ståndpunkter och argument. I det följande avsnittet analyseras kärnavfallsdebattens dynamik vid de fyra granskade tidsperioderna.

9 Kärnavfallsdebattens dynamik

9.1 1970-talet

Under året före riksdagsvalet 1976 behandlades frågor kring kärnenergi och kärnavfall med helt olika perspektiv bland de fyra partier som här har studerats. Folkpartiet, Moderaterna och Socialdemokraterna hade en i grunden positiv inställning till frågorna, inte minst baserat på samhälls-ekonomiska och industripolitiska argument. Även om företrädare för dessa tre partier i allmänhet erkände att avfallsproblemet existerade ”på lång sikt”, fanns en mycket stor tilltro till framtida tekniska lösningar vad gällde slutförvaringen. I jämförelse med alternativen kol och olja betraktades avfallsproblemen som relativt sett mindre än miljökonsekvenserna av fortsatt omfattande användning av fossila bränslen.

Centern avvek från detta mönster genom att ha en betydligt mer kritisk inställning till kärnkraften som energiform. Ämnet kom upp redan i partiledarens inledningsanförande och återkom sedan i flera debatter och motioner. Partiet ansåg inte att kärnavfallsfrågan var ett mindre problem än de som följde av andra energipolitiska vägval utan hävdade att en sådan argumentation var en ”efterhandskonstruktion”. Kärnkraften innebar, enligt Centern, alldeles särskilda risker vad gällde både användning och avfallshantering.

Enigheten inom de fyra granskade partierna förefaller ha varit ganska stor. Enstaka motionärer vid partikongresserna framförde visserligen försiktig kritik eller skepsis mot partilinjerna hos Folkpartiet och Moderaterna, men det fanns en övertygande majoritet som var positivt inställd och optimistisk vad gällde slutförvaringsmöjligheterna. Inom socialdemokratin hördes inte heller någon större opposition mot partiledningen, även om denna tydligt hade intryck av att ”något var på väg att hända” opinionsmässigt i denna fråga när den diskuterades bland partimedlemmarna. Centern föreföll vara helt enigt i uppslutningen bakom sin drivande partiledare.

Riksdagsdebatten ett år före och efter riksdagsvalet 1976 var fylld av politisk dramatik och starka konflikter, inte minst i energifrågan. Det var på flera sätt omvälvande år i svensk inrikespolitik. Hösten 1976 tillträdde en borgerlig trepartiregering efter mer än fyra decennier av oavbrutet Socialdemokratiskt regeringsinnehav. Det fanns stora förväntningar på den nya regeringen, men som dess största interna problem framstod de stora låsningarna vad gäller kärnkraften där Centern i grunden var negativ och de två övriga koalitionspartierna positiva. Regeringens kompromiss byggde på att en sju reaktor i Barsebäck fick laddas, samtidigt som en villkorslag beslutades som stoppade vidare utbyggnad av kärnkraften så länge inte avfallsfrågorna var lösta. Kärnkraftsindustrin avkrävdes ett uppdragsavtal för det utbrända kärnbränslet eller en teknik för säker slutförvaring.

När det gäller synen på kärnavfallet fanns en klar skiljelinje mellan Centern och Socialdemokraterna som ofta kom till uttryck i debatterna i kammaren. Folkpartiet och Moderata Samlingspartiet hade visserligen i princip samma uppfattning som Socialdemokraterna i den här frågan men förekom mer sällan i debatterna. Det var inte särskilt förvånande eftersom de borgerliga partierna före valet hade allt intresse av att inte i onödan exponera sin oenighet, och efter valet hade en ömtålig kompromisslösning att ta hänsyn till. Det var omständigheter som möjligen lade band på enskilda borgerliga riksdagsledamöter. När nu den borgerliga splittringen i frågan blev uppenbar både på mediearenan och på den interna arenan fanns rimligen goda skäl att försöka styra debatten i en annan riktning, vilket var något lättare i riksdagsdebatten.

Denna blev i stället framförallt en kraftmätning mellan Socialdemokraterna och Centerpartiet. De förra drev linjen att kärnkraften skulle behållas om avfallsfrågorna gick att lösa, och de senare hade uppfattningen att kärnkraften skulle avvecklas om avfallsproblemen inte gick att lösa. Det kan förstås diskuteras om detta egentligen var två motstridiga ståndpunkter och inte uttryck för samma linje, men med två helt olika prognoser om sannolikheten att lösa avfallsfrågorna. Den som följde debatten i riksdagen dessa år kan dock knappast få någon annan bild än att motsättningen mellan de två partierna var djup, och att det fanns en djup misstro mot de politiska motståndarnas planer.

Socialdemokraternas främsta argument i riksdagsdebatterna var att allt tydde på att avfallsproblemen skulle komma att lösas. Av stor betydelse var här att de flesta forskare sades vara optimistiska när det gällde en utveckling av pålitliga metoder för avfallsförvaringen. Det ansågs därför otillfredsställande

att ägna kärnkraftsavfallet så stor uppmärksamhet när andra energislag som kol och olja ledde till kanske än större miljöproblem och ökade det internationella beroendet. Avfallet från kärnkraften bedömdes inte som ett tillräckligt stort problem i ett större energi-, miljö- och samhällsekoniskt sammanhang. Dessutom fanns tidsaspekten: Den slutliga deponeringen låg kanske 15 år framåt i tiden och det fanns, enligt partiets företrädare, skäl att tro att de teknologiska framstegen fram tills dess möjliggjorde en säker förvaring.

Centerpartiets företrädare berörde mer sällan frågan om forskningen skulle leda fram till bättre och mer säkra metoder för avfallsförvaring, eller om partiet då borde ompröva sin ställning. I stället var huvudargumentet att avfallsfrågan inte hade klarats upp i nuläget och att det var ett stort ansvar för dagens politiker, inte minst gentemot kommande generationer, att inte fatta beslut om fortsatt kärnkraftsdrift om den slutliga förvaringen inte fått sin lösning. Centerpartiet hämtade inte så mycket stöd i vetenskapen i sin argumentation, men desto mer i händelser i omvärlden som andra europeiska länders skepsis mot fortsatta satsningar på kärnkraft.

De omfattande debatterna om kärnavfallet under de här åren ska inte framförallt ses som ett uttryck för ledande svenska politikernas plötsliga intresse för slutförvaringstekniker och villkorlagsprinciper. Men i och med kärnkraftsfrågans politiska betydelse blev den också central i den vidare debatten om regeringsduglighet och handlingskraft och politisk trovärdighet gentemot väljarna.

Mediernas bevakning av valrörelsen år 1976 avvek på flera sätt från den traditionella. Till detta bidrog säkerligen det faktum att utgången var oviss och att ett regeringsskifte efter drygt fyra decenniers socialdemokratiskt styre var möjligt. Dessa omständigheter gav valrörelsen ett nyhetsvärde som också var utöver det vanliga. De två huvudmotståndarna och statsministerkandidaterna, Thorbjörn Fälldin och Olof Palme, exponerades mest av alla under valrörelsens sista veckor.

Centerns kraftiga profilering av kärnkraftsfrågan och dess säkerhetsproblem, gav ytterligare medieuppmärksamhet åt valrörelsen. Det fanns nu en politisk fråga som inte följde den vanliga höger-vänster-dimensionen, utan kunde beskrivas på ett nytt sätt, inte sällan genom en starkt laddad nyhetspräglad och närmast ödesmättad dramaturgi. Den frågan kom därför också att dominera valrörelsen i medierna i stort, och kom att generera flera centrala och uppmärksammade debatter mellan välkända personer.

Till en del kan detta säkert förklaras av en skicklig centerpartistisk valstrategi. Den handlade om att låta kärnkraften komma in som huvudfråga först när valrörelsen startade, och den strategin fungerade hundraprocentigt. ”Kärnkraften sparade vi till den rätta tidpunkten”, som partisekreteraren Gustaf Jonnergård uttryckte saken efter valet /Elmbrant 1991, s 153/. Iakttagelsen stämmer väl med den här genomförda pressanalysen, som visar att frågan fick sitt genomslag när Fälldin gjorde ett politiskt utspel i slutet av augusti 1976.

Valanalyserna efter valdagen visade också att den stora tendensen i väljarnas rörelser var en förlust av socialdemokratiska väljare som gått till Centern och att den främsta anledningen till detta var kärnkraftsfrågan /Holmberg et al. 1977/.

Av många kom nyhetsförmedlingen i centrala medier i stort att uppfattas som partisk och ensidig. Det fanns en allmän uppfattning bland de mer kärnkraftsvänliga partierna att det varit svårt att nå ut med budskapet och att den ensidiga mediebildens sannolikt påverkat opinionen under valrörelsen, även om debatten kring en framtida folkomröstning i frågan i slutet av valrörelsen bidrog till att ge plats för andra sakfrågor i valsprutan.

Den politiska debatten kring kärnkraften och avfallet i Sverige skedde generellt mot bakgrund av det tidiga 1970-talets oljekris som skakade alla industriländer i Västeuropa. Det ensidiga beroendet av utländska energikällor som olja och kol betraktades både som ett samhällsekoniskt och ett säkerhetspolitiskt problem. I det sammanhanget framstod kärnkraften som ett attraktivt alternativ. Dessutom hade kol och olja allvarliga miljömässiga nackdelar, och i en jämförelse med dessa framstod kärnkraftens problem i form av olycksrisk, avfallshantering och kärnvapenspridning som både mer abstrakta och möjliga att finna framtida lösningar på.

För de tre tillväxtorienterade partierna Socialdemokraterna, Folkpartiet och Moderaterna bildade oljekrisen en viktig bakgrund som den omvärldsfaktor som mer än något annat byggde upp partiernas politiska dagordning när det gällde kärnavfallsfrågan. De identifierade samma yttre hot

mot Sveriges energiförsörjning och framtida tillväxt. Detta var det grundläggande argumentet för dessa partiers företrädare när de diskuterade frågan, både i riksdagen och under partikongresserna före valet år 1976.

Till detta argument lades konstaterandet att kärnkraftens problem var fullt möjliga att bemästra. Här hämtades ett betydande stöd från det internationella forskningsläget som sades vara entydigt när det gällde avfallshanteringen. Några färdiga lösningar fanns visserligen inte att redovisa, men däremot en stor optimism om att sådana var möjliga att åstadkomma i framtiden. Det hänvisades både till forskningsrapporter åt den amerikanska regeringen, och till svenska vetenskapliga analyser från Kungliga Tekniska Högskolan i Stockholm.

Samtidigt kan sägas att inget av dessa tre partier brann av iver att politisera frågan om kärnkraft och kärnavfall. Skälen till detta stod att finna både på den interna partiarenan och på väljararenan. Internt fanns inom socialdemokratin ett någorlunda stort motstånd mot kärnkraftsutbyggnad och en oro över riskerna. Den oron kom knappast till offentligt uttryck på partikongressen år 1975, men den speglades i ett internt rådslag i partiet och uppfattades som ett framtida problem av partiledningen. Därför var inte Socialdemokraterna helt komfortabla med att betraktas som ett kärnkraftsvänligt parti.

Folkpartiet och Moderaterna rymde också vissa skeptiker, men inte alls i samma omfattning som hos Socialdemokraterna. För de båda borgerliga partierna förklarades i stället den låga profilen av klyftan mellan Centerpartiet och de tilltänkta koalitionspartierna. De goda utsikterna för ett maktskifte i Sverige efter över fyra decennier av socialdemokratiskt regerande var skäl nog för att Folkpartiet och Moderaterna att inte lyfta energifrågan i valrörelsen och exponera den största sakpolitiska oenigheten som rådde mellan de tre borgerliga partierna vid detta tillfälle.

De skiljaktiga partipolitiska ståndpunkterna i frågan var helt klara, men viljan att politisera den inför valet år 1976 desto mer olikartade. Socialdemokraterna, Folkpartiet och Moderaterna hade en klar uppfattning grundad på tidigare omvärldshändelser, men de balanserades av inrikespolitiska skäl till återhållsamhet. För Centerpartiet däremot fanns alla skäl i världen att politisera frågan och framstå som drivande när det gällde en avveckling av kärnkraften på grund av de stora riskerna med den.

Bakgrunden till Centerns ställningstagande skiljer sig också påtagligt från de andra partierna. Det var här inte någon samlad bedömning och omvärldsanalys som gjordes, utan frågan väcktes snarare under inspiration av enskilda forskare som var kritiska till kärnenergin.

Hannes Alfvén var professor i plasmafysik och framträdde redan på partistämman i Luleå år 1973 med ett krav på omedelbart stopp för den svenska kärnkraftsutbyggnaden. Kontakten med partiet förmedlades av riksdagsledamoten Birgitta Håmraeus, enligt uppgift efter en gemensam frukost mellan de båda i juni 1972 /Ehrenkrona 1991/. Författaren Björn Elmbrant beskriver i sin biografi över Thorbjörn Fälldin hur centerledaren tog starkt intryck av forskarens varningar för avfallsproblemen:

Lager av svårhanterligt radioaktivt avfall, är det det arv vi ska ge kommande generationer, hade professorn retoriskt frågat i Luleå.

Med sin starka värdekonserverade kunde Fälldin inte utan vidare vifta bort en fråga av detta slag; så förvaltar vi inte vår tid på jorden! De uttryck Alfvén använt om det radioaktiva avfallet, ”tusentals år” och ”kommande generationer”, skulle centerledaren anamma ordagrant och de skulle återkomma i massor av tal och debatter de kommande åren /Elmbrant 1991, s 138/.

Alfvén hade också en avgörande betydelse för att Dagens Nyheter på ledarplats valde att inta en kritisk hållning till kärnkraften. I augusti 1973 träffade tidningens ledaravdelning honom och fick bland annat höra om det ökade emotståndet mot kärnkraft i USA och Japan. Framförallt ledarskribenten Olle Alsén tog intryck av budskapet, och började skriva allt fler ledare till stöd för Fälldins linje. Detta stöd var inte oväsentligt i den inrikespolitiska debatten, anser Björn Elmbrant:

Nu fanns en stor tidning som försvarade Fälldin och angrep hans kritiker, när centerpartiets egen press inte hade några upplagor att tala om. Men Dagens Nyheter var också en tidning vars värderingar, urval och kommentarer var normgivande för vad radio, TV och andra tidningar sa och skrev.

DNs stöd var ovärderligt för centerrörelsens inre moral /Elmbrant 1991, s 143/.

En enskild, men väletablerad forskare, spelade alltså en stor roll både för Centerns och Dagens Nyheters ståndpunkt i fråga. Därmed möjliggjordes en växelverkan mellan ett politiskt parti och en dagstidning i opinionsbildningen. Detta var knappast något nytt i ett land med då ännu starka partipresstraditioner, men det nya som uppmärksammades var hur en ledande liberal tidning intog en position som var motsatsen till Folkpartiets. Både Centern och Dagens Nyheter var respekterade opinionsmässiga aktörer som sannolikt framstod som självständiga och trovärdiga när de bröt av mot den gängse politiska uppfattningen. En intressant fråga är förstås vad DN och Centern betydde för varandra. Hade DN blivit en ropande röst i öknen utan en statsministerkandidat som var kärnkraftsmotståndare? Hade Centern fått samma uppmärksamhet för sin ståndpunkt utan oväntat stöd från Sveriges största morgontidning? Det vet vi inte, men effekten av att ett stort politiskt parti och en stor tidning formar en överraskande opinionsmässig allians i en fråga som också bryter tidigare konfliktmönster är väl värd att reflektera över.

Men bilden av att Centern ställningstagande var helt idealistiskt, och baserat på sakliga omprövningar, behöver inte vara helt sann. Snarare formades ståndpunkten delvis på dessa grunder, samtidigt som partiet snart såg den opinionsmässiga potential som frågan hade. Flera ledande centerpartister har i efterhand bekräftat hur kärnkraftsfrågan strategiskt lanserades under valrörelsen för att få största möjliga effekt. Centern utnyttjade skickligt det faktum att flera opinionsundersökningar under 1976 visade att svenska folket oroades över kärnkraftens risker, och att en del också var villiga att byta parti just på grund av denna fråga.

Björn Elmbrant var en av de politiska kommentatorer som ansåg att Centern och dess partiledare inte enbart var ideologiskt övertygade om kärnkraftens brister. Han anser också att Centern hade ett behov av att hitta en ny politisk fråga att enas kring efter några svåra år med bland annat en misslyckad partisammanslagning med Folkpartiet bakom sig.

Den för Centern rätt gynnsamma mediebevakningen hade partiet förmodligen inte samma kontroll över. Den blev snarare en effekt av att partiet fick ett stort nyhetsvärde. Centern var det största borgerliga partiet med en klart uttalad profil i en relativt ny politisk fråga. Det var spännande att skildra denna process för medierna, och Centern hamnade på mediearenan i en mer fördelaktig och oväntad ”uppstickarposition” än de andra partierna. Centern gynnades också av att de kärnkraftsvänliga partierna, av tidigare redovisade skäl, låg rätt lågt i frågan.

Förre statsministern Ingvar Carlsson har pekat på att dagspressen i valrörelsen år 1976 inte bara slöt upp bakom sina närstående partier som brukligt, utan också deltog i debatten i kärnkraftsfrågan med olika intensitet. Det blev därmed en pressdebatt som avspeglade de reella partipolitiska konfliktlinjerna:

Folkpartiets och Moderaternas låga profil gick igenom i den moderata och liberala pressen. Sveriges största morgontidning, Dagens Nyheter, släppte fram nästan enbart motståndare till kärnkraften.

Annars pratglada svenska direktörer duckade och teg. Socialdemokratin fick stå ensam som försvarare av kärnkraften. Vi brukade kunna hantera svåra debattsituationer, men det här översteg vår förmåga. Medvinden hade vänt till motvind. Valdagen och ett nederlag närmade sig /Carlsson 1999, s 182/.

Den analysen är intressant eftersom den ger pressdebatten stor betydelse för valutgången. Den partipolitiska splittringen gjorde det möjligt för en inflytelserik tidning att avvika från den förväntade hållningen, medan stora tidningar som intog en majoritetsposition i den aktuella frågan av taktiska skäl, och av omsorg om den borgerliga enigheten, valde att hålla en låg profil.

En annan ledande socialdemokrat från den tiden, Thage G. Peterson, ger en liknande bild av opinionsläget veckorna före valet år 1976:

Olof Palme förväntade sig draghjälp i energifrågan från industrin och högern. Det var en stor felbedömning. Det visade sig att Socialdemokratin ensam fick ta striden för industri- och välfärdssamhället. Industriförbundet, industriledarna och till och med energidirektörerna valde en borgerlig regering före industrins behov av energi. Det är nog ett av de största svek jag har fått uppleva /Peterson 1999, s 147/.

De båda socialdemokratiska företrädarnas bild av debatten är förmodligen till en del präglad av Socialdemokraternas historiska valförlust, och den här genomförda pressanalysen visar att allt mediematerial i valrörelsen inte handlade om kärnkraftens risker. Däremot har de rätt i sin bedömning att dessa frågor fick stor medial uppmärksamhet och att nyhetsjournalistiken ibland blev öppet partisk på ett sätt som sällan skådats i de närmast föregående valrörelserna.

På många sätt avvek därför kärnavfallsdebatten 1975–76 från flera av de mönster som är vanliga när politiska dagordningar byggs upp i samspel mellan olika opinionsmässiga aktörer. Den klyfta som här fanns mellan de viktigare politiska partierna kom inte att speglas fullt ut av medierna. I stället blev mediebilderna tämligen ensidiga eftersom flera av de största partierna inte hade något intresse av att politisera frågan. Den passiva hållningen och den förutsägbara argumentationen väckte föga medialt intresse, allt medan den passionerade kritiken från den oväntade konstellationen DN/Centern gjorde frågan mer spännande och möjlig att mediemässigt dramatisera.

Sammanfattningsvis spelade inrikespolitiska hänsyn mycket stor roll för hur kärnavfallsfrågan debatterades i Sverige 1975/76. För Centern var en politisering och profilering en vinnande strategi på kort sikt, och Folkpartiet och Moderaterna hade samtidigt skäl att ligga lågt för att inte äventyra det kommande regeringssamarbetet. De visade sig vara en bräcklig strategi, men den var ändå förstäligen under valrörelsen.

Socialdemokraterna framstår som de stora förlorarna. Inte bara för att de förlorade ett långvarigt regeringsinnehav, utan för att de gjorde flera centrala felbedömningar av sakfrågans roll i valrörelsen. De oroades över de egna medlemmarnas stöd, de framstod som försiktiga och tvekande i mediedebatten och de blev helt ensamma i denna besvärliga position eftersom borgerliga politiker och näringslivsföreträdare valde att i stor utsträckning inte ta debatten.

Samspelet mellan den politiska dagordningen och mediernas dagordning i kärnavfallsfrågan kan enklast beskrivas som att de politiska motiven för ett av de partier som analyserats här, Centern, att lyfta frågan kom att få stor betydelse i den samlade valrörelsekontexten. Centern hade strategiska motiv att politisera frågan och de övriga tre partierna hade motiv att inte göra det.

Skälet till att medierna inte speglade denna konflikt på ett symmetriskt sätt kan närmast förklaras av den inledningsvis diskuterade medielogiken. Utsikterna till ett regeringsskifte var det mest nyhetsmässiga kring valrörelsen år 1976 och i detta sammanhang passade den nya politiska konfliktlinjen som Centern lanserade väl in i bilden. Efter decennierna mer eller mindre förutsägbara valrörelser kring den ekonomiska fördelningen mellan arbete och kapital, kom nu nya perspektiv i debatten som medierna fann värda att berätta om. Dagordningen byggdes upp av ett mycket aktivt parti och tre passiva politiska partier och medierna spelade inledningsvis en tämligen begränsad roll i denna process. I samband med valet kom emellertid den politiska journalistiken att ge stor uppmärksamhet åt de nya konfliktmönstren i politiken. Dessa politiska förhållanden kom att ytterligare förstärkas och fördjupas i den bild av politiken som medierna förmedlade. Bilden fick, åtminstone enligt flera politiska bedömare, så starkt genomslag att andra politiska frågor trängdes undan. Den här genomförda pressanalysen stöder till övervägande delar den bilden.

Åren 1975/76 byggdes dagordningen i kärnavfallsfrågan till stor del upp av det politiska systemet, men fick sin opinionsmässiga betydelse i den massiva mediebevakningen av ett oväntat och oförutsägbart politiskt förlopp. Sannolikt fick medierna också, i enlighet med beprövad dagordningsteori, stor betydelse för vilka sakfrågor väljarna tyckte var viktiga.

Det var också vid detta val som kärnavfallsfrågan var central i den allmänpolitiska debatten. Trots att kärnkraftens framtid skulle fortsätta att debatteras i Sverige, skulle frågan om avfallshanteringen inte komma att spela samma roll i den allmänna debatten. Det visar de efterföljande studierna av åren 1987/88.

9.2 1980-talet

Den här genomförda studien visar att det inte var lika ofta på 1980-avtalet som avfallshanteringen stod i centrum för den parlamentariska debatten. Kärnkraftsolyckan i Tjernobyl år 1986 hade förvisso gett ett ökat fokus på säkerhetsfrågorna, men det rörde sig då framförallt om driftssäkerheten vid befintliga anläggningar och inte så mycket om avfallsproblemen.

Den grundläggande motsättningen i frågan mellan partierna fanns dock i stort kvar från 1970-talet. Centerpartiet ansåg att avfallshanteringen fortfarande inte fått någon lösning som var acceptabel, och partiets företrädare var också överlag pessimistiska inför möjligheten att finna någon sådan lösning i framtiden. Allt medan Folkpartiet, Moderaterna och Socialdemokraterna för sin del menade att ett nu pågående forsknings- och utvecklingsarbete sannolikt skulle leda till säkra metoder för slutförvaring av avfallet när detta så småningom blev aktuellt i Sverige. Det var argument från båda håll som hörts förut i debatten.

Samtidigt är det värt att notera att de partipolitiska positionerna nu inte var exakt likadana som ett decennium tidigare. Folkomröstningsresultatet år 1980 och Tjernobylyolyckan sex år senare hade delvis förändrat förutsättningarna för den svenska debatten. Socialdemokraternas hållning i själva kärnkraftsfrågan blev nu mer reserverad. Det gällde för partiet att tydligt distansera sig från de borgerliga kärnkraftsvänliga partierna och i stället avveckla ”med förnuft”, successivt och utan att äventyra den svenska industrins energiförsörjning. Socialdemokraternas nya linje var att förorda en förtida avveckling av kärnkraften. När det gällde kärnavfallet och dess hantering var dock inställningen densamma som tidigare. Problemet var hanterbart, och inte värre än de problem som följer av annan energianvändning.

Det mycket vanliga argumentet att kol och olja var förenat med ännu större risker än kärnkraften delades av alla de tre mer kärnkraftsvänliga partierna. Socialdemokraternas slutsats att kärnkraften måste fasas ut gradvis och ersättas med alternativa energiformer, delades knappast av riksdagens folkpartister och moderater som snarare såg riskerna med ökade koldioxidutsläppen som ett argument för fortsatt kärnkraftsdrift. I frågan om kärnavfallets risker och hantering fanns dock även fortsatt en konsensus mellan Socialdemokraterna, Folkpartiet och Moderaterna.

När det gäller mediebevakningen, kan konstateras att samma retorik och argument från år 1976 gick att finna inför valet 1988. Retoriken om hoten och faran med kärnkraften och kärnavfallet var bekant. Även argumenten med risker och säkerhet gick att känna igen från valet 1976.

Förespråkare och motståndare använde samma utgångspunkter i debatten i de bägge valen. Förespråkarna lyfte klimat- och miljöhoten från fossila bränslen som ett av de stora argumenten för att behålla och bygga ut kärnkraften. Motståndarna svarade med att peka på dels att hanteringen av avfallet ännu inte var tillfredställande löst, dels att uranet ändå skulle ta slut inom en snar framtid.

Flera av de som gav sig in i debatten 1988 var forskare med specialkunskap som kunde hänvisa till egna studier på området. Även politiker från de olika lägren tillhörde rösterna i debatten. Det fanns också några texter där frågan om en förändrad opinion i frågan togs upp. Det gick att se hur motståndet hade minskat enligt en debattör – en naturlig svängning, menade denne, i ljuset av hur miljöfrågan höll på att byta perspektiv och mer komma att handla om globala klimatproblem (DN 30.8 1988).

En del nyhetsartiklar 1988 tog visserligen upp kärnkraften, men sällan ur ett miljöperspektiv. Snarare gjordes det utifrån Miljöpartiets framgångar i valet, som när en tidigare kärnkraftsförespråkare berättade hur han hade svängt i frågan och blivit miljöpartist (Expressen 30.8 1988). I en annan artikel använde folkpartiledaren Bengt Westerberg Forsmark som plats för en presskonferens där partiets miljöprogram presenterades (AB 11.9 1988).

Men på det hela taget var inte kärnkraften och avfallshanteringen en stor fråga i den annars så intensiva miljödebatten som pågick under valet 1988. Det var andra teman som blev ledande. Till sammans med allmänna miljöfrågor med utgångspunkt från säldöden tidigare på sommaren så var det Miljöpartiets var eller inte vara som man fokuserade på i pressen.

1980-talets debatt och dagordning kring kärnavfallet rymmer därför flera överraskande element. Det vore högt rimligt att anta att de dramatiska händelserna de senaste tio åren skulle ha påverkat debatten och snarast ökat dess intensitet. Det första skälet är Harrisburgolyckan 1978, som blev startskott för ett inrikespolitiskt taktiserande kring en folkomröstning för att lösa de politiska låsningarna i kärnkraftsfrågan. Det andra skälet är folkomröstningen 1980 som också bör ha bidragit till en ökad debatt kring avfallsfrågan och lett till ett ökat intresse från allmänhetens sida. Det tredje skälet är Tjernobylyolyckan år 1986, med de konsekvenser som följde i vårt land av det radioaktiva nedfall som spreds hit. Slutligen finns anledning att erinra om framväxten av ett nytt politiskt parti,

Miljöpartiet, som borde ökat intresset för den här typen av frågor, både opinionsmässigt och nyhetsmässigt.

Dessa viktiga händelser till trots visar genomgången av 1980-talets debatt kring kärnavfallet att denna fråga inte längre verkade ha förutsättningar att politiseras. Det hände saker med partiernas syn på kärnkraftens framtid, men det hände inte mycket i deras syn på hur kärnavfallet skulle hanteras. Det var en turbulent tid vad gäller miljö- och energifrågor i allmänhet, men knappast vad gäller avfallsfrågan som fick en mer teknologisk prägel än tidigare. Det var ytterst få politiker som lyfte in frågan i valdebatten på det sätt som var typiskt under 1970-talet. Enskilda forskare kunde fortfarande föra en debatt om avfallet och diskutera varför opinionsklimatet förändrats, men det gav inte samma medieutrymme som när ledande politiker tidigare använde dessa argument.

Medieuppmärksamheten inför valet år 1988 gällde till stor del miljöfrågorna, men ur ett annat perspektiv. Nyhetsvärdet låg i nya uppgifter om algblooming och säldöd längs de svenska kusterna, och förstås i det nya partiet Miljöpartiet, som föreföll ha goda chanser att klara fyraprocentsspärren och ta sig in i den svenska riksdagen. Miljöfrågorna fick stort utrymme i de ledande medierna, och i enlighet med dagordningsteorin bör det ha lett till att väljarna också uppfattade dessa frågor som viktiga.

På samma sätt som valet år 1976 var ett ovanligt val, så var valet 1988 ett ovanligt val. Än en gång kom de klassiska motsättningarna kring de ekonomiska frågorna i skymundan för ett annat politikområde som uppfattades som nytt. Den här gången fungerade medielogiken på så sätt att sakfrågor som var nya kunde kombineras med ett parti som kunde uppfattas som ”nytt”. Den ”gröna” dimensionen kom med 1988 års val att få ökad betydelse i svensk politik.

För kärnavfallsfrågan betydde inte denna förändring särskilt mycket. Medielogiken fungerar knappast så rationellt att alla ”miljörelaterade” frågor automatiskt blir lika viktiga. Här var det i stället så att kärnavfallsfrågan tappade en del av sin betydelse, inte minst i konkurrens med andra miljöfrågor som av samtiden uppfattades som mer angelägna. Flera olika faktorer spelade in för att möjliggöra denna utveckling.

I den partipolitiska debatten kunde en ökad särskiljning mellan kärnkraft och kärnavfall noteras. När det gällde kärnkraften flyttade sig det största partiet till en ny position, vilket naturligt ökade intresset för framtida politiska beslutsprocesser. Men också de övriga partierna förefaller generellt att ha ägnat mer kraft åt att diskutera kärnkraftens roll än frågan om kärnavfallens risker och hantering. Den senare frågan kopplades snarast bort från debatten, och politiserades inte längre. Ett och annat offentligt meningsutbyte skedde fortfarande under valrörelsens sista veckor, men avfallsfrågan var inte längre i politikens centrum. Inga nya konfliktmönster eller avgörande argument framkom vilket sannolikt bidrog till den blygsamma debatten.

Det finns samtidigt skäl att understryka att avfallsfrågans karaktär av ”ödesfråga” knappast förändrats under denna tid. Det handlade fortfarande om ett unikt beslut kring slutförvaring under tidsrymder som knappast gick att överblicka och med konsekvenser för framtiden som inga andra politiska frågor. Vikten av ett korrekt beslut var knappast mindre nu än tidigare. Samtidigt var läget inte nytt, utan bekant sedan lång tid. Motsättningen låg numera snarast i olika bedömningar av förvaringstekniker och värderingar av vetenskapliga utsagor. Det var inte längre politiskt kontroversiellt, utan framstod som en teknisk fråga. Allt medan den politiska miljödagordningen ständigt fylldes på med nya frågor och miljöproblem som både uppfattades som mer akuta att åtgärda och självklara för politikerna att engagera sig i.

När viljan bland de politiska partierna att politisera avfallsfrågan mattades av under 1980-talet, och när inga nya dimensioner tillfördes frågan, så förändrades också förutsättningarna för den offentliga debatten. Det stora genombrottet för miljöfrågor generellt och för det parlamentariska läget i synnerhet försköt också snabbt det mediala intresset till helt andra områden som uppfattades som politiskt kontroversiella och sensationella. Kärnavfallsfrågan uppfyllde inte något av dessa mediologiska krav i 1988 års val och kom därför, trots alla dramatiska omvärldshändelser, att få en minskad betydelse i samhällsdebatten.

Den utvecklingen skulle komma att accentueras också under det följande årtiondet. Kärnkraften fortsatte att vara en central inrikespolitisk knäckfråga, medan kärnavfallet knappast föranledde ett lika stort intresse från partier och medier.

9.3 1990-talet

Det sena 1990-talets parlamentariska debatter kring kärnkraft och kärnavfall präglades helt av nya konfliktmönster och allianser. Den stora omsvängningen på detta politikområde stod Socialdemokraterna för. Partiet var inte längre bara mer reserverade och allmänt skeptiska till denna energiform, utan därtill gick man i spetsen för en ”förtida” avveckling tillsammans med de forna politiska motståndarna, linje 3-partierna Centerpartiet och Vänsterpartiet. En politisk trepartiöverenskommelse mellan dessa tre partier träffades före valet år 1998 och blev central för det nya politiska läget i frågan.

Som ett av flera avgörande skäl till denna nya hållning framhöll Socialdemokraterna avfallsfrågan. Det fanns inte längre någon optimism inom partiet kring att den teknologiska utvecklingen skulle producera nya lösningar på problemet. Snarare ansågs hela denna energiform otidsenlig och oförenlig med ett ekologiskt kretsloppstänkande. Frikopplingen mellan kärnkraft och kärnavfall fanns inte längre. Problem med kärnavfallet var nu en väsentlig del av problemen med kärnkraften. Avfallsoptimismen hade slutligen förbytts i pessimism.

Den tidigare socialdemokratiska hållningen att utforma en energipolitik så att den också mötte basindustrins krav på säker försörjning – och därför krävde fortsatt kärnkraftsdrift och hantering av kärnavfall – drevs nu framförallt av de två borgerliga oppositionspartierna Folkpartiet och Moderaterna. Det var också företrädare för dessa två partier som oftast diskuterade kärnenergin i ljuset av de ökade koldioxidutsläppen och som gav uttryck för en mer positiv hållning med argumentet att utsläppen och deras globala klimatpåverkan var ett betydligt värre miljöproblem än kärnkraften och kärnavfallet.

För första gången i riksdagen förekom nu också en debatt om den geografiska lokaliseringen av slutförvarat kärnavfall. Debatten följde i stort motsättningen mellan kärnkraftsanhängare och kärnkraftskritiker. Representanter för Folkpartiet och Moderaterna pekade på risken av att ingen kommun ville ta hand om avfallet och ville ha garantier för att sådana beslut kunde fattas på nationell nivå. Riksdagsledamöter från Centern och Socialdemokraterna påtalade vikten av den kommunala självstyrelsen och det inte borde gå att påtvinga en kommun slutförvaring mot medborgarnas vilja.

Den centrala trepartiuppgörelsen om kärnkraftsavvecklingen före valet 1998 bidrog till att denna politiska fråga inte kom särskilt högt på den mediala dagordningen i valrörelsen. Det fanns nu en solid politisk majoritet för en avveckling, och dessa partier hade knappast något skäl att politisera frågan i valrörelsen. Det fanns fortfarande kritiska röster till överenskommelsen inom Socialdemokratin och inte minst inom fackföreningsrörelsen. Partiet hade därför allt att vinna på att desarmera frågan i god tid före valrörelsen.

Det var uppenbart att inte heller de borgerliga partierna hade särskilt stora motiv att föra upp frågan eftersom konflikten med Centern då hade blivit tydlig och förutsättningarna för en eventuell borgerlig regering framstått som ännu sämre än de redan var vid denna tid. Det fanns inget samförstånd mellan partierna i frågan om kärnkraften och kärnavfallet, men det fanns sannolikt en rätt stor samstämmighet om fördelen av att inte diskutera dessa frågor under den kommande valrörelsen.

I den mån kärnkraftsrelaterade frågor överhuvudtaget diskuterades i medierna handlade det mest om avvecklingens konsekvenser för elförsörjningen. Avfallsproblematiken hade ingen central plats i valrörelsen 1998, som i stället till stor del handlade om välfärdens kärna vård, skola och omsorg. Miljö- och energifrågor väckte inte samma intresse. De fossila bränslenas negativa effekter på miljön framställdes ofta i diskussionen om den framtida avvecklingen, men de kontrasterades nästan aldrig mot kärnavfallsfrågan.

Av de valrörelser som studerats i den här studien är 1998 års val det första som kan beskrivas som traditionellt i den meningen att grundläggande frågor om välfärd och ekonomi stod i centrum för debatten. Kärnkraftsrelaterade frågor spelade mycket liten roll, och det gjorde också övriga miljörelaterade frågor i detta utpräglade ”vård-skola-omsorg”-val. I den mån medierna uppmärksammade kärnkraften skedde det i analyser med konstaterandet att det var en ”tyst” valfråga. Den socialdemokratiska omsvängningen hade möjligen kunnat vara nyhetsvärt, men kunde knappast konkurrera med andra valhändelser eftersom trepartiöverenskommelsen var känd sedan länge och inte heller några andra partier tycktes vilja göra någon poäng av denna förändrade hållning.

Om 1988 års val såg avfallsfrågan trängas undan från miljödagordningen av andra miljöfrågor som då uppfattades som mer spektakulära, var 1998 års val snarast ett exempel på politisk desarmering före valet med avsikten att helt få bort frågan från dagordningen. Detta lyckades också till stor del, även om dessa intentioner delvis speglades i pressen. Antalet artiklar om kärnkraft och kärnavfall under valrörelsens tre sista veckor hade dock sjunkit drastiskt jämfört med tio år tidigare (31 analysenheter 1998 jämfört med 148 under 1988).

Det fanns förvisso en teoretisk potential för avfallsfrågan att få ökad uppmärksamhet år 1998 eftersom Socialdemokraterna nu helt anslutit sig till motståndarna och en tydligare konfliktlinje mellan partierna skapats. Men eftersom oviljan att ställa denna fråga inför väljarnas prövning var allmänt utbredd bland de politiska partierna, blev det också svårt för medierna att skapa något intresse för konflikten. De kunde nu redovisa att det var ”tyst” i frågan, men de visade ingen större vilja att blottlägga konflikter under den tysta ytan eller belysa andra aspekter som inte kommit fram i debatten.

Debatten kring kärnkraft och kärnavfall blev den här gången närmast en icke-debatt eftersom det låg i de politiska aktörernas egenintresse. Inga nya spännande dimensioner tillfördes under tiden fram till valet och medieintresset var mycket ljust. Kombinationen av en politisk vilja att ”föra undan” dessa frågor från debatten och en mycket hård konkurrens från politiska frågor som uppfattades som mycket mer angelägna och centrala av både partier och medier gjorde sammantaget att avfallsfrågan hamnade mycket långt ner på den nationella politiska dagordningen.

De kommande åren skulle inte innebära så stora förändringar kring avfallsdebatten, även om de politiska skiljelinjerna nu ännu en gång skulle komma att förändras.

9.4 2000-talet

I september 2006 fick Sverige en borgerlig majoritetsregering bestående av Moderaterna, Centern, Folkpartiet och Kristdemokraterna och ett tolvårigt socialdemokratiskt maktinnehav bröts. Kärnkraften hade kunnat bli lika besvärlig för denna regering som för tidigare borgerliga koalitionsregeringar. Så blev emellertid inte fallet eftersom Centerns partiledare Maud Olofsson hösten 2008 signalerade att partiet nu tänkt om i kärnkraftsfrågan. Kärnkraften betraktades nu som en självklar del av det svenska energisystemet och det skulle vara möjligt att ersätta uttjänta kärnkraftsreaktorer med nya.

Efter ett år av intern debatt inom partiet kunde riksdagen i juni 2010 fatta ett beslut med denna innebörd. Därmed hade partiernas positioner i frågan ännu en gång förändrats och nu harmoniserats med de blockpolitiska motsättningarna i övrigt, med regeringsmajoriteten för bibehållen kärnkraft och den rödgröna oppositionen för en fortsatt avveckling. Möjligen med ett marginellt undantag för Folkpartiet, som förespråkade en utbyggnad av kärnkraften.

Om kärnkraftsfrågan fått en ny politisk lösning, gällde det emellertid i ännu högre grad för kärnavfallsfrågan sedan SKB beslutat förorda Östhammar som lokalisering för ett slutförvar för använt kärnbränsle. Avfallsfrågan hade nu i ännu högre grad än tidigare förskjutits till att vara vetenskaplig och teknologisk, och en fråga om trovärdiga beräkningar som politikerna mest hade att förhålla sig till. Det fanns områden med utrymme för politiskt grundade beslut, och det fanns områden där politikernas beslut måste grunda sig på icke-politiska bedömningar. Under 2000-talets förpassades kärnavfallsfrågan definitivt till den senare kategorin. Som framgår av avsnittet kring Centerstämman år 2009 fanns nu en teknikooptimism också i detta parti som knappast kommit till uttryck där tidigare.

Det går knappast att diskutera det nya politiska läget under 2000-talet utan att beakta den allt mer påtagliga debatten om den globala klimatkrisen. Uppfattningen att detta var det allra största miljöproblemet växte sig allt starkare både i den svenska och internationella politiska debatten. Kärnkraftens och dess miljöproblem framstod vid en jämförelse som relativt sett mindre, och denna utgångspunkt blev central både när Centern argumenterade för fortsatt kärnkraft och när Folkpartiet pläderade för ökad kärnkraft. På samma som havsmiljön blev en stor fråga under 1980-talet, blev klimathotet en av de viktigaste frågorna under 2000-talet. Det bidrog till en annan syn på kärnkraften och dess konsekvenser, och också till att andra perspektiv hamnade högst på den politiska dagordningen.

Valrörelsen år 2010 kunde av arbetstekniska skäl inte inkluderas i den här studien, där de senaste årens politiska händelser i stället bygger på en parallellanalys av politik och mediebevakning under 2009. När dessa rader skrivs, strax efter valet, står det emellertid klart att intresset för kärnavfallsfrågan inte varit stort. Som konstaterades i den här rapportens inledning blev ämnet i stort bara en tidsmässig utfyllnad i en partiledarutfrågning där karaktären av icke-politisk expertfråga underströks ytterligare.

10 Avslutande diskussion

Som den uppmärksamme läsaren noterat har de olika tidsperioder som analyserats så här fått olika utrymme. Mer uppmärksamhet har generellt ägnats de tidigare debatterna och minst de senare. Vad som här avspeglas är debatternas olika karaktär vid olika tidpunkter. Kärnavfallsfrågan är i centrum för den inrikespolitiska debatten under 1970-talet, men förlorar sedan successivt i politisk betydelse. Vad som i början av den studerade perioden närmast kan beskrivas som en politisk ödesfråga är vid slutet av samma period på sin höjd en politikens övriga fråga, en restpost som ägnas ett mycket begränsat intresse och som i det närmaste avlägsnats ur den politiska sfären.

Denna förändring gör möjligen kärnavfallsfrågan mindre lämplig att studera i ett tidsperspektiv. En motsvarande jämförelse av till exempel olika decenniernas utbildningspolitik, EU-politik eller syn på fastighetsskatten hade förmodligen resulterat i en mer jämnt spridd debatt där olika inlägg och argument kunde följas över tid i tämligen likartade debatter. Idealet vid jämförande studier över tid är ett tillräckligt stort material finns som möjliggör systematiska jämförelser och kan belägga förskjutningar i debatten. För frågor med en längre politisk livslängd är detta angreppssätt lämpligt, medan det är betydligt mer vanskligt för frågor med en kortare politisk livslängd.

Kärnavfallsfrågan har en extremt lång teknisk livslängd. Innebörden i varje politiskt beslut på detta område får konsekvenser för en tidsrymd som vida överstiger vad som är känt för någon annan samhällsfråga. Samtidigt har kärnavfallsfrågan en kort politisk livslängd. Den politiseras under 1970-talet, trängs tillbaka på miljödagordningen under 1980-talet, avpolitiseras under 1990-talet för att i princip vara en icke-politisk fråga tio år senare. Kärnavfallsfrågan är till och från mycket nära associerad med kärnkraftsdebatten, men medan den senare egentligen ständigt är föremål för politiska uppgörelser och förändrade ståndpunkter, blir avfallsfrågan i den nationella debatten allt mer något politiken varken kan eller vill ha några synpunkter på. Enstaka kongressmotioner och kammardebatter i fråga om kärnavfallet finns hela tiden, men de förmår varken engagera partiernas toppskikt eller de ledande nationella medierna.

Kärnavfallsfrågan blir därför som politisk fråga inte särskilt givande att jämföra över tid. Däremot kan den fungera som en god illustration av en politikfrågas livscykel och illustrera de omständigheter under vilka en fråga kan politiseras i ett skede, för att sedan marginaliseras och utdefinieras från den politiska dagordningen. Det blir sällan så tydligt som i analysen av kärnavfallsfrågans förändring i den svenska debatten. Det skrivs till exempel sex gånger så mycket i de ledande fyra dagstidningarna i detta ämne under valrörelsens tre sista veckor år 1976 jämfört med valrörelsen år 1998. När det gäller antalet riksdagsmotioner om både kärnkraft och kärnavfall hade de under riksdagsåret 2009/10 mer än halverats jämfört med tio år tidigare. Det rör sig alltså om en fråga som gradvis minskar i opinionsmässig betydelse, såväl när det politiska arbetet som när det gäller mediebevakningen.

Kärnavfallsfrågans ställning i den svenska politiska debatten kan generellt förklaras med ett opinionsmässigt samspel mellan politik och medier, där det i allmänhet är så att politikens aktörer gör rationella överväganden och intar ståndpunkter för att maximera det egna inflytandet och för att vinna väljare, hålla ihop det egna partiet eller öka möjligheterna för samarbete med andra partier. Sådana överväganden kan förklara varför kärnkraften och dess miljökonsekvenser blev en så stor fråga vid 1976 års val (då Centern ville politisera frågan), liksom varför den blev en så liten fråga vid 1998 års val (då egentligen alla medverkade till att avpolitisera frågan). Det intressanta är hur mediebevakningen i samband med dessa val återspeglade de politiska positionerna och hur de mediologiska uttolkningarna av de politiska lägena formades. År 1976 fann medierna en alldeles ny konfliktlinje i svensk politik som på ett utmärkt sätt passade in i rapporteringen kring ett val där ett historiskt maktskifte bedömdes vara möjligt. År 1998 fanns inget egentligt nytt att rapportera och ingen politisk part hade intresse av att accentuera de motsättningar som fortfarande fanns. Mediebevakningen kom att spegla denna politiska tysthet och mediernas dagordning följde åter partiernas dagordning.

Valet år 1988 är snarast det enda val i den här studien då ett delvis annat debattordningsmönster kan skönjas. Valet brukar också allmänt framhållas som ett av de få svenska val då partiernas dagordning inte fick råda, utan där medierna satte en egen dagordning. Den här studien bekräftar i allt stort

den bilden. De etablerade politiska partierna ville knappast ha en debatt som gynnade uppstickaren Miljöpartiet, men händelserna runt de svenska kusterna gjorde år 1988 till ett miljöval. Däremot visar den här studien, något överraskande, att det inte innebar något större genomslag för frågor kring kärnkraften och kärnavfallet. Det var i stället de ”nya” och mest aktuella miljöhoten som fick styra debatten i medierna och som också de etablerade partierna fick förhålla sig till.

Kärnavfallsfrågan har därför inte bara präglats av partiernas vilja att politisera eller avpolitisera under olika tidsperioder, utan också av förekomsten av andra miljörelaterade frågor som konkurrerat om partiernas, mediernas och väljarnas uppmärksamhet. 1980-talets debatt om algblomning och säldöd och 2000-talets debatt om det globala klimathotet är sådana frågor som sannolikt påverkat avfallsfrågans ställning hos den politiska opinionsbildningens aktörer. Det förefaller numera vara allmänt accepterat i den svenska debatten att politikerna inte har kunskaper för att föreslå förvaringsmetoder för kärnavfall. Däremot förutsätts de fortfarande ha effektiva redskap för att stoppa den globala uppvärmningen. Det förra har blivit icke-politisk fråga, och det senare en av de viktigaste politiska frågorna just nu.

Den svenska politiska debatten om kärnavfallet är därför olik de flesta andra politiska frågor. Den har ingen jämnstark ställning utan går ifrån en extrem till en annan, från 1970-talets oerhört centrala betydelse i debatten om politiken och regeringsalternativen till 2000-talets marginella roll som politisk debattfråga. Den första tidsperiodens gynnsamma omständigheter och ömsesidigt förstärkande opinionsbilder mellan politik och medier kan knappast utgöra en mer slående kontrast till något annat än de senare tidsperiodens ömsesidiga tystnad och avklingande betydelse. Opinionsspiralen som en gång drev upp kärnavfallsfrågan till den inrikespolitiska debattens centrum, kom också att förvandlas till en nedåtgående spiral som med tiden förpassade kärnavfallsfrågan ut i den politiska debattens absoluta periferi.

11 Referenser

Publikationer utgivna av SKB (Svensk Kärnbränslehantering AB) kan hämtas på www.skb.se/publikationer.

- Anshelm J, 1995.** Socialdemokraterna och miljöfrågan: en studie av framstegstankens paradoxer. Stockholm: Bruno Östlings bokförlag Symposion.
- Anshelm J, 2006.** Bergsäkert eller våghalsigt?: frågan om kärnavfallens hantering i det offentliga samtalet i Sverige 1950–2002. Lund: Arkiv.
- Asp K, 1986.** Mäktiga massmedier: studier i politisk opinionsbildning. Stockholm: Akademilitteratur.
- Bennett W L, 1990.** Toward a theory of press-state relations in the United States. *Journal of Communication*, 40, s 103–125.
- Bergquist S, 1985.** De heta åren: en rapport från insidan! Stockholm: Timbro.
- Carlsson I, 1999.** Ur skuggan av Olof Palme. Stockholm: Hjalmarson & Högberg.
- Corbett J B, Young L E, Davis B L, 2008.** Conflict theory and climate change news: the interplay of media, science, politics, industry and audicene. Paper presented at the annual meeting of the Association for Education in Journalism and Mass Communication, Marriott Downtown, Chicago, 6 August. 2008. [Online]. Available at: http://www.allacademic.com/meta/p271858_index.html.
- Dalton R J, Wattenberg M P, 2000.** Parties without partisans: political change in the advanced industrial democracies. Oxford: Oxford University Press.
- Dearing J W, Rogers E M, 1996.** Agenda-setting. Thousand Oaks: Sage.
- Djerf-Pierre M, 1996.** Gröna nyheter: miljöjournalistiken i televisionens nyhetssändningar 1961–1994. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs universitet.
- Djerf-Pierre M, Weibull L, 2001.** Spegla, granska, tolka: aktualitetsjournalistik i svensk radio och TV under 1900-talet. Stockholm: Prisma.
- Ehrenkrona O, 1991.** Nicolin: en svensk historia. Stockholm: Timbro.
- Elmbrant B, 1989.** Palme. Stockholm: Författarförlaget Fischer & Rye.
- Elmbrant B, 1991.** Fälldin. Stockholm: Fischer.
- Esaiasson P, Håkansson N, 2002.** Besked ikväll!: valprogrammen i svensk radio och TV. Stockholm: Stiftelsen Etermedierna i Sverige.
- Frostenson M, 2008.** Etisk argumentation i slutförvarsfrågan. En rapport om etiska värderingskonflikter i diskussionen om det svenska kärnavfallet. SKB R-08-51, Svensk Kärnbränslehantering AB.
- Gamson W, 1999.** Beyond the science-versus-advocacy distinction. *Contemporary Sociology*, 28, s 23–26.
- Gilljam M, 1988.** Svenska folket och löntagarfonderna: en studie i politisk åsiktsbildning. Lund: Studentlitteratur.
- Gilljam M, Holmberg S, 1990.** Rött blått grönt: en bok om 1988 års riksdagsval. Stockholm: Bonnier.
- Holmberg S, 2008.** Minskat förtroende för kärnkraftsindustrin. I Holmberg S, Weibull L (red). *Skilda världar: trettioåttio kapitel om politik, medier och samhälle: SOM-undersökningen 2007*. SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Holmberg S, Weibull L (red), 2010.** Nordiskt ljus: trettiosju kapitel om politik, medier och samhälle: SOM-undersökningen 2009. Göteborg: SOM-institutet.
- Holmberg S, Westerståhl J, Branzén K, 1977.** Väljarna och kärnkraften. Stockholm: LiberFörlag.
- Hvitfelt H, Nord L, 2000.** Nya väljare och politiker i den gamla demokratin. I Holmberg S, Weibull L (red). *Det nya samhället: SOM-undersökningen 1999*. Göteborg: SOM-institutet.
- Härdmark E, 2009.** Kan Maud Olofsson hålla ord? Fokus, 7 november, s 14–15.
- Johansson B, 1998.** Nyheter mitt ibland oss: kommunala nyheter, personlig erfarenhet och lokal opinionsbildning. Institutionen för journalistik och masskommunikation, Göteborgs Universitet.

- Jones B D, Wolfe M, 2010.** Public policy and the mass media: an information processing approach. In: Koch-Baumgarten S, Voltmer K (eds). Public policy and mass media: the interplay of mass communication and political decision making. London: Routledge, pp 17–43.
- Jönsson A-M, Strömbäck J, 2007.** TV-journalistik i konkurrensens tid: nyhets- och samhällsprogram i svensk TV 1990–2004. Stockholm: Ekerlid.
- Koch-Baumgarten S, Voltmer K (eds), 2010.** Public policy and mass media: the interplay of mass communication and political decision making. London: Routledge.
- Lewin L, 1984.** Ideologi och strategi: svensk politik under 100 år. Stockholm: Norstedt.
- Lohmann H, 1976.** Kärnkraft mot folket: publicerade och opublicerade artiklar. Uppsala: Miljöförlaget.
- Mazzoleni G, Schultz W, 1999.** "Mediatization" of politics: a challenge for democracy? Political Communication, 16, s 247–262.
- McCombs M, 2006.** Makten över dagordningen: om medierna, politiken och opinionsbildningen. Stockholm: SNS förlag.
- McCombs M E, Shaw D L, 1972.** The agenda setting function of mass media. Public Opinion Quarterly, 36, s 176–185.
- Meyer T, Hinchman L, 2002.** Media democracy: how the media colonize politics. Cambridge: Polity Press.
- Nord L, 2001.** Vår tids ledare: en studie av den svenska dagpressens politiska opinionsbildning. Stockholm: Carlsson.
- Nord L, Strömbäck J (red), 2009.** Väljarna, partierna och medierna: en studie av politisk kommunikation i valrörelsen 2006. Stockholm: SNS förlag.
- När var hur, 1976.** När var hur: aktuell årsbok 1975. Stockholm: Bokförlaget Forum AB.
- Oscarsson H, Holmberg S, 2008.** Regeringsskifte: väljarna och valet 2006. Stockholm: Norstedts Juridik.
- Persson G, 2007.** Min väg, mina val. Stockholm: Bonnier.
- Peterson T G, 1999.** Resan mot Mars: anteckningar och minnen. Stockholm: Bonnier.
- Petersson O, 1993.** Svensk politik. Stockholm: Publica.
- Rogers E M, Dearing J W, 1988.** Agenda-setting research: where has it been, where is it going? In: Anderson J A (ed). Communication Yearbook 11, s 555–594.
- Sjöberg L, 2006.** Opinion och attityder till förvaring av använt kärnbränsle. SKB R-06-97, Svensk Kärnbränslehantering AB.
- Sjölander A, 2004.** Kärnproblem: opinionsbildning i kärnavfallsdiskursen i Malå. Institutionen för kultur och medier, Umeå universitet. (Medier och kommunikation 7)
- Sjölander A, 2007.** Som natt och dag trots samma kärnas ursprung? Om (o)likheter och opinioner i nationella och lokala/regionala mediers hantering av kärnavfallsfrågan. SKB R-07-12, Svensk Kärnbränslehantering AB.
- Strömbäck J, 2009.** Makt, medier och samhälle: en introduktion till politisk kommunikation. Stockholm: SNS förlag.
- Takeshita T, 1997.** Exploring the media's roles in defining reality: from issue-agedna setting to attribute agenda-setting. In: McCombs M E, Shaw D L, Weaver, D (eds). Communication and democracy: exploring the intellectual frontiers in agenda-setting theory. Mahwah, N.J.: Erlbaum.
- Trumbo C W, 1995.** Longitudinal modeling of public issues with the agenda-setting process: The case of global warming. Columbia, S.C.: Association for Education in Journalism and Mass Communication. (Journalism and Mass Communication Monographs 152)
- Weaver D, McCombs M, Shaw D L, 2004.** Agenda-setting research: issues, attributes, and influences. In: Kaid L L (ed). Handbook of political communication research. Mahwah, N.J.: Erlbaum.
- Westerståhl J, Johansson F, 1990.** Vad har hänt med kärnkraftsopinionen? Stockholm: SNS.

Protokoll från kongresser, stämmor och landsmöten

SAP

Partikongresser – kongresshandlingar: 1975, 1987 och 1997.

2009: Jobbkongressen 2009. [Online]. Tillgänglig: <http://www.socialdemokraterna.se/Var-politik/Arkiv/Kongresser-och-konferenser/Jobbkongressen/>. [31 juli 2010].

Sahlins inledningsanförande. [Online]. Tillgänglig: <http://www.socialdemokraterna.se/Mona-Sahlin/Tal/2009>. [31 juli 2010].

Centern

Riksstämmor – stämmoprotokoll: 1976, 1988 och 1998.

2009: Riksstämman 2009. [Online]. Tillgänglig: <http://www.centerpartiet.se/>. [31 juli 2010].

Folkpartiet

Landsmöten – landsmötesprotokoll: 1975, 1987 och 1997.

2009: Landsmöte 2009. [Online]. Tillgänglig: <http://www.folkpartiet.se/Vi-behover-dig/Vara-konferenser/Landsmote/Landsmote-2009/>. [31 juli 2010].

Moderaterna

Partistämmor – stämmoprotokoll: 1975, 1987 och 1997.

2009: Arbetstämman 2009. [Online]. Tillgänglig: http://www.moderat.se/Arbetstamma_2009/. [31 juli 2010].

Pressmaterial

Dagens Nyheter, Svenska Dagbladet, Aftonbladet och Expressen

Ledar- och debattsidor samt inrikes nyheter – valrapportering

1976: 30/8–20/9

1988: 29/8–19/9

1998: 30/8–20/9

2009: Centerns riksstämman 7–10/5, Moderaternas partistämman 27–30/8, SAP:s kongress 28/10–1/11 samt Folkpartiets landsmöte 19/11–22/11.

Riksdagstryck

Riksdagsprotokoll 1975/76, 1976/77, 1987/88, 1988/89, 1997/98 och 1998/99.